

પાપની પુતળી

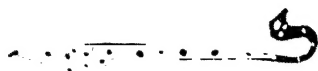
અથવા

પેટમાંના દાંત.

કિં. બાર આના.

ઝવેરી મોતીલાલ એન્ડ સન્સ.

સોના, ચાંદી તથા ઝવેરાતના
નવી નવી ફેશનના દાગીના
અનાવનાર તથા વેચનાર

શોરૂમ-ભાગાતળાવ રોડ,
વર્કસસોપ-આમલીરાન સ્ટ્રીટ સુરત.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૬૨૪ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ પાપની પુતળી

વિષય ૬-૩

પાપની પુતળી

— અથવા —

પેટમાંનાં ઢાંત.

લેખક—રતીલાલ ત્રીભોવનદાસ વૈદ્ય.

કોટસપ્રીલ—સુરત.

પ્રકાશક—નગીનદાસ મંછારામ,

તંત્રી—“ ગડગડાટ. ”

ભાગ્યલાલ રોડ, સુરત.

આ પુસ્તક,

સુરત, ભાગ્યલાલમાં આવેલા “ ઇન્ડિયા ” પ્રિન્ટિંગ

પ્રેસમાં કંચનલાલ ચુનીલાલે બાંધું છે.

સંવત ૧૯૭૯.

સને ૧૯૨૩.

કીંમત બાર આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ સંસ્થા
૧૦૬૨૪

આ પુસ્તક છાપવા, છપાવવા વિગેરેના સર્વ હકકે
પ્રકાશકે સ્વાધિન રાખ્યા છે.

नाथालाल लखुभाई वकीलना
गवर्मेन्ट सरट्रीडाईट ऑफीसर.

મદા સ્નેહી

ભાઈ શ્રી નાથાલાલ લલુભાઈ વકીલના.

શ્રી સૂર્યપૂરની

પ્રજાની તમે સાધ્યે અઘાપિ પયત જે નિઃસ્વાર્થિ

સેવા બજાવી છે,

તેમજ

સંસારી, રાજદ્વારી, પ્રજાહિત આદિ અનેક કાર્યોમાં તમેએ

જે ઉત્તમ ઉત્સાહ બતાવવાની સાથે

તન-મન-ધન અર્પણ કર્યા છે,

તેના

સ્મૃત્યર્થ,

તમે ભાઈશ્રીનો નમ્ર સ્નેહાધિક બન્ધુ

આ પુસ્તક અર્પણ કરે છે.

લી० તમારો—નગીન.

દરેક બંધાના વેપારીઓને અગત્યનું.

ઇન્કમેટેક્સ, સુપરટેક્સ, અને રીફંડ માટે નીચે સહી કરનારને કામ સોંપી ખાત્રી કરવી. ચોપડા તપાસી ફારમ ભરાય છે, અને આકારણી થતી વખતે અપીલ રીવીઝનમાં હાજર રહી એ કરને લગતું સઘળું કામ હું કરી આપું છું.

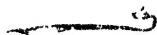
નાથાલાલ લલ્લુભાઈ વઢીલના.

ગવર્નમેન્ટ સરટીફિકેટ ઓડીટર
મુંબાઈ ઇલાકાની સનંદ ધરાવનાર.

ઠેકાણું-હરીપુરા ભવાનીવડ

સુરત.

સહજ !

આ પુસ્તક “ગડગડાટ” નાં ગુણી ગ્રાહકોને ભેટ તરીકે આપનાં અભ્યાનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. આવી ભેટ આપવાની સૂચના સેવકને પરમરત્નેહી ભાઈ શ્રી રતીલાલ ત્રીભોવનદાસ વૈદ્યે પ્રથમ કરી, એટલે સેવકે તે ભાઈનેજ, પોતાની કલમનો સ્વાદ “ગડગડાટ”નાં ગ્રાહકોને આપવાની સૂચના કરી, અને તેમણે ઉત્સાહથી તે સ્વીકારી પણ ખરી. તેમણે સત્વર આ વાર્તા લખી આપી, કે જે આ પુસ્તક રૂપે સેવક તમો વહાલા વાંચનાર સમક્ષ નિવેદન કરે છે.

ભાઈ રતીલાલ લેખક તરીકે સારી શક્તિ ધરાવે છે, એમ તો કહેવુંજ ઘટે છે, અને તેમણે આ વાર્તા કોઈના ભાષાન્તર કે ઉતારા રૂપે લખી નથી, પણ પોતાનીજ મગજ શક્તિથી આ વાર્તાને અઢી રસીક બનાવી છે, એટલે સાર આ વાર્તા વાંચનારાઓ પણ વાંચ્યા પછી કહી શકશે, અને પ્રત્યેક વાંચનાર આ વાર્તા વાંચી ભાઈ રતીલાલને ઠન્સાફ આપશે, એવી સેવક આશા રાખે છે.

આ વાર્તા ભાઈ રતીલાલે કોઈપણ પ્રકારના સ્વાર્થ શિવાય લખીને “ગડગડાટ” પત્ર માટે જે ભાગણી બનાવી છે, તેને માટે સેવક તે ભાઈનો અનંતકરણથી આભાર માને છે. એજ વિગતી.

આપણી એકાદશી
સંવત ૧૯૭૯
શ્રી સૂર્યપુર.

લી૦ સેવક,
નંગીનદાસ મંછારામ.

તંત્રી-“ગડગડાટ”

આંખ જેવા અમુલ્ય રતનનું

રક્ષણ કરવાને

ઉત્તમ સુરમો વાપરો.

તે સુરમો નીચે દેખાશે મળે છે.

વૈદ્ય રતીલાલ ત્રીભોવનદાસ

૪૦ ડાહસફીલ.

સુરત.

“ મહારા એ બાલ.”

॥ સત્ત્વં પરં વિમહિ ॥

મૂકં કરોતિ બાચાલં, પંગું લંબયતે ગિરિમ્ ।

ચત્ક્રબાલમહં વંદે પરમાનંદ માધવમ્ ॥

સુશ વાંચક !

આપના કરકમળમાં એક નાનકડી રસિલી અને ગમ્મત આપનારી નવલ કથા અર્પણ કરું છું. આ સુવાર્તામાં એક કમન-શીખ ખૂબસુરત બાળાના જીવનનું જીતાં કરવામાં આવ્યું છે. તેણી એક કીર્તિવંત કુંડુંબમાં જન્મ પામતાં, સંજવમાં આવનારને તેણીના ભાવિબોજથી પૂર્વનાં પાપ પ્રતાપે બદલાઓ શું શું મળે છે, તેમજ સૌ મજા દૂધમાં પૈસાભાર ફટકડી, અથવા પૈસાભાર એળી-આછી દૂધની જેની રમીતિ થાય છે, તેવી રમીતિ આ પુતળીના સમ્યન્ધમાં આવનારને થાય છે, તેનો ચિતાર આપના સમક્ષ રજુ કર્યો છે. “મૂળમાં સડો હોય તો ટોચ સુધી સડો હોય” તે આ કથાપરથી કહાય છે આ સુવાર્તા બાળની વખતે સુપ્રસિદ્ધ ગુર્જર સાક્ષર મણિ શામળભટ્ટના એક દુહાનું વર્ણન યાદ રાખ્યું હતું કે:-

“સાલી ભાષા સાદી કડી, સાદી વાત વિવેક;
સાદામાં જે વણાયે, તેજ કવિજન એક.”

તેજ મુજબ ચિતાર આ વાર્તામાં લખ્યો છે. છતાં બૂલને પાત્ર મનુષ્ય માત્ર છે. લાલ શાહી પણ બૂલપર છેકો મૂકવાને ખતાવવામાં આવી છે, તો જે ઠેકાણે ખામી માલુમ પડે તે હંસવૃત્તિથી સુધારી વાંચવા મ્હારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

આ સુવાર્તા પ્રગટ કરવાને ગુજરાતના જાણીતા જુના અનુભવી લેખક શ્રીયુત નગીનદાસ મંછારામ ઉર્ફે મ્હારા પરમસ્નેહી “મડગડાટે” જે આ સૈનેરી તક આપી છે, તે માટે તેઓશ્રીનો આ સ્થળે ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનું છું, તેમજ વારંવાર યાદ રાખું છું કે:—

“પણવાર પણ જે સજ્જનોનો, સંગ લેશ કરાય છે;
તે એક જવભાગર બિતરવા, વહાણુ રૂપે થાય છે.”

તેમજ

“ઠસિછત જાગ્રત પ્રાપ્ય વરાન્નિબોધત ” (નયીકેના) ના મહામંત્રનું રમણું કરી એટલાજ શબ્દોમાં મ્હારા ઉદ્ગારો સમાપ્ત કરું છું.”

શ્રી સૂર્યપૂર કોટસરીલ ;

વસંતપંચમી, સોમવાર.

સં. ૧૯૭૯.

લી.

આપની કૃપાને પાત્ર

રતીલાલ.

પાપની પુતળી

અથવા

પેટમાંના દાંત

—◇—
પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રારંભની પીઠા !

જળ સ્થળ વ્યાપક એક છે, સચરાચર સુખ ધામ;
અનેક રૂપે રમી રહ્યા, આખર એકજ નામ.
પાપીઓ પણ પળ રહે, સ્હાય કરો શ્રી શ્યામ;
ભવકુંડના આ જીવડા, રટતાં મુખથી રામ.
અધમ ઉદ્ધારક આપ છે, પાળો જીવ તમામ;
પ્રભાત સમયે હું સ્મરું, આનંદ મંગળ નામ.

પુતળીનો જન્મ

આજે શ્રાવણ સુદ એકમનો પવિત્ર તહેવાર હોવાથી
અલ્લકાપુરીનો એક ધનવાન નાગરિક પોતાના સુશોભિત
શણ્ઘુમારેલા દિવાનખાનામાં હારમોનિયમની પેટી ઉપર

સ્વહસ્તે ઉપર પ્રમાણેની સ્તુતિ વગાડી રહ્યો હતો. પ્રભા-
તનો સમય હોવાથી સંગિતના કોમળ શુરો સર્વ
કર્ણને આનંદ આપતા હતા. વળી વરસાદ પણ ઝરઝર
ઝરઝર ઝરી રહ્યો હતો. આવા આનંદના સમયે
ઘરનો નોકર ભીખો શેઠની પાસે આવી કહેવા લાગ્યો
“ શેઠ શેઠ ! મધુરી બા એકાએક ચાહ પીતાં ગળડી
પડ્યાં છે, તેમને અમે ઉંચકીને પલંગપર સુવાડ્યા છે, માટે
તાકીદે મારી સાથે આવી તેમને જુઓ; કારણ આ
દેખાવથી ઘરનાં સઘળાં માણસો ગલરાઈ ગયાં છે ! વાર ન
લગાડતાં એકદમ ઉઠો. ” કહી નોકર ચાલતો થયો.

તરતજ કર્મલાલશેઠ ઉભા થયા, અને જે ઓરડામાં
મધુરી ગળડી પડી હતી, ત્યાં ગયા. જોતાં વારજ કર્મલાલ
શેઠ માણસને હુકમ કર્યો કે “ જાઓ કોઈ હોશીયાર
દાઈ (નર્સ)ને તેડી લાવો; કેમકે એમને છેલ્લાં દિવસ થઈ
ગયાં છે, એટલે છુટા છેડા થવાનો સંભવ છે. કદાચ
ડાક્ટરને બોલાવીએ, પણ તેનું આ ખીચારી અગળ કશું
આલી શકે એમ નથી; માટે દાઈનેજ બોલાવી લાવો. ”

આ વાત સાંભળતાં વારજ કર્મલાલ શેઠના માસી
ઈંદિરા ત્યાં હાજર હતાં, તે એક ઘરડી, જુની અને પોતાની
જાણીતી નંદી નામની દાઈને તેડવા બયાં. ઘરડું માણસ

હોવાથી અથડાતાં અને હાંફતા દાઢને ઘેર પહોંચ્યા. નંદી દાઢ બારીમાંજ ઉભેલી હતી, તેણે ઇંદિરાને પોતાની સામું નજર કરતી જોઈને પુછ્યું “કેમ ઇંદિરાબા, આજે તમે કંઈ મારા ગરીબના ઘર સામું જોઈ રહ્યાં છો ? ધનભાગ્ય અને સોનાના સુરજ મારે ઘેર ! કહો શું કામ છે ? “એન તારું કામ પડ્યું ત્યારેજ હું જાતેજ આવી છું. જો એન કોઈ દિવસ ચપટી ધુળનો પણ ખપ પડે તો માણસનો કેમ ન પડે ? આજે તારો પણ ખપ પડ્યો છે; કારણ કે મારી એનના દિકરાની વહુ મધુરીને છેલ્લા થઈ ગયાં છે અને આજે ઘણીજ કપટાય છે, તેમજ રહવારની આંકડી પર આંકડી આવે છે, તેથી જો તું તાકીદે મારી સાથે આવે તો ઘણું સારું. હમણા તારા જે કામ હોય તે પડતાં મુક, અને મારી સાથે ચાલ; કારણ મારો જીવ ઘેર છે ! ”

આટલું સાંભળતાની સાથે નંદીએ કહ્યું “ઉભા રહો બા, હમણાં લુગડું પહેરી તમારી સાથે આવું છું.” એમ કહી ઝડપથી નંદીએ લુગડું પહેરી લીધું, અને ઇંદિરા માશી સાથે ચાલવા માંડ્યું.

આ તરફ ઘરમાંથી ઇંદિરા માશી દાઢને તેડવા ગયાં છે એ જાણી લાગણી ધરાવતી પડોશીઓ કમલાલ શેઠના

જરમાં આવી ને મધુરીને બેઠાં પુછવા લાગી “અલી જ્ઞેન
આમને તો જુમ પાડવી હતી. આવી વખતે નહિં બોલાવો
તો ક્યારે બોલાવશે ? મધુરીની કોઈ સગી સ્ત્રીએ કહયું
“એ તો બાળુ બહારથી આવ્યો તેણે મને કહયું કે
‘આ કાકાને ત્યાં તો બધા ગલસટમાં છે,’ ત્યારે હું તો
બોલા આવી”

મધુરીએ કહયું “બેન કોણ તેડવા આવે ? માસી
તો દાઇને તેડવાં ગયાં છે, હું એકલી એટલે એ મારી
પાસે બેઠાં છે, અને ભીખો તો મુઝો ગાંડા જેવો છે !
એ શું સમજે ? વાડું જ્ઞેન તમે આવ્યા તેથી મારા
પર મોટો ઉપકાર થયો.”

એટલામાં નંદિ દાઇ અને ઇંદિરા માસી મધુરીના
ઝોરડામાં દાખલ થયા, એટલે શેઠ બૈરાં બર્ગમાંથી ઉઠીને
બીજા ઝોરડામાં જઇને બેઠા. નંદિ દાઇ મધુરીની પાસે બેસી
તેણું પેટ તપાસી કહેવા લાગી “ગલરાશે નહીં.
હું થોડી વારમાં પ્રભુની કૃપાથી છુટાછેડા કરાવું છું.”
એમ કહી તેણે પોતાની વૈદકકળાને ઉપયોગ કરવા
માંડ્યો. પોતાની વૈદકકળા અજમાવતાં નંદિ બોલી
“બેન, પ્રસુતીની વેદના વાંઝણી શું બહો ? એ તો જેને
બીલી હોય તેજ બહો; માટે જ્ઞેન જરા સુવ કહ્યું રાખીએ

અધી ઘડી કાંઈ સરખી જતી નથી. કોઈ દિન લાખરી તે કોઈ દિન લાપરી, એમ અનેક ધૈર્યતાના શબ્દો કહી મધુરીને વાતમાં નાંખી અને સહેલાઈથી એક બાળકીને જન્મ કરાવ્યો. માતાના ઉદર ખુલ્લાર પડતાં જન્મ પામેલી બાળકી “ઉંઆ ઉંઆ” કરવા લાગી. તેનો સાફ કર્મલાલ શેઠના ઓરડામાં ગયો, જે સાંભળતાં કર્મલાલ શેઠ ખુશ થયાં, ને મનમાં ઘાટ ગોઠવવા લાગ્યા “ઠીક કશું ભગવાને કે જે જીવ જીવ પાડ્યા. હવે મારા જીવને નિરાંત વળી.”

ઈદિરા મારી ખબર આપવા આવ્યાં. તેણે કહ્યું “ભાઈ આજે ખેસ્તે મહિને આપણે ત્યાં લક્ષ્મીબાઈ પધાર્યા છે ! હવે તારા જીવને શાંતિ રાખ.”

“શું શાંતિ રાખું ? કર્મલાલશેઠ જરા ગુસ્સામાં ખોલ્યા “આ બાઈને લગભગ સાત બાળક મુએલાં આવ્યા અને આ આઠમું આવ્યું તે પણ પેટે પત્થર ! કોણ જાણે કેવા પગલાં પડ્યાં છે ! વળી સહવારના પહોરમાં પંચાગમાં જોયું તો મુળ નક્ષત્ર માલમ પડ્યું ! એટલે શાંતિનો તો હવે પારજ રહ્યો નહિ ! ખેર ! ભગવાને જે ધાર્યું હશે તે થશે, એમાં આપણું કશું ચાલનાર નથી.”

એટલામાં નંદિ ઓરડામાં દાખલ થઈ કર્મલાલ શેઠને કહેવા લાગી “શેઠ છોકરી આવી છે, ને વળી સાથે

મોઢાના આગલા ભાગમાં દાંત પણ હોતી આવી છે, માટે કેઈ હોશિયાર જોશીને પુછ્યા વગર એનું મોઢું જોશો નહિ. ”

“ વાહ ભગવાન તારી લીલા અકળ છે ! ” કર્મલાલ બોલ્યા “ આઠમો ગર્ભ અને તેની સાથે મુળ નક્ષત્ર, અને વળી માતાના પેટમાંથી દાંત ! બધાંજ સંજોગો મનને વિચાર વમળમાં નાંખે છે ! ઠીક એમાં મારો કશો કસુર નથી. ફક્ત ભાવિનોજ કસુર કે એસ્તે મહિને આવી વાતો મળી ! નહિ લે તારા પૈસા હું જરૂર જોશીને બોલાવી ખાતરી કરીશ, પણ તું કાલથી દરરોજ આવજો, અને બાઈની ખબર રાખજો. ”

નહિ પૈસા લઈ ચાલતી થઈ. મધુરીની ચાકરીમાં ઇંદિરા માશી દાખલ થયાં. થોડીવાર પછી શેઠે લીખાને બુમ પાડી કહ્યું “ જો આપણા જોશી મહારાજ ઘેર હોય તો તેને મારી પાસે તેડી લાવ. ”

“ વાડ સાહેબ ” કહીને લીખો જોશી મહારાજના ઘર તરફ ગયો. રસ્તે ચાલતાં તેને ઠોકર વાગી, અને લોહી નીકળવા માંડ્યું. એથી લીખો મનમાં બબડવા લાગ્યો કે “ સુધ જો છોકરીએ તો આવતાંની વારમાંજ મારા પગમાંથી લોહી ઠાંડ્યું. ”

આમ ભળડતો ભળડતો ભીખો જોશી મહારાજના ઘર
આગળ આવ્યો અને ઘરમાં જઈ જોશી મહારાજને કહ્યું.
“ જોશી મહારાજ તમને શેઠ ઘેર બોલાવે છે. ”

“ બેશ ભાઈ, સંધ્યા કરી રહેલા આવ્યો છું. પછી
આપણે બંને જણા સાથે જઈશું. ”

થોડીવારમાં સંધ્યા પુરી થઈ. જોશી મહારાજ હાથમાં
પોથી લીધી અને ભીખો તથા જોશી મહારાજ બંનેએ
શેઠના ઘર તરફ ચાલવા માંડ્યું. રસ્તે ચાલતાં જોશી મહારાજ
પોતાના દરેક ભાવિક યજમાનોને આર્શિવાદ આપતા હતા.
એટલામાં કોઈએક ભાવિક યજમાન મળ્યો. અને તેણે કહ્યું
“ જોશી મહારાજ મારે ત્યાં આપને જમવાનું છે, તેમજ
શ્રી. વિશ્વેશ્વર મહાદેવના દહેરામાં જઈ એક રૂદ્રિયાઈ પણ
કરવાનો છે. ”

આ પ્રમાણે બંને જણા વાતો કરતાં હતાં. એવામાં
એક ગોધાએ દોડતાં દોડતાં ત્યાં આવી, આ લોકો પર
ધસારો કર્યો. અડકટમાં જોશી મહારાજ આવી જવાથી
જરા પછડાયા ! હાથમાંની પોથી કાઢવામાં ! અને પાઘડી
ગટરમાં ! ડગલા પર ડાઘા ! અને મોં પર ધૂળ ! સાથે
ચાલતાં ભીખાના પણ એજ હાલ ! અને વળી યજમાનની
પણ એજ હાલ !

આ બનાવ બનતાં આબુબાબુના તથા રસ્તે ચાલતાં લોકો લેગા થઈ ગયાં, અને જોશી મહારાજને કાઢવમાંથી કાઢ્યા. બીજો તથા યજમાન બને તો પોતાની મેજેજ ઉઠી ગયા. લોકોએ જોશી મહારાજનું શરીર સાફ કર્યું, અને દિલાસો દઈ કર્મલાલ શેઠના ઘર તરફ વિદાય કર્યા.

રસ્તે ચાલતા જોશી મહારાજ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા “જેસ્તે મહિનેજ પહેલી દક્ષણા તો મળી ચુકી ! હવે બાકીની શેઠ આપશે એટલે કમાઈ ચુક્યા ! ખરેખર સામેની વિધવા ગંગા ડોસીનું મોઢું આજે ઉઠતાં વારજ મેં જોયું હતું, તેનો આભાવ લજવાયો !”

આમ બબડતાં બબડતાં જોશી મહારાજ કર્મલાલ શેઠના ઘર આગળ આવી પહોંચ્યા. તેમને જોઈ શેઠ વિચારવા લાગ્યા કે “વાહ ! ભાવી તારી પણ આ લીલા છે ! આ મહારાજનો દેખાવ હોળી રમીને આવતા હોય એવો દેખાય છે !”

કર્મલાલ આમ વિચાર કરે છે એટલામાં જોશી મહારાજ ઘરમાં આવી પહોંચ્યા. શેઠે તેમને આસન આપી બેસાડ્યા, અને શાંતિથી પુછ્યું “બાપજી ! કયે ગામથી આવો છો ? બહુ કાઢવ કીચડમાં રંગાઈ ગયેલા દેખાવ છે.”

“નારે યજમાન રાજા ” જોશી મહારાજે હસીને કહ્યું, “ ગામે ગયો નથી ને જોધરે પણ ગયો નથી ! ” આ

તો રસ્તામાં મહાદેવજીનો પોઠીઓ (ગોધા) પ્રસન્ન થયો અને તેણે આ બક્ષિસ આપી છે !”

“શું કહો છો ! પડી ગયા !” શેઠે દુઃખી હૃદયે કહ્યું. “રામ રામ મારે ઘેર આવતાં દુઃખ હશે, પ્રભુનું ધાર્યું હતું તે થયું. હાથ મોઢું પાણીથી ધોઈ નાંખો” કહીને શેઠે બીજાને પાણી લાવવા કહ્યું.

“શેઠ તમેજ પાણી આપો કારણ કે જેવા મહારાજના ચમત્કાર, તેવાજ બીજાના નમસ્કાર થયા છે” બીજાએ કહ્યું કે જતી વખતે ઠાકર વાગી લોહી નીકળ્યું, અને આવતી વખતે કાદવની શેયામાં લોટયા, માટે મહારાજ સાથે પણ મારી સંભાળ લેજો”.

આ સાંભળતાં શેઠે જાતે ઉઠી પાણી આપ્યું, અને જોશી તેમજ બીજાની આગતા સ્વાગતા કરી. બાદ શેઠે જોશી મહારાજને કહ્યું “જોશી મહારાજ આજ રોજ મારે ત્યાં કન્યા રત્ન પ્રાપ્ત થયું છે, માટે તેના ગૃહકાળ, અંદ્રમા, ભાગ્યરેખા વિગેરે વિગત આપના શાસ્ત્રમાં જોઈ જાવ જણાવો, તેમજ તેનું શું નામ આવે છે, તથા એની કઈ રાશી થાય છે, તે સવિસ્તર કહો.”

આ સાંભળી તરતજ જોશી મહારાજનો તો ધંધો હતો, એટલે તેણે પોથી ઉઘાડી. તેને ક્યાં શીખવા જવું

પહે એમ હતું. જ્યોતિષ શાસ્ત્રની પોથીમાં જોયું તો જન્મનો દિવસે મુળ નક્ષત્ર માલમ પડ્યું, તથા બીજા ઘણા જન્મકાળના ગૃહો નબળા લાગ્યા. વળી કન્યા રાશી આવવાથી તેના મુખ પર શિથિલતા પ્રાપ્ત થઈ. જોશી મહારાજ મનમાં ઈશ્વર સાથે એકાગ્રતા કરી વિચાર કરવા લાગ્યા કે “હે પ્રભુ મારે તો ધર્મ સંકટ આવ્યું! પેટને અર્થે અહીં આવ્યો છું, છતાં કાંઈ પણ જીવું કહેવાય એમ નથી; કારણ શેઠ લાલુલા છે, અને બીજા જોશીઓનો કાંઈ શહેરમાં તોટો નથી, માટે સાચું કહેવું એમાંજ મારું ભૂષણ છે” આમ વિચાર કરી શેઠને કહેવા માંડ્યું “જુઓ સાહેબ, જોડું લગાડ્યો નહિ. જે શાસ્ત્રોમાં આવતું હશે તેજ હું આપને કહીશ.” આમ કહી તેણે નીચે પ્રમાણે કહેવા માંડ્યું “આજરોજ મૂળ નક્ષત્ર છે તેમજ બીજા યોગ પણ ઘણાજ નઠારા છે. તેની અંદર આ છોકરીનો જન્મ થયો છે. ભડળી લખે છે કે ‘પડવે મૂળ, પાંચેમ ભરણી, આઠમ કૃતિકા, નોમ રોહિણી, દશેમ આશ્લેષા, સુબરેસહી, પાંચે નક્ષત્રો જવાળામુખી કહી, જણે તો જીવે નહિ! વસે તો ઉજ્જડ થાય! નારી પહેરે ચુડલો બાં હદ સમૂળો બય! તે આપના મોં આગળ સિદ્ધાંત સહિત કહું છું, છતાં આ છોકરી જીવશે, તોપણ આપની સર્વ સમૃદ્ધિનો નાશ કરાવી, જોડાં કર્મનો ખબનો આપને હાથે ભરાવશે,

તેમજ જે ઘેર એનું લગ્ન થાય, તે ઘરનાં સઘળાં માણસો
અકાળ મૃત્યુ પામે. પોતે મહાન અપયશનો પોટલો બાંધી
તમારા કુળમાં કહાણી કહેવડાવશે. વળી કન્યા રાશી
હોવાથી એનું નામ પુતળી આવે છે, તેથી પુતળી છતાં
બતા થઈ મારા કહેવા પ્રમાણે ભાવ ભજવાવશે ! તો પણ
તમે ગભરાશો નહિ. આખરે ભાગ્યની સાથે પુરૂષ પ્રય-
ત્ન બળવાન છે, તેજ મયત્નથી તમે આ સંસારમાં નિભશો.
માટે શોચ ન કરતાં શાંતિ રાખવી. શેઠજી હવે તો વિદ્વંબ
ન કરતાં મને મારી દક્ષણા આપી વિદાય કરો; કારણ કે
મારે તમારા જેવાં બીજા યજમાનોના મન સાચવવાના છે. ”

શેઠે જોશી મહારાજને એક સોના મઢોર આપી તેમને
વિદાય કર્યા. જોશી મહારાજના ગયા પછી શેઠ પોતાના
ઔરડામાં આરામ ખુરશી પર બેસી વિચાર કરતાં કરતાં
બળડવા લાગ્યા “વાહ ! જગત નિયંતા તું પણ એક મહાન
બહુગર છે, કે તારા બહુની બળનો ખેલ મને પણ બતા
વવાનું તને સાધન જડ્યું ! ખરેખર ઘડીમાં રંક તો
ઘડીમાં રાય ! અને ઘડીમાં જોગી તો ઘડીમાં ભોગી ! સહ
વારમાં કેવો આનંદ ! હમણાં કેવો આનંદ હશે ! ધાર્યું
ખણીજી થશે; કારણ કે—

સમય બડો બળવાન હય, નહિ પુરૂષ બળવાન;
કાળે લુટી ગોપીકા, એ ધનુષ એ બાણ;

માટે માણસ પણ હું નો લોગ લોગવવાવાળો હું છે.
ફક્ત સમય બદલાયા કરે છે”

આ પ્રમાણે શેઠ બબડી રહ્યા છે, એટલામાં તેનો
ઓળખીતો મહેન્દ્ર નામનો એક શેર દલાલ આવ્યો. તેણે
કહ્યું “શેઠજી હવે તો મહારે આપને કહ્યા વગર ચાલે એમ
નથી; કેમકે આપના વેચવા આપેલા શેરોમાં આજ રોજ
પચીસ હજારની ખોટ ગઈ છે ! બુધી બજારમાં આપના
સંબંધમાં આડું અવળું ઘણું ખોલાતું હતું, પણ ખોટના
રૂપીઆ તરતજ મારી પાસેથી ભરી બજારમાં સાખ રાખી
છે. માટે હવે મને પણ આજે ને આજે રૂપીઆની
તબવીજ કરી આપો, નહિં તો મારી પણ ફજેતી થાય
તેમ છે.”

આ સાંભળતાંજ શેઠે બરોડા બેંક પર પોતાના નામથી
એક એક લખી આપ્યો તે એક લઈ મહેન્દ્ર દલાલ હસ્તે મોંઢે
ગયો, પણ શેઠ તો ઢીલાજ થઈ ગયા; કેમકે એક દિવસમાં
પચીસ હજારની ખોટ ! આંખમાં આંસુ આવી ગયા !
ખેલવા જેટલી પણ હિમ્મત રહી નહિ ! શેઠ અફસોસના સાગ-
રમાં એકદમ ડુબી ગયા, અને વિચારવા લાગ્યા કે “અરે
ભગવાન; દીકરી આવતાંજ અપશુકન ! મહારાજનો નશિયત
બીજો પણ તેમજ ! દીકરીને પણ પેટમાંથીજ દાંત ! મને

પણ ધડકો ! માશીને પણ વિટંગણા ! દલાલને પણ બેસ્તે
 મહિને અધિરાઈ ! સહવારનું જમવાનું સાંજે ! હુર્બને બદલે
 શોક ! બેશી મહારાજના પ્રારંભના બેશ પણ ખરા પડ્યા !
 જરૂર અગાડી પણ એમજ થશે હશે ! જે થવાનું હશે
 તે થશે ! રડે એમાં શું વળે. એમાં કંઈ વળે તેમ નથી;
 કારણ પહેલી રાતનું મરી ગયું હોય તો ક્યાં સુધી
 રડાય ! આંખમાના આંસુ પણ ખુટી જાય ! માટે હવે તો
 નાહીને જમી લઉં, પછી જે ભગવાને ધાર્યું હશે તે થશે ! ”
 એમ વિચારી શેઠ નહાવા ગયા. નોકરે ટુલાલ, સાબુ આપ્યા.
 નાભા પછી રસોડામાં જમવા ગયા. રસોડામાં ભટ્ટ ન મળે.
 ઘણી જીમ પાડી. ભટ્ટ આવ્યો. શેઠને જમવા બેસાડ્યા.
 જમવાનું પણ ભાવે નહિ. આખરે ગમે તેમ સ્ટેજસાજ
 આઈ શેઠ ઉઠી ગયાં અને હાથ ધોઈ દિવાનખાનામાં પાન
 ખાવા બેઠા.

પ્રકરણ ૨ બું.

કર્મલાલના કર્મ તમારા !

કર્મ કઠિણ છે કારમું, કૌતકને વળી કેર;
કંકુ ત્યાં કાળજી મળે, વરશે જગમાં ઝેર !
ધારે મનમાં લક્ષ્મી જે પામે પથર ત્યાં,
અમૃત તો આધુ' ખશે, ખાતે ખડતો ખાય !
મ્હોટા મ્હોલો નાશમાં, ઝુ'પડીઓ પરખાય;
શોધે સાથી સ્વર્ગનો, નર્ક ત્યાંય દેખાય !

પુતળીના જન્મ બાદ થોડોએક વખત સુધી દુઃખ
સુખથી કર્મલાલ શેઠે પોતાના દિવસો ગુભર્યા અત્યારે
સમય વસંત ઋતુનો છે. કર્મલાલ શેઠ પોતાના ઓરડામાં
બેસી હારમોનીયમ પેટી ઉપર ગાયન વગાડે છે, અને શેઠાણી
કેશરીયા કપડાં પહેરીને નીચેનું ગાયન સાંભળતાં બેઠાં છે.

તુલશી લીલા પ્રભુતણી, પર્વત પર હરિ આય;
સુકા કાષ્ઠના છવને, કોણુજ પાણી પાય !
જળમાં વસે કુમુદની, ચંદા વસે આકાશ;
બે મરિકે મન બસે, તો તાહીકે પાસ,
પળમાં થોડા ગાડીઓ, પળમાં ફેલ નિવાસ;
પળમાં, પ્રભુ દર્શન થકી, પૂરે મનની આશ.

ગોર્વધન તોળ્યો ઝીરીધરે, રામે બાંધી પાજ;
 ભરી સલામાં દ્રૌપદીની, કૃષ્ણે રાખી લાજ,
 સ્મશાન સેવે રાજવી, મરેલ બાળક પાસ;
 દાણુ વિના બાળક બળે, તારા મન નિરાશ.
 પૂર્ણ પ્રતાપિ પ્રતાપ જે, રજળે જંગ માંદ્ય;
 ખાવા ન મળે રોટલો, ખ્યારે જીવ જંખવાય.
 ન્હાની સરખી વેલડી, મ્હોયે કૂળ તો થાય;
 જઈ જુઓ જંગલ મહીં, કોહલાં લોકો ખાય;

ગાયન પુરૂં થતાંજ મધુરી શેઠાણી બોલી ઉઠ્યાં
 બળ્યો ! તમારો સ્વભાવ આવો કેવો ! આજે વસંત
 ઋતુનાં પ્રભાવમાં આનંદના ગાનને બદલે પ્રભુ ભક્તિ અને
 વૈરાગ્યનીજ વાત કાઢી બેઠા ! રહેવા દે. તમારી પેટી !
 તમે તો પુતળી જેવા છો ! તે પણ ધાવતાં ધાવતાં થાન
 કરડે છે, તેમ તમે પણ વાત વાતમાં, ભજનમાં વૈરાગ્યનીજ
 વાત કરો છો ! બીજું કશું નહિ ! જુઓ ! કેસુડાના
 વૃક્ષ પર કેસુડા કેવા સુંદર અને રંગીત આપણા મનોહર
 બાગમાં દેખાય છે ! ઝાડો પણ જાણે હસીને વાતો કરતાં
 હોય એમ નવપલ્લવ શુશોભિત દેખાવ આપી રહ્યા છે !
 આંબાના ઝાડ પરની મ્હોર પણ કેવો શુશોભિત દેખાવ
 આપી રહી છે ! તે પોતાની મધુરી સુગંધી આપણને કેવી

અખાડી રહી છે ! દરેક પુખ્તો પર પુખ્ત કળી કેવી
ખીલી રહી છે ! આ રમણિક રચના જુઓ ! અને મનને બે
ઘડી રંજીત કરો. આ પુતળીને રમાડો. છોકરી તો બાપા
બાપા કરે, અને બાપ તો બાંડુ જુઓ ! પાડો ચાલી
ચાલીને મરી જાય, છતાં પખાલીના હિસાબમાં નહિ ! કેમ
સાંભળ્યું કે નહિ ?”

“હા. હા. સાંભળ્યું. મારા મનની વાતો તું શું
જાણે ?” એમ કહી કર્મલાલ શેઠે વળી પાછું પેટીમાં નીચે
પ્રમાણે વગાડ્યું:—

સદ્ગામાં સદ્ગો થયો, શેરોમાં થયો નાશ;
મોંઘવારીમાં મરી ગયો, દાવા થાય પચાશ !
બાંધી મુઠ્ઠી લાખની, બાંધ્યો ધર્મ કહેવાય;
હથેલે તો અથડાઈ પડે, જરૂર ફજેલી થાય !

આ સાંભળતાં શેઠાણી બોલી ઉઠ્યાં “હે ! શું બોલ્યા !
એવું તે હોય ! એ તો તમે મને કહ્યો છો. સીધા સીધા
આનંદની વાત કરો. નાહક વખત નકામો શુભાવો નહિ.
સદ્ગોને વળી પાછો કેર ! એ તો તમારે અને મહારે મન
મન તો ખેર ! ત્યાં તો મહેર ! ગભરાઓ છો શું ? આ
બધા દાગીના તમારાજ છે. કામ પડે તો વાપરીએ પણ
ખરા. માલ આપણો છે.”

“ ગાંડી ! ચણાની ભુખ કણથી કેમ ભાંગે ? તારા દાગી-
નાથી મારું દુઃખ ભાંગતું હોય તો પત્ની નવેળ જન્મ થયો ! ”

આ પ્રમાણે વાતો ચાલી રહી છે એટલામાં કર્મલાલનો
દોસ્તદાર અનિરૂધ આવી પહોંચ્યો. આવતાં વારજ બંને
જણાએ તેનો આદર સત્કાર કરી તેને બેસાડ્યો. કર્મલાલે
તેને પુછ્યું “ કેમ બાઈ, ક્યાંથી આવો છો ? ”

“ વાડીએ ગયો હતો ત્યાંથી તમને મળવા આવ્યો છું
ઘણું દિવસથી તમે મળ્યા નહતા, માટે આજે તો ખાસ
કરીને તમને મળવાજ આવ્યો છું ”

“ બહુ સારું. જોની તારી બાલી માથા ફેંડાવે છે !
મહારે તો પેટમાં હેળીને બદલે દિવાળી ચાલે છે ! તેની
અંદર ટકટક ! ”

“ હા બાઈ હા આવતાં વારજ તમારો ચહેરો જોઈને
સેવક તો ચેતી ગયે; કેમકે બંનેના મોઢાં શીકા પડેલાં
જોયાં ! કહો બાઈ શું હાલત છે ? ”

“ શું કહું ! કહું તો કુચ્છ કહાન જોય, ના કહું તો
બાપ કુત્તા ખાય. એક બાત ઝાડીમેં એસી બાઈ કે બારસો
ગામ બોકડી ચર ગઈ ! એક વાર અમીર હતા, આજે
ફકીરની વાતો શેઠાણીને સંભળાવીએ છીએ ત્યારે તેમનું

મમજ તો જેપજ થઈ બચ છે ! મેં તો સાચી હકીકત કહી છે. એક પણ વાત ભુટી કહી નથી.”

“હા ભાઈ હું બાલું છું કે ગારે લીધ્યા ઘર સૌના આજ કાલ મોટા મોટાનાં મન બાલે છે; કારણ નાણાં બગાર થયોજ તળીમાં છે, એ વાત ઘેરા માણસ શું બાલે ? મને પણ ઘરવાળી દરરોજ નવા નવા અખતર બતાવે છે. આજે ઝાંઝરી માંગે, કાલે નેકલેસ માંગે, પરમ દિવસે ભુટ્ટી માંગે ! એમ માંગણી પર માંગણી કરે ! અહીં સેવકને તો ચેટમાં કંઈને કંઈ લાગણી થતી હોય ! ખરેખર ! વીતી વેદના બાલે તેજ બાલે ! અણવિતી શું બાલે ? મને વિતી છે તો હું બાલું છું.”

“હા મારા માનવંત મિત્ર, તમે ખડું કહ્યું. તમારું કહેવું ખરેખર સાચુંજ છે”

“લો આ તો વાંકુ પાડો છો ?” મધુરીએ હસીને કહ્યું “એમ દિલગીર ધસાથી શું વળે ? હસીને વાત કરે, અને પુતળીને રમાડો”

કમંભાલે કહ્યું “પુતળી આવી ત્યારથી મારી આંખની પુતળી તો ઉઘીજ થઈ ગઈ ! તે ક્યાં સુધી કે આજે લાજ મેં આગળ રોહણાં રડવા પડે છે ?”

“ હશે ! પ્રભુ સૌ સાફ કરશે. એમ વિચાર કરે, જોડા વળે એમ નથી. પ્રભુનું ધાર્મ્ય હશે તે થશે, એમાં આપણું કંઈજ ન આવે, એમાં વિચાર પણ શાનો કરવાનો ? ” સોઠાણીએ અનિરૂધલાલને કહ્યું “ કેમ અનિરૂધભાઈ સાચું કેની ? ”

“ શાખાશ મોટી બહેન ! હીક જવાબ આપ્યો ! તમે પણ સાચું કહ્યું. અવનિધર પણ કહી ગયા છે કે ‘ જીવ તું શીદ શોચના કરે, કૃષ્ણને કરવું હોય તે કરે ’ માટે સાહેબ પાધરો તો વેરી આંધળો ! ”

“ હા ભાઈ તમે જે કહો છો તે સાચું છે અને હું જે કહું છું તે પણ સાચું છે, આવેલ ભાઈ ત્યારે હવે પેટી વગાડો અને હું ગાઉં; કારણ કે શામલેદ શરીરને આનંદ આપી પુષ્ટિ આપનાર છે. મૃગ તેના નાદમાં એકાગ્ર થતાં પ્રાણીની પણ પરવા ભૂલી જાય છે. સર્પ જેવા જેવા વિષવાળા પ્રાણીઓ પણ ગેરલીના મોઢામાં તલલીન થઈ કેદ કરનાર બાજીરના હાથે પકડાઈ જાય છે. નાદના અંદર આખી સૃષ્ટિ બેસાન બને છે ! જેમ લક્ષ્મીબ ઇંદથી શોક ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ માંગલીક ગીતથી આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ વીર રસથી શુરતન મળે છે, તેમ કરુણ-રસથી દીવંગીરી પ્રાપ્ત થાય છે અને હાસ્ય રસથી મુગ્ધાવી

ઉપજે છે. માટે આજે હાસ્ય રસની એકાદ ચીજ વગાડો કે આનંદ આનંદને પરમાનંદ ! જલરાઓ છો શું ? હશે તેનું જશે. અહીં તો વાજળી ઇન્સાફ થશે. માટે લાઈ પેટી પર બેસોને પેટી વગાડો, ”

કર્મલાલે પેટી વગાડવા માંડી અને અવનીધરે ગાવા માંડ્યું :—

હું તો મોટી સહેલાણી નાર, મારા બપડાનો નહિ પાર;
ધોળું ધોળું ગવન પહેડું, કર બંગડી છે ચાર.
ઝબ્બા કુલ્ફ ચોળી પહેરી, લટકે ચાહું ચાર;
એરીંગ એરીંગ લટકે સાડું, ખીચા પાકીટ સાર !
શું શાંતી તો વાતજ કરતી, જળે અછોડા ચાર;
કમાલ રેશમી હાથે ઝાલી નાજની નખરાદાર !

ઉપજું : ગાયન ગાવામાં અવનીધરલાલ તલ્લીન થઈ આનંદ પામતા હતા; એટલે મધુરીએ કહ્યું “ ઘણું સાડું ગાયું. જુઓ કેવો આનંદ લાગે છે ! મનના સઘળા વિચાર ફરી ગયા. હો. હવે ચા પીઓ. ” એમ કહી બીખાને બોલાવી ઘણી સરસ ચાહુ બનાવવાનું કહ્યું.

તરતજ બીખો અંદરના એરડામાં ગયો અને થોડી વારમાં સ્વાદીષ્ટ ચાહુ બનાવીને મંડળીમાં લાવ્યો. ચાહુ ઘણા ઉની હતી તેથી થંડી પડતાં તે સર્વ જણે પીધી.

પછી પાન ખાવા માંડ્યા. ત્રણે જણાએ પાન ખાધા. બાદ અવનિધરલાલે કહ્યું “ભાઈ આજરોજ બેંકના મેનેજર સાહેબ આવવાના હતા, પણ કાંઈ દેખાયા નહિ.”

ઝેટલામાં ખારણા આગળ ગાડી આવીને ઉભી રહી. મેનેજર સાહેબ ગાડીમાંથી ઉતર્યા અને કર્મલાલ શેઠ પાસે આવ્યા. શેઠ જોતાંવારજ તેમનો આદર સત્કાર કર્યો. કેટલોક સમય વીત્યા બાદ મેનેજરે કહ્યું “શેઠ, આજકાલ તમારા નામ ઉપર બેંકમાં ઘણાજ થોડાં નાણાં છે, માટે એક લખો તે વિચારીને લખજો. નહિ તો તમારી આંટપર પાણી ફરશે.”

“વારૂં મેનેજર સાહેબ!” કર્મલાલે કહ્યું “પહેલેથી ચેતાવ્યા તો સાડાં થયું, નહિ તો હું તો લખ્યાજ કરતો.”

“ખરી વાત, પણ બેંક કાંઈ મારા બાપની નથી. મારે તો જવાબ દેવાનો છે. દોસ્તીના હકમાં મારા ઘરનાં નાણાં ન મળે તો ચાલે, પણ આમાં તો મારાથી કરી ગરબડ થાય એમ નથી; માટે ચેતાવ્યા. ચાલો. ઉઠો હવે મારી સાથે ગાડીમાં ફરવા ચાલો. ઘણા દિવસથી આપણા બંને બચા નથી. માટે ત્યાંજ જઈએ.”

“જાઓ તમે ” અવનિધરલાલે કંટાળીને કહ્યું “હું
તો હવે નથી આવતો મને તો કંટાળો આવે છે.”

“ના ચાલો. મારે કામ છે ” કર્મલાલે આગ્રહથી કહ્યું
“તમારે પણ આવવું જ પડશે.” આખરે ત્રણે જણા જવાને
તૈયાર થયાં, અને બાસ્કાં આગળ ઉભેલી ગાડીમાં બેઠા.
મેનેજર સાહેબે પોતાના ‘બાગે બહેસ્ત’ નામના
બંગલા તરફ ગાડી ફાંકી. અને લગભગ દોઢેક કલાકમાં
વંચનની માઠી લહેરો ખાતાં ત્રણે જણા બંગલા આગળ
આવી પહોંચ્યા.

ગાડીમાંથી સર્વ જણા ઉતર્યા. બાગમાં પેસતાં જ
અળીએ બંગલાની ચાવી આપી. બંગલો ઉઘાડ્યો, બારીઓ
પણ ખોલી નાંખી, અને પીયાનો ચાલુ કર્યા. ત્રણે
જણાં રાઉન્ડ ટેબલની આસપાસ ખુરસી નાંખી બેઠા. સીગાર
રેટ કહાડી. તે દરેક જણે પીવા માંડી, અને સીગારો પુકતાં
વાતોના તડાકા ચાલ્યા. મેનેજરે વાતમાં ને વાતમાં કહ્યું
“શેઠજી હવે શેઠાણી હાજર હતા, એટલે મેં કંઈ વધારે
કહ્યું નહિ, પણ હું તમને ચેતાવું છું કે, આજ રોજ
બજારમાં એવી ખૂમ પડી છે કે કર્મલાલ શેઠ આવી
લાગ્યા છે, અને થોડા દિવસમાં બેસી જવાની વાત છે!
અરજ કે આજ કાંઈ કોર્ટમાં એમના પર ઘણા ફાવા

થનાર છે; એટલે બીજા માંગનાર પણ જરૂર એ સાબળતા તૈયાર થઈ જશે, માટે જરૂર તમે ચેતેલા રહેજો. 'ચેતવે નર સદા સુખી' એ કહેવત ધ્યાનમાં રાખી વર્તજો."

‘વારૂં’ લાઈ તમે મને ચેતાવ્યા તો સાડું થયું. હું પણ તેના વિચારમાંજ છું. આખો દિવસ તેનીજ ગમગીનીમાં છું. કાલે કોઈ બીજા શાહુકારને ઉભો કરીશ, અને માંગનારને પતાવવાનો ખંડોબસ્ત કરીશ."

આ પ્રમાણે વાત કર્યા પછી તેઓ બહાર નીકળ્યા, અને બાજમાં ફરવા લાગ્યા. બાબુના ખુણામાંથી એક સર્પ નીકળ્યો, અને કર્મલાલના પગ તળે છુદાયો. તરત સાપે જળખાઈ તેના પગ પર ચુડ લેરવવા માંડી ! પણ એટલામાં અવનીધરલાલની નજર પડતાં તેણે ખુમ પાડી લાકડીનો ઝપટો માર્યો, અને સર્પ છુટો થઈ દુર ખસી ગયો. કર્મલાલ સર્પના પંજામાંથી છુટ્યા તો ખરા, પણ મનને તો ધાસકો પડ્યો અને છાતી ધડકવા લાગી. આખે અંધારા પણ આવ્યાં. મેનેજર સાહેબ ગલરાયા. પાણી લાવી તેમણે કર્મલાલના મોઢા પર છાંટવા માંડ્યું. થોડી વારમાં શુદ્ધિ આવી, અને શેઠજી પુછ્યું "કેમ લાઈ પાણી છાંટ્યું ?"

“ભાઈશું કંઈ ?” મેનેજર સાહેબ દીવાસો આપતા બોલ્યા “સર્પના ત્રાસથી તમારી આ ગતિ થઈ. હવે જરા પણ મહારાશો નહિ. ચાલો, ઉઠો અને ગાડીમાં બેસો.”

ધીમે રહી ગાડીમાં બેઠા, અને શેઠના ઘર આગળ આવી પહોંચ્યા. શેઠ અને મેનેજર સાહેબ તથા અવની ઘરલાલ ઘરમાં ગયા. શેઠાણીએ પૂછ્યું “કેમ વાર લાગી ? જમવાને હું બેસી રહી છું”

“હું જીવતો આવ્યો એજ ધનભાગ્ય !” કર્મલાલે કહ્યું “જીવવાની આશાજ કોને હતી ! મસાણે લાકડાં પહોંચી ગયા હતા ! ભગવાનની મહેરબાની હતી તો જીવતો ઘેર આવ્યો !”

“કેમ શું બન્યું ?”

“સાપ પગ પર ચડ્યો તે મહા મહેનતે છુટ્યો ! મોડીવાર બેભાન રહ્યો. અરધે કલાકે શુદ્ધિ આવી અને દેર આવ્યો.”

“હેં હેં ! ભગવાને તમને બચાવ્યા. નહિં તો મારું સૌભાગ્ય પરવારી જતે ! મારા મુડી ચાંદલાએ અને આ મુતળીના નસીબેજ જોર કર્યું !”

“પુતળીનું નસીબ તો સાફ છે કે, આવી ત્યારથી
હું દુઃખી ! દુઃખી ! અને દુઃખી ! બલે તારું નસીબ !
ચાલ ખાઈ લઈએ. બની ગયલી વાતને યાદ નહિ કરવી.”

બંને જણા રસોડામાં જમવા ગયા. દુધ રોટલી શાક
વગેરે જમી હાથ ધોઈ દીવાનખાનામાં પાન ખાવા બેઠાં.
પાન ખાતા થોડા વાતના ગપાટા મારવા લાગ્યાં. આખમાં
ઉંઘ આવવાથી બારણા બંધ કરી બંને જણા શયનગૃહમાં
ગયા. શેઠાણી સુઈ ગયાં. પરંતુ શેઠને ઉંઘ આવી નહિ.
તેનું મન ચિંતામાં લમી રહ્યું હતું.

લગભગ મધ્ય રાત્રીનો સમય છે. એટલામાં પુલ્કજની
ઉપરની છાજ પરથી એક સર્પ પસાર થયો. પસાર થતાં
તેનો આળો શેઠના શરીર પર પડ્યો. પાસે બાંદરો બાંધેલો
હતો. તેણે આળો બેઠ વિચાર કર્યો કે “જરૂર આ મારા
શેઠને મારી નાંખશે. માટે લાવ એને મારી નાંખુ” આમ
વિચારી પોતાની પાસે પડેલી છરી લઈને મારવા કુદ્યો,
પણ એટલામાં શેઠાણી જાગી ઉઠ્યાં અને વાંદરાને આ
સાહસ કરતાં બોલ્યો. તરતજ શેઠ છરી વગેરે બેઠને મલ-
રાઈ ને પુછ્યું “અડધી રાતે આ શું ગડબડ !”

“જરૂર તમારો દહાડો વાંકો છે ! આજે પણ ખીલ
ઘાત ગુજરી ! જુઓ ઉપર સાપ છે !”

શેઠ તો તરતજ સાપ જોઈને મલરાઈ ગયા, અને વિચાર કરવા લાગ્યા “વાહ ભગવાન કટોકટીના પ્રસંગે પણ મારો બચાવ ન કરો ! આજે ઉઠ્યો ત્યારથીજ અપશુકન, અપશુકન અને અપશુકન !”

મધુરી શેઠાણી પડોશમાં ગયાં. એક સાપ પકડનાર ને ઉઠાડ્યો, અને તરતજ તે આવ્યો. સાપને પકડી લીધો એટલે શેઠને શાંતિ વળી. સાપ પકડનાર સવા રૂપીઓ, રેવડી અને કુલનો હાર લઈ ચાલતો થયો.

એટલામાં પુતળી ભગી ઉઠી. તેને જોતાંજ શેઠ બળ-ડબા લાગ્યા “પુતળી આવ્યા પછી બસ દરરોજ મ્હોંકાણુ ના સમાચાર ! પ્રભુ પાધરો તો વેરી આંધળો ! માટેજ કટોકટીના પ્રસંગ પર બચાવ થઈ જાય છે !

કર્મલાલે શેઠાણીને કહ્યું “હવે તમે છોકરીને લઈને સુઈ જાઓ. હું પછી સુઈ જાઉં છું.”

બધાં સુઈ ગયા પણ શેઠને ઉંઘ આવે નહિ, એટલામાં મરઘો બોલ્યો.. “હાહા” વાણુ સમજી શેઠ પથારીમાં ઉઠ્યા અને દાતણ પાણી કરી, નાહી ધોઈ સેવા સંધ્યામાં બેઠા. તરતજ એક માંગનાર બેલીકને લઈને આવ્યો, અને દિવાનખાનામાં બેઠો. શેઠ પુખ્તમાંથી ઉઠી બહાર આવી બુઝે છે તો બહાર માંગનાર અને બેલીકને દિવાનખાનામાં

જેઠલા બેયાં ! શેઠના પેટમાં ફાળ પડી ! મનમાં બળકલા લાગ્યા “ વાહ નસીબ ! ઘેર તમાશા અને હિવે કોર્ટમાં તમાશા !

જેલીફ શેઠને સમન્સ આપતાં કહ્યું “ બ્યો શેઠલ, જરા મહેરબાની કરી આના પર સહી કરી આપો. ”

“ કેમ ભાઈ હવે છેક મરી આબરૂ પર આવી ગયા કે શું ? ” સાથે જેલી જરા પણ વિચાર નહિં કર્યો !

“ શું વિચાર કર ? ” માંગનારે કહ્યું “ મારા મનની વાતો બધી માફ મનજ બાબે છે ! તે તમે ક્યાંથી બાબો ! હું પણ આવી લાગ્યો છું ! એટલે આ છેલ્લાં પગલાં લેવા પડ્યાં છે ! ”

“ કંઈ નહિ. સહુ રાહના પાણી રાહે જશે ” એમ કહી શેઠ તેના પર સહી કરી આપી અને કહ્યું “ હવે બન્ને સાહેબો પધારો. મારી તમને રબ છે. ”

જેલીફ અને માંગનાર ગયાં કે તરતજ શેઠાણીએ શેઠને કહ્યું “ વળી આ શું આવ્યું ? ”

“ માંગનારનું નોતરું છે કે હવે કોર્ટ પધારબે. રાતના મોત હતું, હવે પછી માંગનાર અને કોર્ટ છે, એટલે હવેને હવજ છે ! ચાલવા દો ! કરી ગજારામણ નથી. મહારા સનેહી સોલીસીટર છે. તેની સલાહ લઈ કંઈ પણ કરીશું. ”

એટલામાં અવનીધરલાલ આવી પહોંચ્યા. તેમણે શેઠને ગભરાયલા બેઠને પુછ્યું “ કેમ લાઈ આજે કાંઈ દેખાવ જુદોજ માલમ પડે છે ! જમ્યા કે નહિ ? ”

“ અરે લાઈ આજે તો ખૂબ ધરાઈને ખાધું છે ! રાતનાં વળી પાછું સ્મશાન લાકડે જવું પડતે. અને આજે પ્રભાતમાં સીવીલકોર્ટમાં દાવો થયો તેનો સમન્સ આવ્યો, એટલે જમવામાં કશી કસર રહી નથી ! હવે તો ખાઈને સોલીસીટરની સલાહ લેવા જવાનો વિચાર કર્યો છે. તમે પણ સાથે ચાલો. ” એમ કહી શેઠ જમવા બેઠા. જમીને પાન સોપારી ખાધા, ગાડી બેઠાવી, સોલીસીટરની ઓફીસે જવા નીકળ્યાં.

રસ્તે જતાં એક વાંક વળવાનો હતો, ત્યાં આગળ એક મોટો પથ્થર પડેલો હતો. અબાજુમાં ગાડીનું પેડું તે પથ્થર પર પડી ગયું ! તરતજ ગાડી ઉંધી વળી ગઈ ! બેઠેલા બધા નીચે આવ્યા અને ઉપર ગાડી ઉંધી વળી ! થોડો જરા ચાલ્યો, એટલે બધા ધસડાવા લાગ્યાં ! આબુખાબુના થોડા એકઠા થયાં. તેઓ થોડાની લગામ ખેંચી તેને ઉભો રાખવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. થોડો તોફાન પર ચડી ગયો અને કુદવા લાગ્યો. આખરે મહા મહેનતે થોડાને ઉભો રાખી ગાડી સીધી કરી.

તરતજ ત્રણે જણાના શરીર પર લાલ ડાઘા માલમ પડ્યા ! બિચારા ધીમે ધીમે બેઠા થયા લોકોએ પાણી મંગાવ્યું, અને તેનાથી શરીર ધોઈ નાંખ્યું. પાટાઓ પણ બંધાવ્યા. અને પછી સર્વ પાછા ગાડીમાં બેસી ગયા.

અંટલામાં સોલીસીટરની ઝોશીય આવી પહોંચી. ગાડીમાંથી ઉતરી અંદર ગયા. સોલીસીટરે તેમને માન આપી બેસાડયા. બીજા બે અમીલો સાથે વાતો કરી, તેઓને વિદાય કર્યા. બાદ સોલીસીટરે કર્મલાલને પુછ્યું “કેમ શેઠ અજરોજ આપને કંઈ પધારવું પડ્યું ?”

“મોટા લોકોનો મોટી વખતે ખપ પડે છે, ત્યારે તેઓની સેવામાં હાજર રહેવું પડે છે.”

“કહો શું ખપ પડ્યો ?”

“જુઓ” એમ કહી કર્મલાલે સમન્સનો ઠાગળ બતાવી માગનારાના રૂપીઆ સંખ્યા સઘળી વાત કરી.

“પહેલાં તો હું આ પગ ઉપર પાટા, માથા પર ઉપ સેલું, કપડાં પર લોહી વિગેરે બહી એમ સમજતો હતો કે, કાંઈ ફાજદારી કેશ લઈ આવ્યા હશે ! વડું એની કાંઈ હરકત નહિ; પણ કર્મલાલ આ શું ?”

“ભાઈ શું કહું ! રસ્તે પણ ધુરા હાલ થયા !” એમ કહી રસ્તામાં બનેલી સર્વ હકીકત કર્મલાલે સોલીસીટરને કહી.

“જુઓ. સાંભળો, હું તમને ખરી સલાહ આપું છું” સોલીસીટરે જણાવ્યું. “આ માંગનાર ખાતાની ઉપરથી હુકમનામું કરાવશે, અને તમારી મિલકતો પરથી વસુલ કરશે. પછી ખર્ચના રૂપીઆ ચડશે, અને ખીન્ના માંગનારનું ચડી વાગશે. આ એક દાવા બદલ બધા માંગનારાઓ તડી કરશે, માટે મિલકતો ગીરવે મુકવી આ માણસને પતાવો. વચગાળે લવાદ નાંખી ઓછુંવ-તું ચાલ્યું તો ગમે તેમ કરો, પણ ખીન્ને રસ્તો લેશો નહિ.”

“ડીક સાહેબ” કહી કર્મલાલ તેમને સલાહના પચાસ રૂપીઆ આપી ગાડીમાં બેસી ઘર તરફ જવા નીકળ્યા. રસ્તે આવતાં શેઠે અવનીધરલાલને કહ્યું, લાઈ “કોઈ શાહુદાર મોઢી કહાડો.”

“લાઈ આજને આજ જરૂર ખબર કાઢીશ.”

આમ વાતો કરતાં કરતાં ઘર આવ્યું. બંને જણા ગાડીમાંથી ઉતર્યા અને ઘરમાં પેઠા. બાદ એડોક વખત વાતો કરી અવનીધરલાલ રોકડલાલ નામના શ્રોક્ષને ઘેર જવા નીકળ્યા. અને ચાલતાં ચાલતાં વિચરોમાં તે રોકડલાલ શ્રોક્ષના ઘર આગળ આવી પહોંચ્યા.

રોકડલાલે કુળ આવેલું જાણી અવનીધરલાલને મધુરી વાણીથી આદર સત્કાર કરી બેસાડ્યા, અને ‘આગમનનું’

કારણ પુછ્યું. અવનીધરલાલે કહ્યું “શેઠ સો હળવાળાને એક હળવાળાનો ખપ પડે છે, તેમ આજે તમારો ખપ પડ્યો છે. મારા મિત્ર કર્મલાલના ‘રંગ તરંગ’ નામના બંગલા પર ત્રીસ હજાર રૂપીઆ બેઠ્યો છે.”

રોકડલાલે વિચાર્યું. “કુળ તો સધર છે. આમરની ખાતર બાજ પણ સાડાં આપશે.” એમ વિચારીને કહ્યું “શેઠ, પણ દોઢ ટકા લેજો તેરીખ ગણાશે. તેની સાથે સદ્ગર જમીનગીરી પણ આપવી પડશે.”

“હા શેઠ કબુલ છે” અવનીધરલાલે કહ્યું “જમીન-ગીરી મહારી. ચાલો સોલીસીટરની ઓફીસમાં” કહી રોકડ-લાલ અને અવનીધરલાલ બંને જણ કર્મલાલને લઈ સોલીસીટરની ઓફીસમાં ગયા. રીતસરનું લખાણ કર્યું. અને ઓફીસમાંજ રોકડલાલે હજાર હજારની ત્રીસ નોટ ગણી આપી જે ગણી લીધા પછી સૌ સૌને સુકામે ગયા.

ઘેર આવી મધુરી શેઠાણીને સર્વ વાતનો વાકેફ કર્યા પછી બીજે દિવસે માંગનરને બોલાવી મંગાવ્યો. તે વખતે અવનીધરલાલ પણ હાજર હતો. તેમના દેખતાં રૂપીઆ સુકવી આપી રીતસરનું લખાણ પણ કરાવી લીધું. માંગ નાર રૂપીઆ લઈ ઘેર ગયો. અવનીધરલાલે કહ્યું “ભાઈ અણી સુકવો સો વરસ આવે; કારણ કે દુનિયા સુકવી હૈ સુકાને

વાલા ચાહીએ. ચાર દિવસ લીલા તો ચાર દિવસ મુકા !
રાત પછી દિવસ ઉગે છે, તેમ આપણો પણ અરુણોદય
થનારજ છે. કવિ કહે છે કે:-

એક દિન હાથી , એક દિન ઘેડા ,
એક દિન પાઉસે ચલનાળ ,
એક દિન ગાત્રી , એક દિન તકીઓ ,
એક દિન ઝેળી લેના .
એક દિન શીરો એક દિન લાપશી
એક દિન લુખખમ લુખખાળ ;
એક દિન વરતી એક દિન જંગલ
સદા મગન મેં રહેનાળ

માટે હંમેશાં આનંદમાં રહો. અને રોજબરોજ કરી મોજ
ઉઠાવો. ચાલો સાહેબજી. હવે કાલે મળીશું.” કહી અવની-
ધરણાલ પોતાને મુકામે ગયો.

પ્રકરણ ૩ જી.

હાહરા.

સૌ બાણોમાં બાણ છે, નયન તીર કમાન;
વીંધી હૃદયને મારતું, લે છે ક'ઈકના જાન.
લાલે વીંધાયો તે જીવે, લામિની હરે પ્રાણ;
દવનો બળ્યો કદી જીવે, પણ લલનાએ મોડાકાણ.
શરીર બાંધે જોરથી, દિલ બાંધ્યું નવ જાય;
લગામ વિનાનો અશ્વ જે, મન ચાહે ત્યાં જાય.

પુતળીનો જીની પ્યાર !

દિવસે દિવસે પુતળી મોટી થતી જાય છે. વળી કેટ-
લોક વખત થયાં મનહર નામના એક માસ્તરની પાસે તે
વિદ્યાભ્યાસ કરવા બેસે છે. સાધારણ રીતે પુતળી લખતાં
વાંચતાં પણ સાફ શીખી છે. એક દિવસ સ્વામીના માસ્તર
સાહેબ દિવાનખાનામાં પુતળીને લખાવતા હતા. આ વખતે
પાસે કોઈ હાજર નહોતું. એટલામાં પુતળીની કાતિલ
આંખો માસ્તરનાં સામું નાચવા લાગી ! સામું જીએ, પાછું
ચોપડીમાં જીએ ! ઘડીમાં હસી પોતાના દાડમની કળી

જેવા હાંત બતાવે, તો ઘડીમાં માસ્તરને અમુક પાતું દેખાડી તેમાંથી કેટલીક પંક્તિ બતાવી કહે કે ‘મને આનો અર્થ સમજાવો.’ એક દિવસ તેણી નીચેની પંક્તિ બોલી:-

પ્રેમ એવી વસ્તુ છે, જે સ્વાર્થને નથી બાણતી;
લાજ તથા કુલીનતા, વિદ્વાનને વિસરાવતી !

ઉપલી પંક્તિનો અર્થ કરતાં માસ્તરે પુતળીને કહ્યું કે “પુતળી ! આનો અર્થ એવો છે કે પરમેશ્વર પર પ્રેમ એવો હોય છે કે તેમાં સ્વાર્થને સ્થાન રહેતું જ નથી, અને તેથી જ્ઞાનીજનો પણ તેના આગળ ગાંડા જેવા થઈ જાય છે, અને લાજ, શરમ અને કુલીનતાનો પ્રશ્ન ત્યાં વિસરી જવાય છે.”

માસ્તરે કરેલો અર્થ પુતળીને પસંદ પડ્યો નહિ અને તેથી તેણીએ કહ્યું કે “માસ્તર સાહેબ ! તમે મને ઉંધું સમજાવો છો ! એનો અર્થ તો ઘણો જ જુદો થાય છે. તે એ છે કે ‘હૃદયનો પ્રેમ એવો છે કે તે પ્રેમ બાંધત થતાં મનુષ્ય ઈચ્છતો જે મહાન્ સ્વાર્થ તેનો પણ ત્યાગ કરે છે, અને તેથી આળસ અને કુલીનતાને પણ વેગળાં મૂકાવી દઈ જુદો પ્રેમ વિદ્વાન અને શાસ્ત્ર મનુષ્યોને પણ પોતાના શિકાર બનાવે છે. સમજ્યા, માસ્તર સાહેબ ! હું

તો હવે આપું શીખવા માશું છું. કેમ તમે મને આપું શીખવી શકશોને ? ”

માસ્તર સાહેબ તો ઉપલી કડીનો કરેલો આવો અર્થ અને તેણીએ પોતાને કરેલો પ્રશ્ન સાંભળીને ગભરાયા ! પુતળીના પ્રશ્નનો શું જવાબ આપવો તેની પણ તેમને સમજ પડી નહિ, અને તેથી તેઓ કાંઈ પણ ઉત્તર નહિ આપતાં જરાક આડું જોઈ હસવા લાગ્યા.

માસ્તરને આ પ્રમાણે હસતાં જોઈ પુતળી ખોલી કે “ માસ્તર સાહેબ ! કેમ શરમાઓ છો ? મેં ખોટો તો અર્થ નથી કયેને ? સાચું કહ્યો. મહારી ભૂલ હોય તો તે મને બતાવો, નહીં તો તમારી હાર કબુલ કરો. બેમાંથી ગમે તે વાત કબુલ કરો. માસ્તર સાહેબ ! જેમ આપણને રંગ-વાળાં ચસ્મા પહેર્યા પછી સફેદ દેખાતું જ નથી, તે પ્રમાણે મનુષ્યને યૌવનનો રંગ લાગ્યા પછી શૃંગાર સિવાય બીજું કાંઈ ગમતું જ નથી, માટે વિમાસણ મૂકી તમે હવે મને એજ રસનું શિક્ષણ આપવાની શરૂઆત કરો. ” આમ કહી હસતાં હસતાં પુતળીએ પોતાનાં કાતિલ નયનો નચાવવા માંડ્યાં.

માસ્તર તો પુતળીના આ ચેતનાળા અને તેનું આ ભાષણ સાંભળીને આભાજ બની ગયા. થોડી વાર પછી તે

બોલ્યા કે “પુતળી ! તારા પિતાએ તને મારી પાસેથી નીતિના પાઠો, વિનયની કવિતાઓ, સુલક્ષણના વૃતાંતો વિગેરે શીખવાને તને બેસાડી છે. શ્રૃંગારસ શીખવવાનો મને બીલકુલ અધિકાર નથી.”

“મારા પિતાએ કહ્યું, પણ મેં કાંઈ કહ્યું નથી. તેમણે લલે તમને ઉપલા પાઠો શીખવવા રાખ્યા છે, પણ મારે તો આવા શ્રૃંગારના પાઠો શીખવા છે. એ બાબતનું જ્ઞાન મારા પિતાએજ મને આપ્યું છે. સાથે નાટકમાં બેસાડી શ્રૃંગાર અને હાસ્યનાં ગાયનો પર ‘વન્સમોર’ ની તાળીઓ પાડી લહેર લગાડી છે. જો મને તે નાટકમાં લઈ ગયા ન હોત તો હું નહિં કહેતે; પણ જાતે તેડી ગયા, માટેજ હું બેશરમ અને નિહર બની આપને કહું છું કે સાથે સાથે પ્રેમપાઠનું પણ શીક્ષણ મને આપતા બન્યો.”

મનહરલાલ મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે “કાળજની કેટલીમાં ડાઘ લાગેજ લાગે, તેમ સુકોમળ બાલિકાને આવા એકાંતમાં શિક્ષણ આપવામાં વાંધો જરૂર આવેજ.” આમ વિચાર કરી મનહરલાલે તેણીને કહ્યું, “પુતળી ! શિક્ષક આગળ આવું બોલતાં તારે શરમાવું બેઠ્યો. તું આવા છુરા વિચાર તારા મનમાંથી કહાડી નાંખ. આ તારા વિચારો તને અતિશય નુકશાન કરશે, માટે તું આ

છોડી દે અને નીતિ અને સન્માર્ગના વિચારો તરફ તારા મનને વાળ. ”

“ માસ્તર સાહેબ ! આવા શિક્ષણની ઇચ્છા રાખનારી મારા જેવી કન્યાઓ આપને ઘણી થોડી મળશે, માટે જરા ખ્યાલ કરો અને સ્નેહભરી નજરથી જરા મારી સાચું જુઓ ! ” આમ કહી પુતળીએ માસ્તરના ઉપદેશને હસવામાં જ ઉડાવી દીધો.

“ તેણીનું એ મધુર હસવું અને તેણીના ચેતનાળા જોતાં મનહરલાલને ખાત્રી થઈ કે તેમના ઉપદેશની અસર આ નાદાન છોકરીના મગજમાં ઉતરે તેમ નથી, અને તેથી કંઈપણ યુરૂં પરિણામ આવે તે પહેલાંજ તે સ્વયં છોડી જવાનું સલામતીલરેલું ધાર્યું.

મનહરલાલને આ પ્રમાણે જવાની તૈયારી કરતા જોઈ પુતળી જોલી, “ માસ્તર સાહેબ ! આમ ન્હાસી શું જાઓ છો ? શ્રાદ્ધ સરાવો કે બાપ દેખાડો ! પાઠ શીખવો કે નગુણા બનો ! હું કંઈ છોડું તેમ નથી. ” આમ કહી વળી તેણીએ નયનના ઇસારા કરવા માંડ્યા.

આ સાંભળી માસ્તર સાહેબ ગભરાયા અને દીડમુઠ જેવા બની ગયા. તેઓ મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે:-

જે કન્યાઓ ગુરૂને નમતી, એ પણ એક જમાનો છે !
 તે કન્યાઓ પ્રેમ પાસમાં, એ પણ એક જમાનો છે !
 સદ્વૃત્તિ ને સદાચારણી, એ પણ એક જમાનો છે !
 તે કન્યાઓ દુરાચરણી, એ પણ એક જમાનો છે !
 ગુરૂ બનીને પાળે શિષ્યા, એ પણ એક જમાનો છે !
 ધર્મનીતિનું શિક્ષણ દેતા, એ પણ એક જમાનો છે !
 અનિતીના એ પાઠો માંગે, એ પણ એક જમાનો છે !
 'વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ,' એ પણ એક જમાનો છે !

આમ કેટલાક વખત સુધી મનમાં ને મનમાં વિચાર
 કર્યા પછી મનહરલાલે પુતળીને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરતાં
 કહ્યું:—“ ખરેખર જમાનો બળવાન છે ! જે મને પિતા કહે
 છે તેજ મને પોતાનો પ્રેમી બનાવવા ચાહે છે ! બસ !
 હળાહળ કવિ પોતાનું મહાત્મ્ય મહારા પર અજમાવી રહ્યો
 છે ! ઠીક ! પુતળી ! તું મારી શિષ્યા હોવાથી મારી દીકરી
 થઈ ! મારા પ્રત્યે તું જે આવાં ખોટાં વચન વહે છે, એ
 પ્રાયશ્ચિતમાંથી તારો અને જો હું તારા વિચારોને અનુમોદન
 આપું તો મહારો ભવેલભવમાં પણ છુટકારો થશે નહિ ! ”

“ એવાં ખહાનાં ના ચાલે ! માસ્તર થઈને દરરોજ
 આવો છો, અને મારા મનના ધારેલા પાઠો શીખવો છો,
 તો પછી શું તમારે આજે પણ મારા મનનો ધારેલો પાઠ

મને ન શીખવવો જોઈએ? શુરૂ તરીકે તમારી ફરજ છે કે તમારે તમારા શિષ્ય અથવા શિષ્યાને દરેકે દરેક વિદ્યામાં નિપુણ કરવાં જોઈએ. પ્રેમ શું ચીજ છે, તેનું ધ્યાન કરો. અંચળ નારીનાં શું લક્ષણો છે. અને સ્ત્રીમતિએ કેવા હાવ-લાવથી વર્તવું જોઈએ વિગેરે પાઠોનું જ્ઞાન આપો.” આ પ્રમાણે વાતો કરતાં કરતાં તેણી હસ્યા કરતી હતી.

પુતળીનું આવું જોલવું સાંભળીને માસ્તરને તેણીનો મનોવિકાર બગડેલો હોવાની ખાતરી થઈ અને તેથી તેઓ ગ્લાનિમાં ગરકાવ થઈ ગયા! તેમની છાતી ધડકા લાગી! આંખમાં ઝળઝળાટો લરાઈ આવ્યાં! હાથપગ થરથર ધ્રુજવા લાગ્યા! તેમની જીભ ખેલતાં ખેલતાં અચકી જવા લાગી! છતાં ધીરજ અને હિંમતથી કહેવા લાગ્યા, “પુતળી, પુત્રીએ પિતાના સમક્ષ કેમ જોલવું તેનું તારે બરાબર ધ્યાન રાખવું જોઈએ. માતા થઈ બાળકને ઝેર આપે તો સૃષ્ટિનો ક્રમ ઉઘોળી વળે! અમૃત પીતાં મોત થાય તો અમૃતને કોણ ચાહે? પ્રભુસ્મૃતિ કરતાં નર્કવાસ મળે તો પ્રભુને કોણ ભળે? લુલો અને આંધળો પણ વહેવાર નિપુણ રહે તો સશક્તનો કોણ ભાવ પૂછે? પેટની ભૂખ સળગતા અંગારા ખાવાથી શાંત થાય તો અન્નની ખેતી ખેડતો શું કરવા કરે? વિદ્યા આલડયાં છતાં અજ્ઞાનપણું રહે તો

વિદ્યાભ્યાસ શુ કરવા કરે. ? માટે ખેટા ! સર્વત્રમાં તું મને તારો જગદીશ માની સુકથાના પાઠોની બહામણ કર. યુવાવસ્થા સર્વને હોય છે. તેથી તે બધાં અગ્રાડોળે ચડતાં નથી. અભાગી અને નાલાયક વર્ગજ તારા જેવું શિક્ષણ ચાહે છે અને તે પવિત્ર હૃદયના પુરુષોને કલંકરૂપ થઈ પડે છે.”

આ પ્રમાણે મનહરલાલે ઉપદેશ આપવાથી પુતળી તેના ઉપર અતિશય ચીડવાઈ ગઈ અને તેને ઘાંટો પાડી પૂછ્યું, “ મારા કહેવા પ્રમાણે કરવું છે કે નહિ ? ”

પુતળીના ઘાંટાનો અવાજ તેના પિતા કર્મલાલ શેઠે સાંભળતાં તેઓ એકદમ ત્યાં આવી ચઢ્યા. એકાએક શેઠને આવી ચઢેલા જોઈ માસ્તર તથા પુતળી બંને અમક્યાં ! મનહરલાલના તથા પુતળીના ચહેરાઓ જોતાં શેઠને પણ વહેમ પડ્યો. તેમણે પુતળીને પૂછ્યું, “ શું છે ખેટા, ? ”

શેઠના સવાલનો જવાબ આપતાં પુતળી સ્ત્રીચરિત્ર કરતી બોલી, “ બીજું શું હોય ? આવા નકારા પાઠોનું શિક્ષણ આપનાર તમારા માસ્તર સાહેબના મોંઢાનો દેખાવ તો જુઓ ! જેને પોતાની શિષ્યા યાને પુત્રી માની તેને ખોટા પાઠોનો ખોટો અર્થ કરાવી ખરાબ છાપ પાડનાર માસ્તર સાહેબ આ તમારી સામે ઉભા છે, તેને જુઓ ! ”

પુતળીનું આ પ્રમાણે ‘ ઉલટો ચોર કોટવાળને ઠંડે ’ એવું બોલવું સાંભળતાં તો માસ્તરના હોંસ ઉડી ગયા, અને એ લાનભૂલા જેવા થઈ ગયા ! પેતાના જવાબથીજ માસ્તરની આ સ્થિતિ થયેલી જોઈ પુતળી પોતાની ફતેહ માટે મગફર થઈ !

પુતળીનું આ પ્રમાણે સાંભળતાં શેઠના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ. તેમણે માસ્તરને શ્રીટકાર આપતાં કહ્યું, “ દુષ્ટ, અવિચારી, અવિવેકી અને મર્યાદાનો નાશ કરનાર ! પાળક થઈ બાળક પર કુમતિ ઉપજવનાર, પિતા થઈ પુત્રી પ્રત્યે નજર બગાડનાર, દુરાચારી મનહર માસ્તર ! તારૂં મોઢું સંતાડ. ” એમ કહી તેને એક લાત મારી.

શેઠના આ પ્રકારે પુતળીના કહેવાનેજ ખરૂં માની પોતાને શ્રીટકાર આપવાથી તેમજ લાત મારવાથી માસ્તર સાહેબની આંખમાંથી અશ્રુની ધારાઓ વહેવા માંડી, અને ગદગદિત કંઠે કહેવા લાગ્યા, “ શેઠ ! અવિચારીપણે અને સમજ્યા વગરનું બોલી મને નાહક શું કરવા શિક્ષા કરો છો ? આ તો છાશને બદલે મુત્ર મળે છે, કુલના હારને બદલે કાંટાનો હાર પહેરાવો છે, રાજ્યાસનને બદલે ફાંસીએ લટકાવો છે, જશને બદલે જુતીયાં આપો છે, ગૌમાતાના પુજનને બદલે તમે તેનો નાશ કરાવો છે, અને આપની

ઉદ્ધત અને પ્રયત્નવિશારદ હીકરીની વાત પર વિશ્વાસ રાખી માફ આપ જે અપમાન કરે છે તે સઘળું સુખતા ભરેલું છે. એ શિષ્યાને મારે શીખવવું પણ નથી અને તમારા મકાન પર આવવુંયે નથી. સાંભળો:-

ખાળક કહે છે કુમતિ. પાળકનો શો વાંક ?

ખાળક તો બેવકુફ છે, સુજપર કઢયો થાક !

“ બેવકુફ ખાળકીના શબ્દો જો તમે સાંભળ્યા હોત તો મારા પરની વાદળી તેના પરજ વરસતો, પણ આ તો સ્વાર્થી અને એકતારદી હુકમનાનું તમારું કાર્યું છે ! ઠીક, જેવી પ્રભુની મરજી ! ”

માસ્તરનું આ પ્રમાણે સાંભળવા છતાં શેઠે ગુસ્સામાં જ કહ્યું, “ નીચ ! તારી લવારી રહેવા દે. તું સત્યાગ્રહી છે તે હું જાણું છું. ન હાન વયની ખાળાઓને મારે તારા જેવા શિક્ષકને સજા થવાની ખાસ જરૂર છે કે બીજાઓ તેમ કરતાં અટકે ખસ, હું તારું કાંઈ પણ સાંભળવા માંગતો નથી. તારા જેવા શિક્ષકની અમારે જરૂર પણ નથી. ”

પોતાના પિતાનાં આવાં વચન સાંભળીને પુતળી મનમાં આનંદ પામવા લાગી અને વિચાર કરવા લાગી કે “ હાથ, હવે મારે કાળજે ટાઢક વળી. એ મુઆએ માફ માન્યું ”

નહિ, માટેજ આ ઇનામ મળ્યું ! ” આમ વિચારી ઠાવકું
મોહું રાખી તેણી બોલી, “ બાપાજી ! બસ, હવે એની જોડે
વધારે વાત કરવાની જરૂર નથી. એને રજા આપો. ”

પુતળીના આ પ્રમાણે કહેવાથી શેઠે માસ્તરને રજા
આપતાં કહ્યું, “ બા, મુર્ખ ! મહારી છોકરી ઉઘાડી પડે,
અને મહારી ઇજ્જત બચ તેથીજ તને જવા દઉં છું, નહિ
તો તારા બુરા હાલ કરતો. લે તારો પગાર અને વિદાય
થઈ બા. જો તારું લલુ ચઢાતો હો તો હવે પછી આ
દિશા તરફ જોતોજ નહિ. ”

“ ઘણું સાઈ, શેઠ ! ” મનહર માસ્તરે કહ્યું, “ પણ
જતાં જતાં મહારી બે વાતો સાંભળી લો. શેઠ ! સ્ત્રીચરિત્ર
આગળ કોઈપણ ટકી શક્યું નથી, તેમજ તેનો કોઈ પાર
પણ પામી શક્યું નથી. માટે આ તમારી દીકરીનાં સ્ત્રી-
ચરિત્રથી ચેતતા રહેજો. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:-

પિતા રક્ષતિ કૌમારે, મર્તા રક્ષતિ યૌવને;
પુત્રાસ્તુ સ્થાવિરે ભાવે, ના સ્ત્રી સ્વાતંત્ર આહર્તા.

(મનુસ્મૃતિ.)

જ્યાં સુધી આ બાળા કુમારી અવસ્થામાં છે, ત્યાં સુધી
બરાબર સાવચેત રહેજો; કારણ કે ‘નાદાન દોસ્ત દુશ્મનની

મરજ સારે'. આજરોજ એ જાતે પાપી બની ને મને પાપી ગણાવ્યો ! સાથે તમારી પણ મુર્ખતા માલમ પડી ! તમારા ઘરમાંથી ખોટું ધનામ મેળવી જતાં મને માફ લાગે છે. છતાં 'વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ' એ કહેવત અનુસાર તમારો દિનમાન પરવારી ગયો છે ! આપના જેવા શેઠીયાઓ અને તમારી દીકરી જેવી શીષ્યાઓ જો મળે તો જરૂર માસ્તરો તો બુખેજ મરે ! હું તો પ્રભુ પાસે એજ માગું છું કે તમારા જેવા શેઠીયાઓ અને તમારી દીકરી જેવી શિષ્યાઓ ઘીબ કેાઈને ન મળે ! જતાં જતાં પણ કહું છું કે, એના પગલાં થયાં પછી તમે દુઃખી થયા, મને પણ દુઃખી કર્યો અને જ્યાં જ્યાં તે જશે ત્યાં જરૂર દુઃખ વરસાવશે. ”

આવા કટાક્ષ વચનો સાંભળી શેઠના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ. કર્મલાલે માસ્તરને ધકકો માર્યો અને કહ્યું “ દગલબાજ ! એકદમ નીકળી જા, નહિં તો માર ખાઈને મરી જશે. ”

આ સાંભળતાંજ આગરૂના ડરથી તેમજ હવે પોતાને તે જગાએ ઉભું રહેવાની જરૂર નહિ હોવાથી માસ્તર મનહુરલાલ દીલગીરીભરેલા ચહેરે કર્મલાલ શેઠનું મકાન છોડી ગયા.

માસ્તરના ગયા પછી પુતળીએ કર્મલાલ શેઠને કહ્યું,
 “ પિતાલ ! એને રળ આપી એ બહુજ સાફ કર્યું. એ
 પીટ્યો મારી આબરૂ લેવાના ઈરાદાપર હતો. એટલામાં
 તમારી સ્થાય આવી જવાથી માફ રક્ષણ થયું. ” આમ
 બોલી તે પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે “ બાપા-
 છને પણ કેવા બનાવ્યા, અને માસ્તરને પણ કેવા બના-
 વ્યા ! હું કેવી ચાલાક ! આવી પડેલી મુશ્કેલીઓમાંથી
 છુટવા માટે આવીજ ચાલાકી વાપરવાની જરૂર છે ! ”
 આમ વિચાર કરી તરજ તેણીએ પોતાના પિતાલને કહ્યું,
 “ પિતાલ ! મારે માટે હવે બીજો માસ્તર રાખવાની કંઈ
 જરૂર જેવું નથી. હવે હું ભણીને બરાબર હોશિયાર થઈ
 ગઈ છું. ”

“ ઘણું સાફ, બેટા ! હવે હું ખુશ બનું છું. ” એમ
 કહી કર્મલાલ શેઠ ખુશ ગયા.

માસ્તર પોતાના જાનમાં નહિ સપડાવાથી પુતળી હવે
 વળી બીજા કોઈને પોતાની જાનમાં સપડાવવાનો વિચાર
 કરવા લાગી અને તે માટે તેણીએ પાછા પોતાના મનમાં
 ઘાટો ગોઠવવા માંડ્યા. તેણીએ વિચાર્યું કે “ માસ્તર તો
 મારા આંટામાં આવ્યા નહિ, પણ મારી પડોશમાં રહેતા
 વિનોદચંદ્ર કાકાનો મનુ છે, તે મારા જેવો નાનકડો, ચાલાક

અને સુખસુરત છે, તેમજ બીજી બધી બાબતોમાં હોશી-
યાર છે. માટે જો તેની સાથે દોસ્તી બાંધુ તો ઠીક પડે.
વળી તે પૈસાદારનો પુત્ર હોવાથી મારા લાડકેડ પણ પૂરા
પાડી શકશે, અને બોલવા ચાલવાની પણ મજા પડશે. ”

દિવાનખાનાની બારી આગળ તે આમ વિચાર કરતી
હોતી હતી. એટલામાં તેણી જેને પોતાની બળમાં સપડા-
વવાના પોતાના મનમાં ઘાટ ઘડતી હતી તે મનુને ઇસ્કી-
ટાઇટ બનીને જતાં જોયો. તેણીએ આ તકનો પૂરેપૂરો
લાભ લીધો. તેણીએ મનુનું ધ્યાન પોતાની તરફ ખેંચાવા
પામે તે માટે એક સુક્તિ શોધી કહાડી. તરતજ તેણીએ
એક ઉનનો દડો જે પોતાની પાસે પડ્યો હતો, તેનો એક
છેદો પોતાના હાથમાં પકડી તે દડો મનુની ટોપી સાથે
અથડાય તેવી રીતે રસ્તામાં લટકતો નાંખ્યો. જોયો મનુ
તેની બારી નીચેથી પસાર થાય છે કે તુરતજ પુતળીએ
તે દોરીને પોતાના હાથમાં પકડેલો છેદો ઉઘો કર્યો અને
જાણે અકસ્માતથી બન્યું હોય તેમ તે દડો મનુની ટોપી
સાથે અથડાવાથી ટોપી તેના માથાપરથી ઉથલી પડી.

પોતાના માથા ઉપરથી ટોપી ઉથલી પડતાંજ મનુએ
ઉઘે નજર કરી તો પુતળી બારી આગળ ઉનના દોરા સાથે
નખરાં કરતી ઉભેલી જોવામાં આવી.

પુતળીએ મનુની અને તેની નજર એક થતાં પોતાની ચંચળ આંખો નચાવવા માંડી.

મનુ પુતળીને પોતાની તરફ આવા હાવભાવ કરતી જોઈ પાણી પાણી થઈ ગયો, અને ઉંચી નજર કરી ટગર ટગર જોવા લાગ્યો.

પુતળીએ મનુને આ રીતે પોતાની તરફ એકીટસથી જોતાં જોઈ હસી દીધું, અને મનુ પણ તેણીને હસતી જોઈ તરતજ હસવા તેમજ ઇશારા કરવા લાગ્યો. તેણે નીચા વળી પોતાની ટોપી ઉંચકી લીધી, અને પાછું ઉપર જોયું તો પુતળી પોતાને તેના મેકાનમાં આવવાનો ઇશારો કરતી જોવામાં આવી.

મનુને ટોપી જમીન ઉપરથી ઉંચકી લઈ પોતાની તરફ જોતો જોઈ પુતળીએ હસતાં હસતાં કહ્યું. “જા, મહેર-જાની કરી ઉપર આવો. બગડેલી ટોપી સાફ કરી આપું.”

આ સાંભળી મનુ તો ખુશ ખુશ થઈ ગયો; કારણ કે તેને તો ‘ભાવતું હતું’ ને વેદે કહ્યું !’ લીલનો દહીં મનુ હસ્તે મોઢે માળપર ચઢી ગયો.

મનુ ઉપર આવતાંજ પુતળીએ હસીને તેને આવકાર આપ્યો અને તેનો હાથ પકડી તેને એક ખુરશી ઉપર

મેસાડયો. તરતજ પ્રશ કાઢી ટોપી સાફ કરી મનુને તે પાછી આપી.

મનુએ ટોપી લેતાં કહ્યું, “ટોપી તો સાફ કરી આપી, પણ માફ દીલ બગડ્યું તે તમે મને સાફ કરી ન આપ્યું?”

પુતળી મનુના આ પ્રમાણે બોલવાથી શિકારને પોતાની બાજમાં સંપડાતો જોઈ આનંદ પામવા લાગી. તેણીએ કહ્યું, “ટોપીનું પ્રશ તો હાજર છે એટલે ટોપી સાફ તો કરી આપી, પણ દીલ સાફ કરવાનું પ્રશ તો લાવવાનું છે, અને તેની કીંમત પણ ઘણી પડે છે! કોઈ શ્રીમંત કદરદાન આહુક હોય તોજ તે તેવા પ્રશ ખરીદી શકે છે, અને દીલને સાફ પણ કરી શકાય છે.”

“એવા પ્રશ મેળવવાની દુકાન ક્યાં આગળ છે? તમે બહુતા હોય તો કહો કે તેના આહુક થઈએ.”

“હું તે દુકાન પણ બહુ ધું અને દુકાનદારને પણ જાણુ” છું,” પુતળીએ વ્યંગમાં જણાવ્યું, “તમે થોડાં ઘણાં નાણાં લઈને આવજો. પછી હું તમોને તે દુકાન બતાવીશ, પણ જોજો, આ દુકાનની બીજાને બપોર પડશે તો દુકાનદાર નહાસી જશે, અને તમને પણ તે સંબંધી દુઃખ ખમવું પડશે! દીલના પ્રશની વાત દીલમાંજ રાખી

મુકને. બે કનિથી ત્રીજે કાને વાત જતાં કામ બધું બગડી જશે એ માલ લાખને. ”

“ હા, હા ! મને તે માલુમ છે, ” મનુએ પુતળીને કહ્યું, “ પણ તે કશું કેટલા નાણાનું આવે છે. તે કહેશે ? બે તેની કીંમત માલુમ ન હોય તો પછી અરીદ કર્યા વિના માંહું આવવું પડે. આમ થવાથી તો આખરના કાંકરાજ થઈ જાયને ? ”

“ લગભગ એકથી બે હજાર સુધી રાખે. કારણકે એ તો કુદરતીજ છે કે જેવા પૈસા ખરચશે તેવાજ માલ ! તમારા જેવા મોટાં માણસને તો ઉંચામાં ઉંચી ચીજ હોય તેજ શોલે. જેમ વધારે રાખીને આવશે તેમ તમારી વધારે લાયકી દેખાશે. ”

આમ કહી પુતળીએ પોતાની બહુઈ આંખો નચાવવા એવા હાવભાવ અને નાજનખરાં કરવા માંડ્યાં કે જેથી મનુનું દીલ લોભાતું જાય !

મનુ પુતળીની ફરેળી બાજમાં પૂરેપૂરો સપડાયો ! તે પોતાના મન ઉઘરનો કાળુ શુભાવી બેઠો હતો ! પોતાનું દીલ શાંત કરવા અને દીલના ઉદ્ધારે બહાર કાઢવા તેનું મન આકુળબ્યાકુળ બની ગયું હતું !

મનુને આમ આગળજ્યાકુળ થયેલો અને વિચારમાં પડી ગયેલો. જોઈ પુતળી પોતાની ક્ષતેહ માટે મગર થઈ અને કહેવા લાગી, “કેમ માફ કહેવું બરાબર છે ને ?”

“હા, બરાબર છે; અને એ પણ જણાવવાની મહેરબાની કરશે કે એ માટે મારે ક્યારે આવવું, તમારી કુરસીનો જે ટાઇમ હોય તેજ કહેજો; કારણ કે સેવક તો નવરોજ છે.”

પુતળીએ બધું કે “ખિલ્લો જાળમાં બરાબર સપડાયો છે ! હવે એને પણ બરાબર બનાવવો અને એને મારો ચમત્કાર બતાવવો !” એમ વિચારી કહ્યું “જુઓ, આજ રાતના અગીઆર વાગ્યા બાદ સહુ સુઈ જાય એટલે મારા ઘરના પાછલા બારણે આવજો. મહારા ઘરમાં બધા જાગતાં છે કે સુતેલાં, તેની પણ સંભાળ રાખજો. અને ચેતતાં રહેજો. હું પણ તે વખતે તમારી વાટ જોતી મારી બારીમાંજ ઉભી રહીશ. ચેતીને આવજો. જોજો, કાંઈપણ ગફલત કરતા નહિ.”

“કોઈ પણ રીતે ગફલતી થવા પામશે નહિ એ ખાત્રી રાખજો. તમે રાત્રે આવવાનું કહો છો તો હું તે દુકાન રાત્રીના ખુલી હશે ?”

“તે દુકાનનાર મહારા સંભળી છે, માટે પહેલેથી હું તેમને બબર ખાપી મૂકીશ, એટલે તેઓ તે વખતે હાજર

રહેશે; પણ ભેજો, તમે આવવાનું જીવશે નહીં.”

“ ઘણું સારું, હું ચોક્કસ તે ટાઇમે આવી હાજર થઈશ. હવે હું રજા માંગું છું. ” એમ કહી મનુ પોતાને ઘેર ગયો.

મનુના જવા પછી પુતળી પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગી, “ આજે એની ખરાબર ગમ્મત બનાઈ ! પૈસા એકાવી લઈ ખરાબર ફજેતી કરાવું ! મારા જેવા ચાલાક પ્રશ્ન એમ એના જેવાના પંજામાં સપડાય તો તો દુનીયામાં ઉથલપાથલજ થઈ જાય ! વળી પૈસા મળશે એટલે બાપાજી પાસે માંગવા નહિ પડે અને આપણા મોજશોખ પણ પૂરા પડશે ! બાપાજી તો હવે તીજેરીને તળીએ આવી પહોંચ્યા છે, અને પૈસાનું તો આપણે કામ છે. ઠીક, રાત્રી તો પડવા દે. પછી નિરાંતે બધો પ્લાન ઘડીશું, હાલ તો જમી લઈએ ! ”

એમ વિચાર કરી તેણી લોજનગૃહમાં ગઈ. લટ હાજર હતો. તેણે પીરસ્તું. આજ તેણી ખુબ મોજમાં હોવાથી સારી રીતે ખાધું. અત્યારે તેણીની હાલત ‘ વર મરો કે કન્યા મરો ’ પણ ગોરનું તરભાણું ભરે ’ જેવી હતી કાચુ કે પોતાના નીચ સ્વાર્થની પૂર્તિને ખાતર અનેકાને પોતાની જાનમાં સપડાવવાની તેણી પેરવી કરી રહી હતી ! ખરેખર

પાપી પુતળી ! તું પણ દુનીયામાં એક વીચીત્ર છે ! પુતળી જમીને પાન ખાઈ પોતાના કામમાં શુ'થાઈ.

આ તરફ મનુ' ઘેર ગયો. પણ તેને ળીલકુલ એન પડે નહિ. જે વસ્તુ સ્વપ્નામાં પણ માગી મળે નહિ તે વસ્તુ આજે તેને વગર માંગ્યે અને વગર શ્રમે મળી આવી તેથી તે પોતાને ભાગ્યશાળી માનવા લાગ્યો ! ધનભાગ્ય મારાં કે પ્રભુ મારા ઉપર પ્રસન્ન થયો ! ઘેર ગયા પછી લોજન લીધું, અને શયનગૃહમાં ગયો. પલંગપર આમ તેમ આળોટવા લાગ્યો પણ મનને કાંઈ શાંતિ વળી નહિ. ક્યારે રાતના આગીઆર બાજે અને ક્યારે પુતળીને મળું એજ વિચારો તેને આવવા લાગ્યા.

એટલામાં નવીનકાન્ત નામનો તેનો એક મિત્ર તેને મળવા આવ્યો. જેવો નવિનકાન્ત તેના ચોરડામાં દાખલ થયો કે તરતજ મનુ પણ ઝેઠો થઈ તેને પ્રેમથી ભેટ્યો. અન્ને મિત્રે આડી અવળી ગામગપાટાની વાતો કરવા લાગ્યા. પરંતુ નવિનકાન્ત વાતો કરતાં કરતાં મનુની સામું જોયાં કરતો હતો. તેને માલમ પડ્યું કે “ આજે શેઠ સાહેબનું મગજ ઠેકાણે હોય તેમ લાગતું નથી. તેઓ કાંઈ ઉંડા વિચારમાં ગરકાવ થયલા માલમ પડે છે. ” આમ વિચારી તેણે પૂછ્યું, “ સાધ ! આજે તમે હસીને વાત તો કરો

એ, પણ તમારા મનની અંદર કંઈક ભુલોજ ભાસ દેખાય છે. હર્દીના હર્દની પરીક્ષા વેઢજ કરી શકે, તેમ મેં તમારી પરિક્ષા કરી ! માટે કહો કે આ શું છે ? કેણે તમારા પર બંદુ ચલાવ્યો છે ? ”

મનુએ જવાબ આપ્યો, “ આજે હું જ્યારે બહારથી આવતો હતો એટલામાં એક ભવતી ડાકણના પડછાયામાં આવવાથી શરીરે ડાકણનો વળગાડ થયો છે અને જ્યારથી તેમ થયું છે ત્યારથી હું બેભાન થયો છું, કારણ કે આંખ આગળથી બહુજર ભવતી ડાકણ જરા પણ ખસ્તી નથી ! ”

“ ભાઈ ! મારી પાસે એના વળગાડને દૂર કરવાનો મંત્ર છે, તે મંત્રના પ્રતાપથી એ ડાકણના વળગાડમાંથી તારો જરૂર છુટકારો થઈ જશે. ”

“ મહારે તેને છુટી કરવી નથી, પણ પણ વશ કરવી છે. માટે તેવો કેઈ મંત્ર તું બોલતો હોય તો તે મને અતાવ, જેથી એ ડાકણને વશ કરી હું સર્વ પ્રકારે આનંદ ભોગવી શકું. ”

“ ભાઈ ! ભવતી ડાકણ તો પૈસાના મહામંત્રથીજ વશ થાય છે, અને એ મંત્ર તારી પાસે છે. એટલે એનો બે

તું ઉપયોગ કરીશ તો એ જીવતી ડાકણ જરૂર તને વશ થઈ જશે. ”

“ પણ એ મંત્ર તો પિતાજીના કબજામાં છે ને ? ”

“ જો એ મંત્ર તારા પિતાના કબજામાં હોય તો તું તે મેળવવાની કોશીશ કર; કારણ કે એ મંત્ર વગર જીવતી ડાકણો વશ થતી નથી. ”

“ એ હું ઘણીજ સારી રીતે જાણું છું, પણ બાપાની ગેરહાજરીમાં એ મંત્ર હું મેળવી શકું; કારણ કે બાપા એ મંત્રને ત્રીજેરીમાં રાખતા હોવાથી તેઓ જ્યારે જહાર ભય, ત્યારેજ એ મંત્ર ત્રીજેરીમાંથી જહાર કાઢવાનો મને વખત મળે. ”

નવિનકાન્તે વળી તેને વિશેષમાં કહ્યું, “ જોજો, ભાઈ ! સ્વાભાવ રાખજો. એવી જીવતી ડાકણોમાં હજારો વહાણો ડુબી ગયા છે, જેના સઢની ટોચ પણ દેખાતી નથી ! મોટા મોટા બાદશાહો પણ એવી જીવતી ડાકણોના ફંદમાં પોતાના વહાણો ડુબાવી ચુક્યા છે ! માટે તમારાં દ્રવ્યનાં જહાણ ડુબી જશે કે તમારો તે ડાકણ ભાવ પણ પુછવાની નથી. વિદ્વાનોએ કહ્યું છે કે “ પરમી ચાર, સદા ખુવાર, કાંદાકા બિછાના એર જીવીયોંકા માર ! ” એવી દશા ન

માય એની સાંભળ રાખજો. મિત્ર તરીકે મારી ફરજ છે કે મારે તને સારી શિખામણ આપવી અને તેથીજ હજી પણ એ તું તારું બહુ રહાતો હોય તો આવા તારા વિચારોને છોડી દેજે. ”

“ ભાઈ ! સાંભળ. મારો સિદ્ધાંત એવો નથી. મારો સિદ્ધાંત તો “ પરસ્ત્રી ચાર, સદા શુભચાર, મખમલકા બિ-છાના ચોર કુલોંકા હાર ! ” છે જામજ્યો કેની ? મને તું લોળો ન જાણતો ! આના જેવી તો આજ સુધીમાં કેટલીએ જીવતી ડાકણોને આ મનુએ વશ કીધી છે ! અને વળી તું પણ જોશે કે સપાટામાં આવેલી આ જીવતી ડાકણ પણ ચપટી વગાડતામાંજ વશ કરીશ ! ‘ હિંમતે મરદા તો મરદે ખુદા ! ’ આવાં કામોમાં ક’પલાવવું એ મરદનું ક્રમ છે ! ”

“ હા, ભાઈ ! ખરી વાત છે. પણ એને વશ કરવા જતાં તમે જાતે વશ ન થઈ જતા ! એવી જીવતી ડાકણોએ હજારોને પોતાની પાપી જાળમાં સપાટી પાપમાલ કરી નાંખ્યા છે ! મોટા મોટા ચમરબાધોથી પણ તે વશ થઈ શકતી નથી તો પછી તમારા જેવા કેમજાળ વચના શીખાઉઓના તો શા બાર ! ભાઈ ! તમારી આવી બહુદરી

ખતાવવા જતાં તમેજ પ્રેમસાગરમાં ડુબી ન જાવ એની સાંભળ રાખજો ! ”

“ હું પોતે પ્રેમસાગરમાં તરવા માટે ઘણોજ પ્રવીણ હોવાથી હું ડુબી જઇશ એવા પ્રશ્નને સ્થાનજ નથી ! વળી આ જીવતી ડાકણ કે જેને હું વશ કરવા માગું છે તે હજી પ્રેમપથના પ્રથમ પગથીએ છે અને આ સેવક તો એ પથમાં પૂરેપૂરો પ્રવિણ હોઈ ચાંદ સટીપ્રીકેટ પામેલો હોવાથી તે મને પોતાની જાળમાં સપડાવી શકે એ બનવા-જોગ નથી ! ”

“ ભાઈ ! એ બધી વાત ખરી, પણ જો, આ કડી સાંભળ અને વિચાર કર:-

“ રૂંઠે કાનકી જોગણી, ત્રીન લોક કું ખાય;
જીતા ખાય કલેજા, મુઆ નરક લે જાય ! ”

જ્યારે જ્ઞાની અને સજ્જન માણસો પણ આવી જીવતી ડાકણોના લોગ થાય છે, તો તારો શો હિસાબ ? ”

“ વાડું ભાઈ ! કદા કરતાં કરી ખતાવી માડું કહેવું સાચું છે તેની હું તને ખાત્રી કરાવી આપીશ, અને મારામાં કેટલું પાણી છે તે પણ જણાવીશ ! જ્યાં સુધી આવી આજીવનો તને જાતીઅનુભવ નથી થયો નથી, ત્યાં સુધી

તેમાંથી સજ્જતાં મુખની તને શી ખબર! હમણું તો તને
આવા વિચાર આવશે, પણ જ્યારે તું આ લીલાના દર્શન
કરશે, ત્યારે તારી ખાત્રી થશે કે આ તારો બાઈ એવી
આખતોમાં પૂરેપૂરો ઉસ્તાદ છે ! ”

“ શાખાશ! મનુ! તેં પણ જખરું શિક્ષણ મેળવ્યું
જણાય છે ! ‘ કામાતુરાણામ ન મયં ન લજ્જા (કામાતુર
માણસને લાયક કે લજ્જા હોતીજ નથી) ’ એ સૂત્ર તને
ખરાખર લાગુ પડે છે ! મેં મારી મીત્ર તરીકેની ફરજ
ખજવી છે. અત્યારે તને મારા વચનો કડવાં લાગે છે,
પણ જ્યારે તને ઠેકર વાગશે ત્યારે મારા વચનોની કીમત
તું તારી મેળેજ સમજશે. શિખવવાને કાંઈ મસ્તરની
જરૂર પડે એમ નથી. હાલ તો હું રજા લઉં છું. ” એમ
કહી નવિનકાન્ત ચાલતો થયો.

નવીનકાન્તના જવા બાદ મનુ પાછો પોતાની મકસદ
પૂરી પાડવાના વિચારવમજમાં ગોથા ખાવા લાગ્યો, અને
પોતાના પિતાની બહાર જવાની આતુરતાથી વાટ જોવા
લાગ્યો. તે મનમાં એજ ઘાટ ઘડતો હતો કે “ બાપાજી
ક્યારે બહાર જાય કે સેવક ત્રીજોરીનાં અડખાયલા અને
ગોંધાયલા નાણાંને બહાર હવામાં કાઢે ! ભગવાન ! હવે
તારો આશરો ! જે મને નાણાં મળી જાય તો આજે ને

આજેજ મારા પાસા સવળા પડે ! મારી મનમાં ધારેલી
બધી મુશાકો પાર પડે ! ”

મનુ પોતાના મનમાં આવા વિચાર કરે છે એટલામાં
તેના પિતા વિનોદચંદ્રે તેને હાંક મારી અને કહ્યું, “ મનુ !
ઘર સંભાળજે. હું બહાર ફરવા બહિં છું. તારી બા મંદિરે
દર્શન કરવા ગઈ છે. તેના આવ્યા પછી તું બહાર જજે. ”
આમ કહી તેઓ બહાર ફરવા ચાલ્યા ગયા.

પિતાના બહાર જવા પછી મનુએ ઘરમાં કોઈ નહિ
હોવાથી ઘરનાં આગલા ખાસણા બંધ કરી પોતાના મનનું
ધારેલું કામ પાર પાડવાનો વિચાર કર્યો. આમ વિચાર
કરી તરતજ તે ઉભો થયો અને ખાસણા બંધ કરી હીંચકા
નીચેથી તીજેરીની કુંચી લઈ ત્રીજેરી ઉઘાડી, અને જોયું
તો એક બાબુ નોટનું બંડલ અને ઘરેણાની પેટી પડેલી
જોઈ. તરત તેણે વિચાર કર્યો કે “ મારે એવી સુકતિથી
કામ કરવું જોઈએ કે બાપને આ વાતની ખબર પણ ન
પડે. ” તેણે તરતજ હજાર હજારની બે નોટો કાઢી અને
ત્રીજેરી બંધ કરી તીજેરીની કુંચી જ્યાં હતી ત્યાં મુકી
ખાસણા ઉઘાડી ઘરમાં આંટા મારવા લાગ્યો.

પોતાની મુશક આ પ્રમાણે પૂરી પડવાથી મનુ ખુબ
આનંદમાં આવી ગયો અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે

“હાશ ! બાપાને પણ ખરાબર બતાવ્યા ! આજે મહારી ધારેલી ઇચ્છા પાર પડી !”

આમ મનુ વિચાર કરે છે એટલાંમ તેની બાં ઘરમાં આવી પહોંચી. તેણીએ મનુને કહ્યું, “બેટા ! કેમ બાઈ તું હજી ખહાર ગયો નથી ? તારા બાપા ક્યાં ગયા છે.”

“બા ! મારા બાપા તો ખહાર ગયા છે. ઘરમાં હું એકલોજ છું. ક્યારનો ઘરમાં બેસી અકબાઈ ગયો છું અને ખહાર જવાનો વિચાર કરું છું; પણ ઘરમાં કોઈ ન મળે એટલે શું કરું ? તું પણ દરરોજ કરતાં આજ મોડી આવી. મને કેટલું દુઃખ વેઠવું પડ્યું ? હવે તું ઘર સંભાળજે.” આમ કહી મનુ ખહાર જવાની તૈયારી કરવા પોતાના ઓરડામાં ગયો.

પોતાના ઓરડામાં જઈ મનુ વાળ ઓળવા લાગ્યો. પ્રથમ તો મથામાં મુગધીદાર સેન્ટ ઘાલી તેણે પોતાના વાળ સુંદર રીતે ઓળ્યા, અને નવાં નવાં કપડા કહાડી પહેરવા માંડ્યાં. ખરાબર તૈયાર થયા પછી તે આયનામાં પોતાનું મોઢું જોઈ ખુશ થવા લાગ્યો, અને મનમાં બળ ઠવા લાગ્યો કે “વાહ, મનુ ! વાહ ! આજે તું પણ પૂરો ઇશ્કીટાઈટ બુવાન બન્યો છે ! આજે નવી ભતના નવા ખ્યારમાં નવોજ ખહાર ઉડાવવાનો છે, અને કંબુજ બાપાના

શુભળાઈને અધમુઆં થઈ ગયેલાં નાણાંને બહારની હવા ખવડાવવાની છે ! એમાંજ માઈ અને મારા પૂર્વજોનું કલ્યાણ રહેલું છે ! વળી પિતૃઓ પણ તરી જશે ! માઈ નામ કુળ-દીપકમાં ગણાશે ! અને પુતળીના બાપની આબરૂનો પણ ઉદ્ધાર થશે ! વાહ ! મનુ ! વાહ ! ઇશક દહીં થયો તોજનો આ બધું શીખવા મળ્યું ! જેમ વાંકી આંગળી વગર ઘી નીકળે નહિ, તેમ આજની સુખિતિ બિના બાપાએ ગોંધેલાં નાણાંની સુખિતિ પણ થાત નહિ ! અને નાણાં વગર પુતળી પાસે જવાત પણ નહીં ! જેમ હું પુતળીને મળવાને દિવાનો બન્યો છું તેમ તે પણ મને મળવાને દીવાની બની બધું હશે ! એનું કારણ એજ છે કે દહીંની પીડા દહીં કે વૈદજ બાણી શકે છે એ કહેવત પ્રમાણે તો અમારાં બંનેનાં મનજ બાણે છે ! આજે તેનો અને મહારો સૂવણું સૂર્ય ઉગ્યો છે એ નિઃસંશય છે ! ”

આ પ્રમાણે પોતાના મનમાં હબરો તર્કવિતર્ક ગોઠવતો મનુ આયનામાં પોતાનું મોઢું જોઈ મલકાવા લાગ્યો. ઘરમાં કામ કરતો નોકર આ સર્વ જોઈ હસવા લાગ્યો. તેણે વિચાર કર્યો કે “ શેઠે તો આજે આયના આગળ સવા કલાક કાઢ્યો. તે અત્યાર સુધી તો તે મનમાં પરણ્યા અને મનમાં રાંડ્યા. લાવ, પુછી તો જોઈ કે શું બાબત છે ? ”

એમ વિચારી નોકરે મનુને પુછ્યું, “મનુભાઈ શેઠ ! કેમ આજરોજ કાંઈ બહુ ઉમંગમાં ફેળાઓ છો ! જરા મને પણ સમજાવ્યું પાડજો કે કાંઈ નવું શીખવાનું મળે !”

નોકરને આ પ્રમાણે પોતાની ચર્ચા જોતો જોઈ મનુના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે નોકરને ખીજવાઈને કહ્યું, “કેમ ? તું બહુ ફાટ્યો છે કે ? નોકર થઈ શેઠની સાથે કેવી રીતે વાત કરવી તે જરા શીખતો જા.”

આ સાંભળીને નોકર તો ચુપજ થઈ ગયો. નોકરને આ પ્રમાણે ચુપ રહેલો જોઈ મનુભાઈ જરા શાંત થયા અને કહ્યું, “જા આટલી વખત માફ કરૂં છું. હવે જો આવો ગુન્હો કરશે તો બાપા પાસે રજાજ અપાવીશ.”

આ સાંભળી નોકરને કાંઈક ધીરજ આવી. તેણે મનુભાઈને હાથ જોડીને વિનંતિ કરી, “ભુલ થઈ, શેઠ ! માફ કરો.” નોકર એટલું ભાલી કામે વળગી ગયો.

મનુ પણ બહાર જવાને અકળાઈ ગયો હતો. તે નવા ખુટ પ્લેરી ઢાંઢર પરથી ઉતરીને બજારમાં ગયો. બજારમાંથી સુગંધીદાર સેન્ટની શીશી ખરીદી ફમાલ પર તે છાંટ્યું. અને ‘બાળે આરામ’ ના બગીચામાં હવા ખાવા માટે ગયો.

તેણે બાગમાં જઈને અનેક કુંજોમાં લટાર મારવા માંડી. તે ફરતા ફરતા એક શુભાળના પુલને જોઈ વિચાર કરવા લાગ્યો, “અહા ! શુભાળ ! તારો સંગ કેવો સુંદર શુભાળી છે ! એની મીઠી સુગંધ મનને કેવી આનંદ આપે છે ! શુભાળના આ કુલ જેવી મારી શુભાળની કળી સમાન ખેરી પુતળી પણ શુભાળના જેવીજ લહેજત આપશે. ” વળી તેણે બટ મોગરાના કુલને જોઈ વિચાર કરવા માંડ્યો, “ જો સફેદ અને સુંદર મોગરા ! તારી વાસ વધારે મીઠી છે. મારી મોગરાની કળી જેવી કામળ પુતળી પણ તારા જેવી મીઠી સુવાસ મારા મનને આપશે. ” તે જાડો અને વેલાઓને એકએકની સાથે વીંટળાયેલા જોઈને તર્ક કરવા લાગ્યો, “ જેવી રીતે આ જાડ અને વેલાઓ અન્યોન્ય વીંટળાયેલા છે તેવીજ રીતે પુતળી પણ મારી સાથે વીંટલાઈ જશે ! ” વળી પાછો આમતેમ ફરતા ફરતા કુંવારા આગળ આવી પહોંચ્યો. પુવારાને જોઈને તેણે કદ્દપનાના ઘોડા દોડાવવા માંડ્યા, “ જેવી રીતે આ પુવારામાંથી ઝર ઝર પાણીની ધારો પડે છે તેજ પ્રમાણે આજે પુતળી અને મારા વચ્ચેના પ્રેમનો પુવારો ઉડશે. ” વળી આગળ ચાલતાં હરીઆળી જમીનમાં દરોઈ લગેલી જોઈ તે જોલી લડ્યો, “ જેવી રીતે આ દરોઈ ઝીણી ઝીણી હરિઆળી થઈ

આંખને ઠારે છે, તેમ તેણી પણ હંમેશાં દરોહની માફક નાનકડી રહી હરિઆળી બની મારી આંખને ઠારશે, અને આનંદ આપશે. ” વળી આગળ ચાલવા માંડ્યું તો એક યુગલને બેન્ચ પર બેસી મીઠી મીઠી વાતો કરતાં જોયું. તરતજ તેને વિચાર આવ્યો, “ જેવી રીતે આ સુંદર બેડું આનંદમય મીઠી મીઠી વાતો કરી રહ્યું છે, તેજ પ્રમાણે હું પણ આજે તેની સાથે મધુરી વાતોનો આનંદ ભોગવીશ. ” આમને આમ વિચારતરંગમાં ડોલતો અને અનેક યુષ્સ્વપ્નાંઓને અનુભવતો મનુ ઘર તરફ પાછો વળ્યો.

ઘર આવી જોયું તો તેના બાપા તેની વાટ બેતા બેસી રહ્યા હતા. તે કપડાં ઉતારી રસોડામાં જમવા બેઠો, પણ આજ તેનું પેટ આનંદથી ભરાઈ ગયેલું હોવાથી તેને જમવાની રૂચી નહોતી. પોતાની વાતની કોઈને ખબર ન પડે તેટલા ખાતર તે ભાણા ઉપર બેઠો, પણ આજ તેને ગળે કાંઈ ઉતરેજ નહિ. તેનું શરીર રસોડામાં હતું જ્યારે જીવ પુતળીના પ્રેમમંદિરમાં હતો. થોડું ઘણું ખાધું અને હાથ ધોઈ ઉઠ્યો.

આ બધું તેની બા એક ખુણામાં બેઠી બેઠી જોયા કરતી હતી. તેણે મનુને કહ્યું, “ કેમ ભાઈ ! આજે કેંઈ ખાધું નહિ ? ”

“બા ! શરીરમાં ગલરામણ થાય છે ! કંઈ ચમત્કાર પડતી નથી !”

“હવા ખાઈને મુઠ જળે, ભાઈ !”

તેની બાતું આવું બોલવું સાંભળી મનુ વિચાર કરવા લાગ્યો. “બાને ક્યાં ખખર છે કે લીકરાને શું રોગ થયો છે ? બાની હવા જુદી અને સેવડની વળી જુદી ! લાકડર પણ જુદો અને બધુંજ જુદું ! આ દરદની હવા તો પુતળીની પાસેજ છે ! ચાલ, જીવ ! મુવાના જોરડામાં જઈ આરામ લઉં.”

મનુ મુવાના જોરડામાં જઈ ઇઝીચેર પર પડ્યો, અને આળોટયા કર્યું. આમ વિચારમાં ને વિચારમાં ત્રણ ચાર કલાક વીતી ગયા. જોટલામાં મનુએ ઘડીઆળમાં જોયું તો અગીઆર વાગી ગયા હતા. ઘણું મોડું થઈ જવાથી એક દમ તે ઉભો થયો અને કપડા પહેરી બહાર જવા તૈયાર થયો. આ વખતે તેના ઘરનાં તમામ માણસો ઉઘી ગયાં હતા. મનુ ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો અને પાછલે બારણે તાળું માર્યું. પછી તેને પુતળીએ બોલાવેલે ઠેકાણે જવા નીકળ્યો. રસ્તામાં ચાલતાં ચાલતાં તેને સુખદ સ્વપ્ને આવવા માંડ્યાં.

રહેજ વારમાં તે પુતળીના ઘર આગળ જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં જઈ પહોંચતાં તેણે પુતળીના ઘર તરફ જોયું તો પુતળી પોતાના ઘરની બારીએ તેની વાટ જોતી ઉભી હતી. તેણે પુતળીને જોતાં જ નીચાની દાખલ શીશોટી વગાડી. મનુની શીશોટીનો અવાજ સાંભળી પુતળીએ તેને ત્યાં જ ઉભા રહેવાની નીશાની કરતાં કાંકરો ફેંક્યો અને તરત જ પુતળીએ થાંભલા સાથે બાંધીને એક દોરડું નીચે નાંખ્યું. દોરડું ટુંકું હોવાથી મનુ તે પકડી શક્યો નહીં. આખરે આસપાસ પડેલા પથ્થરો જોઈવી તે પર ચઢ્યો અને દોરડું પકડી બારીમાંથી જોરડામાં દાખલ થયો.

મનુને સહીસલામત જોરડામાં આવી પહોંચેલો જોઈ પુતળી ખુશ ખુશ થઈ ગઈ અને તેના હાથમાં પોતાનો હાથ આપી સહીસલામત અવી પહોંચવા બદલ મનુને મુબારકબાદી આપી. તેણીએ મનુને પલંગપર બેસાડ્યો, અને હસ્તે મોંઢે પૂછવા લાગી, “કેમ અહીં સુધી આવતાં કાંઈ હરકત તો નથી પડીને ?”

“ના, પણ હવે મેંડું થાય છે, તો પછી પ્રશવાણની દુકાન કદાચ બંધ થઈ જશે !”

“તેની પ્રીકર ના કરો. પ્રશ અને દુકાનદાર બંને તમને મળશે ! એ તો કહો કે તમે તેની કીંમતનાં નાણાં લાવ્યા છો ?”

“ હા ! ”

“ લાવો, મને તે આપો ! મેં પ્રશ્ન અહીંજ મંગાવી રાખ્યો છે ! ”

“ પહેલાં પ્રશ્ન તો બતાવો ! માલ દેખાડ્યા સિવાય નાણાં કેમ અપાય ? તેની કીંમત પણ કેમ સમજાય ? ”

“ એમાં શું જોવું છે ? મારા ઉપર બરોસો રાખો ! જનની કુરબાની કર્યા વગર એવાં પ્રશ્ન મળી શકતાં નથી. તમે તો ભાગ્યશાળી છો કે આવા પ્રશ્ન મેળવી શકો છો ! જો તમને મારા વચનમાં વિશ્વાસ હોય અને પ્રશ્ન મેળવવાનીજ આકાંક્ષા હોય તો કીંમતનાં નાણાં મને આપો ! પછી જેવી તમારી મરજી ! ”

“ એમ ખોટું ના લગાડો ! મને તમારા વચનમાં પૂર્ણ વિશ્વાસ છે ! મારી જો પ્રશ્ન મેળવવાની આકાંક્ષા ન હોત તો આટલી રાત્રે અને આવાં જોખમ વેડી અહીં આવવાને શું જરૂર હતી ? લેવો, આ તેની કીંમત અને હવે બતાવો તે પ્રશ્ન ! તે નીરખવા માટે મન તલપી રહ્યું છે ! ”

“ તે જોમાં આ એકજ તમારી સામે છે ” પુતળીએ મનુએ આપેલી જો હજારની નોટો પોતાના હાથમાં લેતાં

કહ્યું, “ હુંજ દુકાનદાર અને હુંજ ખસ છું ! સમજ્યાને, મારા સાહેબ ! ”

“ હા. હવે હું સમજ્યો ! ”

“ કેમ પસંદ આવ્યું ? ”

“ આવું સુંદર બ્રશ પસંદ ન પડે ? તમને મેળવવા માટે હું મને પોતાને મોટો નશીબદાર માનું છું. ”

પુતળી પોતાની મુરાદ બર આવી ગયેલી હોવાથી મનુને કેવી રીતે રવાને કરવો તેનો વિચાર કરવા લાગી. મનુના દીલપર છાંટેલા સુગંધીદાર સેંટની વાસ આવવાથી તેણીએ કહ્યું, “ એક વાતની ખામી છે. જે સુગંધી તમારી પાસે છે એ સુગંધી મારે માટે લાવ્યો નથી, એટલી ખોટ છે. અને જો એ નહીં લાવશે તો આજે આનંદમાં જરૂર કચાશ રહેશે. ”

આ વખતે લાવી શકાય તેમ નહીં હોવાથી મનુએ કહ્યું, “ હવે હમણાં તે સીવાય ચલાવી લો. આવતી કાલે હું તે લાવીશ. ”

“ તો તમે પણ ચલાવી લો ! આજનો આનંદ કાલે મળશે ! ” પુતળીએ મનુને રસ્તો બતાવ્યો.

આ સાંભળતાં મનુ ગલરાયો અને વિચાર કરવા લાગ્યો, “બચ્ચા ! પૈસાનું પાણી ! વખતનું પાણી ! અને મારું પણ ઉતરશે પાણી ! માટે હમણા ને હમણા ગમે તેમ કરી તે લાવવું જોઈએ.” આમ વિચારી મનુએ તેને કહ્યું, “જો એ ચીજ વગર આજે નજરલાવી લેવું હોય તો દોરડું પાછું મુકો, હમણાજ જઈ હું લાવું છું. ગલરાયો નહીં.”

પુતળીએ વિચાર્યું, “ઠીક. બરાબર લાગ મળ્યો છે ! હવે એને એવકુદ બનાવતાં કાંઈ વાર લાગે એમ નથી !” એમ વિચાર કરી બારીએ એક ટુંકું દોરડું બાંધ્યું. તેને ઝાલી જેવો મનુ ઉતરવા નય છે કે ભરરર ભુસ્ર ઇંદને ચથરા પર પડ્યો ! પડતાંની વારમાં એવો જખસે અવાજ થયો કે આબુબાબુના સમજનાં બગી ઉઠ્યાં, અને ‘ચોર ચોર’ કરી ભુમ પાડવા લાગ્યા ! ‘અધારાની ખાધી બે’ મારક જે આવે તે ચોર જાણી માર મારતોજ આવે, મનુ માર પડવાથી બેલાન થઈ ગયો અને તમાશો જોવા આબુબાબુના લતામાં રહેતા લોકો દોળાબાધ લેવા થયા.

આ સુકિત પુતળીએ જાણી જોઈને વાપરી હતી ! તેણી પોતે પણ બારી પર ઉભી ઉભી ‘ચોર ચોર’ કરી ભુમ મારવા લાગી. પુતળીની ભુમો સાંભળી તેણીનો પિતા કર્મ-

લાલ અને તેના ઘરનાં તમામ માણસો પણ જાગી ઉઠ્યાં, અને ખારણા આગળ સંખ્યાબંધ માણસોને એકઠાં થયેલાં જોયાં. આ પ્રમાણે લોકોનું ટોળું પોતાના ઘર આગળ જમા થયેલું કર્મલાલે તેનું કારણ જાણવા તપાસ કરવા માંડી. પોતાનાજ ઘરની બારી નીચે પોતાના પાડોશી વિનોદચંદ્રના મનુને બેસાન બની પડેલા જોયો.

પોતાના પિતાને જોઈ પુતળીએ તેમને હાંક મારી અને કહ્યું, “બાપા! હવે આ મુઠ્ઠાને ઠેકાણે પાડજો.”

કર્મલાલ પોતાની દીકરીનાં કથનનો લાવાર્થ બરાબર સમજી ગયો.

એટલામાં મનુના મા તથા બાપ પણ એજ લત્તામાં રહેતા હોવાથી તેઓને આ બાબતની ખબર પડતાં તેઓ પણ ત્યાં આગળ આવી પહોંચ્યાં, અને જોયું તો પોતાના દીકરા મનુને ચોરની હાલતમાં બેસાન સ્થિતિમાં રસ્તા પર પડેલા જોયો. મનુનો બાપ આ દૃશ્ય જોઈ ગભરાયો અને આબરૂની ખાતર માણસોને વિખરાઈ જવાની વિનંતિ કરવા લાગ્યો.

બરેબર કવિએ કહ્યું છે કે:-

મૂર્ખ ટોળીમાં મળી ધયો, કરતો મદ્યપાન;
આનંદે દિન ગાળતો, ધરતો નહિ કંઈલાન !

ધરતો નહિ કંઈ ભાન; નિજ બિંદુ જાળકાવે;
 કેફમાં સુન્દરી સાથ, અહોનિશ મન હરખાવે !
 હરનિશ મન હરખાવી, લવ હિરો ખોએ;
 દામ જાય પોતા તણા, અને લોક ફળેતી જુએ!
 લોક ફળેતી જોય ને, અણ વિશ્વાસુ થાય;
 પડે પ્રેમના મોહમાં, મૂર્ખો તે કહેવાય !

આ કવિતાનુસાર મનુ પણ મૂર્ખો ગણાયો ! શેરીમાં
 વસનાર મોડા ઘરનો બાળક હોવાથી બધા ધીમે ધીમે
 વીખરાઈ ગયા, અને મનુને તેનો બાપ બીજા કેટલાક માણ-
 સોની મદદ લઈ ઘેર લઈ ગયો.

મનુને ઘેર લઈ આવ્યા બાદ તેની સારવાર કરવામાં
 આવી. થોડુંક થંડું પાણી પણ છાંટવામાં આવ્યું, અને
 કલાકેક પછી મનુને શુદ્ધિ આવી. મનુની માએ ચાહ કરી
 મનુને પાછ, અને પાસે બેઠેલા સર્વએ પણ પીધી.

બાદ થોડી વારે મનુએ પોતાના બાપને પુછ્યું, “ બાપા !
 આ બધા મહારી પાસે કેમ ઉભા છે ? ”

“ ખાનદાનના દીકરાની ખાનદાની જેવા માટે એઓ ઉભા
 છે ! તારા જેવા હોશિયાર છોકરાને એ લોકો ન જુએ ?
 દીકરા આજે મારી આબરૂ પર જે ડાંઘ હતા તે ધોવાઈને
 સાફ થઈ ગયા છે ! માટે ડાહ્યો થઈને સુઈ જા. સવારે બધી

વાતચીત થશે.” આવેલા લોકો પોતપોતાને ઘેર ગયા, અને મનુ પણ ઉઘી ગયો.

આ બધો મામલો પુતળી શાંતીથી નિહાળી રહી હતી અને મનમાં વિચારવા લાગી, “હાશ પ્રભુ ! આજરોજ મ્હારી સાત પેઢીની આબરૂ તે સાચવી ! તું દીનનો દીનાનાથ કહેવાય છે, એ બરૂંજ છે. વળી મનુને પણ ખાતરી થઈ ગઈ હશે કે પારકી સ્ત્રીની મહોબત કરતાં કેવાં ખુરા હાલ થાય છે ? કર્મલાલના ઘરમાં પણ હું એવી સજ્જત દીકરી ઉત્પન્ન થઈ છું કે એવી દીકરી ખીજ કેઈને ભાગ્યેજ મળશે. મેં એમને પૈસાદાર બનાવવાને કેટલા પ્રયત્નો અને પ્રયત્નો કર્યા ! જરૂર મનુ હવે મારા સામું કદી પણ જોશેજ નહીં. તે દિવસે તેની ખરડાયેલી ટોપી મેં બ્રસથી સાફ કરી!! આજે, ખ્યારમાં ખરડાયેલું તેનું દીલ લોકોએ માર મારી સાફ કર્યું ! તેની ધુળ તો હવે બરાબર ખખેરાઈ ગઈ ! લાવ, હવે હું બાપાજી પાસે જઈ અને બનેલી તમામ ખાનગી ખીના કહું.” આમ વિચાર કરી તે કર્મલાલ પાસે ગઈ.

પિતાજી પાસે જઈ પુતળીએ સર્વ વાત તેમને વાકેફ કર્યા અને મનુ પાસેથી પડાવેલી બે નોટો કર્મલાલને આપી. કર્મની દશાથી ઘેરાયેલા કર્મલાલને આજથી પુતળીએ

પાપી પિતા બનાવ્યો. અને કર્મલાલ આજથી પુતળીના
પાપના ભાગીદાર ઠર્યાં ! ખરેખર ! મનહર માસ્તરનાં વચન
ખરાં પડ્યાં.

અકરણ ૪ થું.

દોહરા.

પાપે પાપી તે બન્યો, જરનો કીધો નાશ;
સુગંધ વિનાનું પુષ્પ જે, કહી ન આપે વાસ !
કુસંગ હીંગના પાસમાં, ડયારી કેમ કરાય ?
“ જાતિ સ્વભાવ ન મૂચ્યતે, ” કહેણી જગ ઉચરાય !
મન વિનાનું મહાલવું, જેમ ઉકરડે વાસ;
તેવું લગ્ન તો બાણુજો, આયે કંઈક નિરાશ !

પુતળીનાં લગ્ન.

પુતળી હાલ કિશોર અવસ્થાએ પહોંચી છે ! બારમા
વર્ષથી તે યૌવનહિંદોળે હીંચવા લાગી ! અત્યાર સુધીમાં
તો કર્મલાલને પોતાના ચારિત્ર્યથી તેણીએ પોતાની અવ-
નવી લીલાઓનાં અનેક પ્રસંગે દર્શન કરાવ્યાં હતાં ! હવે
પોતાની પુત્રી લગ્નયોગ્ય થયેલી હોવાથી દિવસે દિવસે

કર્મલાલને તેણીના યોગ્ય સ્થળે લગ્ન કરવાની ફીકર થવા માંડી ! કર્મલાલ જાતે આખરૂંદાર માણસ ગણાતો હોવાથી પુતળીને યોગ્ય સ્થળે મળવામાં કાંઈ અડચણ નહીં પડત, પણ પોતાની પૈસાની તંગી અને થયલી ફજેતીથી તેને વિભાસણ થતી હતી. પોતાની આવી સ્થિતિ હોવા છતાં લગ્ન કર્યા વગર તેને આવે તેમ નહોતું. હજી સુધી કાંઈ પણ સ્થળેથી માણું ન આવવાથી પોતાની પુત્રીના વિવાહ કરવાના છે એમ પોતે વાત કરવા માંડી. એ વાત આખી ન્યાતમાં પ્રગટ થઈ ચુકી. આ તકનો લાભ તેમની જ્ઞાતીના એક યુવાને લેવાનો વિચાર કર્યો. તે એક પૈસા વગરનો મવાલી હતો. તેણે પોતાના દોસ્ત પાસેથી બાડુલી કપડાં માંગી લાવી બની ઠનીને કર્મલાલ શેઠને ઘેર જવા વિચાર કર્યો. તેણે કર્મલાલને ઘેર જઈ વિનયપૂર્વક કહ્યું, “શેઠજી ! હું આપની ન્યાતનો છું. અસલ ખનદાનનો દીકરો છું અને વળી યુવાન પણ છું. મેં સાંભળ્યું છે કે આપ આપની પુત્રી માટે લાયક વરની શોધ કરી રહ્યા છો, માટે જો આપની દીકરીનાં લગ્ન મહારી સાથે કરી આપશો તો હું આપનો આભાર માનીશ, આપ ચિંતાથી મુક્ત થશો અને આપની દીકરી પણ સુખી મશે. આટલી મારી માંગણી જો કબુલ રાખશો તો પ્રભુ આપનું બધું કરશે ! પૈસાવાળાના

સો સંબંધી થાય, પણ ગરીબને તો એક પણ નહીં ! માટેજ મારે જાતે આપની પાસે માંગણી કરવી પડી છે ! આશા છે કે આ મારી માંગણી સ્વીકારી સેવકને આભારી કરશે. ”

તે યુવાનનું આ પ્રમાણે બોલવું સાંભળી કર્મલાલે તેને ધીમેથી પુછ્યું, “ લાઈ ! તમારી એ બધી વાત તો મેં સાંભળી, પણ પદ્મું તેમજ ખર્ચના રૂપીઆનું શી રીતે છે ? તેનો ખુલાસો કરો. ”

“ આ શું પુછો છો ? શેકડા ! મેં તમને પ્રથમથીજ સઘળી વાતો કહી છે, છતાં પુછો છો ! તો કહું છું કે સઘળું મફત ! ઘોડા ઉપર બેસીને આવવાના પૈસા પણ તમારા ! મ્યાનાનું ભાડું પણ તમારું અને વધારામાં મને ઘરજમાઈ કરીને રાખવાનો ! તમારા જેવા શ્રીમંતની દીકરી પરણી શું કરવા દુઃખ વેઠે ? માટે ત્યારથી લગ્ન થાય ત્યારથીજ તમારે ત્યાં ધામા ! ”

તેનાં આવાં વચનથી કર્મલાલને ગુસ્સો ચઢ્યો. છતાં શાંત થઈ હસ્તે માંઢે પોતાની દીકરી પુતળીના પોતાનાજ હાથે આ નવલ ઉમેદવારને ફજેતો કરાવવાના ઇરાદાથી તેને બોલાવી અને તેને સર્વ વાતથી વાકેફ કરી યોગ્ય જવાબ દેવાની સુચના કરી.

પુતળી તો આ ઉમેદવારની હુકીકત પોતાના પિતાના મોંઢથી સાંભળતાં વારજ હસવા લાગી અને મનમાં વિચાર કર્યો કે “વાહ! દુનિયામાં હજારો તરેહના મનુષ્યો પ્રભુએ પેદા કર્યા છે! તેમાંનો આ નમુનો તો ખાસ પ્રદર્શનમાં મુકવા લાયક છે, કારણ કે “લા દો, લાને દો, બેઠને દો, ચૌર જગન્નાથકુ પહોંચાણી દો!” એ દર્દેવત અનુસાર આજે આ મવાલી ઉમેદવાર પણ મારી સાથે લગ્ન કરી સુખી થવાની ઈચ્છા રાખતો જણાય છે! લાવ જરા બનાવું તો ખરી!” એમ વિચારી તેણીએ કહ્યું, “જુઓ, જેને મહારી સાથે લગ્ન કરવાં હશે તેણે મારી દરેક શરતો કબુલ કરી તે પ્રમાણે વર્તવાનો કરાર પણ લખી આપવો પડશે. કેમ કબુલ છે?”

“તમારો તે કરાર કેવો છે તે જરા મહેરબાની કરીને કહેશો?”

“હા, સાંભળો. દરરોજ સવારમાં ઉઠી મહારા હાથે સાત તમાચા, સાત ધપ્પા અને સાત જુતાં ખાવાં પડશે! મહારાં જુટ પાલીસ કરવાં પડશે! ચુલા આગળ રાંધવા બેસવું પડશે! બપોરે ગરમીના દિવસોમાં મને પંજો પણ નાંખવો પડશે! સાંજે દિવાળતી કરવાં પડશે! અને રાતના મારી પગચાળી પણ કરવી પડશે! મારા ખાધા

પછીજ ખાવાનું મળશે ! મારી સાથે 'જી સાહેબ' કરી વાતો કરવી પડશે ! ફેરા પણ ખાવા પડશે ! બોલો, આ બધું તમને કળુલ છે ? ”

પુતળીની આ શરતો સાંભળી ઉમેદવાર સાહેબ વિચારમાં પડી ગયા ! થોડીક વાર વિચાર કર્યા પછી તેણે કહ્યું, “ આ કરાર સંખંધી મારે મારા મિત્રોને પુછવું પડશે ! ત્યાર પછીજ હું તમને ખુલાસો કરીશ. હમણા હું રબ લઈ છું ” એમ કહી તે ચાલતો થયો.

તેના જવા બાદ કર્મલાલે પોતાની દીકરીને કહ્યું, “ જ્યેષ્ઠ, બેટા ! શુકનમાં ઉમેદવાર પણ જળરા નીકળી પડ્યા છેને ! પરણવું અને પટેલાઈ કરવી કેને ના ગમે ? તેં પણ એને ટીક બનાવ્યો ! તારી આવી ચાલાકીથી હું પણ ઘણો ખુશી થયો છું, કારણ કે મુર્ખને બીજો શું જવાબ આપવો ? એને તો સુકિતથીજ સમજાવવાનું રહ્યું. તારી ખુદ્દિ ચંચળ છે ! ગોળે મરે તેને વિષ શા માટે પાવું પડે ? હાલ મારી સ્થિતિની વાત માફ મન બાણે છે. તેમાં વળી પાછો આ ઘરજમાઈ થવા આવ્યો ! એટલે વિના સાબુએ માફ ભાગ્ય તો ધોવાઈને ઉજળુંજ બની જાય ! ”

પુતળીએ હસતાં હસતાં કહ્યું, “ બાપાજી ! ઉકરડો હોય ત્યાં સૌ જણ એઠવાડ નાંખે ! મધ હોય ત્યાં જરૂર

માખી ગણગણ કરે ! એ પ્રમાણે કન્યા હોય ત્યાં હજારો પણ આવે. એમાં કંઈ પણ નાખુશ થવાનું કારણ નથી. જગતનો બહેવાર એમજ ચાલે ! ” આ પ્રમાણે વાતચીત કર્યા બાદ બાપ દિકરી બંને જણ છુટાં પડી પોતપોતાને કામે વળગ્યાં.

આરેક દિવસ પછી એક રાંડીરાંડ ઘરડી ડાશ્વી, હાથમાં લાકડી લઈ, ઘડપણને લીધે થરથર ધ્રુજતી, ચાર ક્લિંગડા-વાળે એક સાદલો પહેરીને પોતાના દીકરાનું માથું કરવા કર્મલાલ પાસે આવી. ઘરમાં આવતાં વાર કર્મલાલે તેને ખેસવાની જગ્યા આપતાં કહ્યું, “ આવો પધારો, ઘણું દિવસ આ તમારા દીકરાનું ઘર પાવન કર્યું ! કહો શું સમાચાર લાવ્યાં છે ? ”

“ બાઈ ! તારી મા મારી ખાસ ખેનપણી થતી હતી. તેને અને મને એક પણ દિવસ મળ્યા વગર ચાલતું નહોતું. ભગવાને તેનું પાનું ખોળ્યું, પણ માઈ ખોળ્યું નહીં ! મારા કર્મમાં રવડવાનું છે, એટલે રવડતી રવડતી અને ભઠ્ઠતી ભટકતી તારી પાસે આવી છું. ”

“ પણ છે શું માણ ? તે તો કહો. ”

“ બાઈ ! સાંભળ તો ખરો ! ” ડાશ્વીએ પોતાની વાતની

શરૂઆત કરતાં કહ્યું, “ હું ઘણે દિવસે તારી પાસે આવી છું, માટે મહારી વાત બરાબર સાંભળજે અને તેનો ખુલાસો પણ પેટ ભરીને આપજે. હું તો તારી સગી જનેતા જેવી છું. સાંભળ દીકરા મહારા છોકરાનો બાબુ કરીને એક છોકરો છે, અને તેની ઉંમર સોળ વર્ષની છે. જો તેની સાથે તારી દીકરીનું સગપણ કરે તો ઘણું સાડું થાય. તારી દીકરી ઠેકાણે પડે, અને મારો દીકરો પણ ઠેકાણે પડે. ” આટલું બોલતાં તો ડાશીમા હાંસી ગયા.

“ માજી તમારી વાત તો સાંભળી, પણ પરણવાને પક્ષ અને ખર્ચ ના પૈસા છે કે ? ”

“ દીકરા, રાંડીરાંડની પાસે બીજું તો શું હોય ? મારે ત્યાં દળવાની એક ઘંટી અને સુતર કાંતવાનો રેંટીઓ છે. લોકોનાં દળણાં દળું છું, અને વખત મળે તોમાં રેંટીઓ કાંતું છું. કહેતીમાં કહ્યું છે કે “ બાપના રાજમાં પગી શકે નહિ, પણ માના રેંટીયામાં જરૂર પોષણ થાય. ” પદ્મામા મારી સાડી ત્રણસોની હાંસડી છે તે આપીશ, અને વરામાં ગોળની લાપસી કરીશ. પછી બીજું શું જોઈએ ! ” એટલામાં પુતળી ત્યાં આગળ આવી પહોંચી અને બંને જણાની વાતચીત સાંભળવા બેઠી.

“ માજી ! કંઈ ઘરમાં સોનું રૂપું છે કે નહિ ? ”

કર્મલાલે ધીમેથી કહ્યું, “જે એવું કંઈ હોય તે તમારું કામ થઈ જાય !”

“શું કહ્યું, દીકરા ? સોનું ! જે સાંભળ:-

સોના રૂપા સોનીના, લોક પહેરે તે દહાવો;
લક્ષ્મી તો ભગવાનની, મૂર્ખા કરે છે દાવો.

માટે દીકરા સોનું તો સોનીને ત્યાં ને લક્ષ્મી ભગવાનને ત્યાં. ગાડી વાડી તમારા જેવાને ત્યાં. મારે ત્યાં તો જે પત્થરા અને એક રેંટીઓ. રાંડીરાંડના ઘનું ઝવેરાત નહીં સાંભળ્યું હોય તો સાંભળીને યાદ રાખજો. જે ઘરમાં એ ઝવેરાતનો અભાવ હોય છે, તે ઘર પર પરમેશ્વર જરૂર રૂઠેલો હોય છે. તેનું જ્ઞાન સમય આવતાં થશે. જ્યાં આગળ સ્ત્રીઓ આ ઝવેરાતનો ઉપયોગ કરે છે, તે ઘરને પ્રભુ તંદુરસ્તીના ખમ્મનાની ખસિસ કરે છે !”

“માણ, ” કર્મલાલે કહ્યું “મારી દીકરી સો લાડમાં ઉછરી છે. તેનાથી રેંટીયો ચલાવાય નહીં, કે ઘંટી પણ દળાય નહીં.”

“ત્યારેજ તો પ્રસુતિ વખતે દાઢ (નક્ક) ની જરૂર પડે છે અને કદાચ જીવ પણ જાય છે.”

“પણ મારી દીકરી તો મારે ઘર દુધ, દહીં, ઘી,

છાશ વગેરે ખાય છે, અને તમારે ત્યાં રેડતેલો ખાવાનો મળે, એ મારી લાડકી છોકરીને ગળે કેમ ઉતરે ? તેમજ વળી મારા કુટુંબની આખર પ્રમાણે વેવાઈ પણ શ્રીમંત જોઈએ, કારણ કે વરઘોડાનાં સાજનમાં મહાજનનાં લણેલા અને શ્રીમંત લોકો આવવા જોઈએ. તે વખતે મવાલી વર્ગ શોભે નહીં. મારી એકની એક દિકરી વરણી, એટલે નાચ મુજરા પણ જોઈએ. મારી લાડકી છોકરીને વરસ દિવસે પાંચસોના કપડા અને પાંચસો રૂપીઆના સુગંધી તેલો પણ જોઈશે. વળી તમારો બાપુ એક પાંચ પાંચ કમાઈ શકતો નથી તે બધાનું પુરું કેમ કરશે ? ગુસ્સો ન લગાડતાં આ તમારા લોખા દીકરાને માફી આપશો તો સારું.”

“દીકરા, બધા વૈલવનો પડતી દશાએ નાશ થાય છે, પણ ડોશીમાના અખંડ રેંટીઆનો નાશ થઈ શકતો નથી. તારી દીકરીના વૈલવથી જગતના બેઢવારના ખામી લાગે છે, પણ મારા વૈલવથી તો હાથેશાં ગરીબ વર્ગનું રક્ષણ થાય છે.”

ડોશીનું આ પ્રમાણે બોલ્યું સાંભળી પુતળીનો મિનિસ્ટ ગયો; તે ગુસ્સામાં બોલી, “એ દીકરી, ઘેર જા, નહીં તો તારા બુરા હવાગ્ર ધરો. તારો દીકરો તો મારા બુટ પાલીસ કરવાને પણ લાયક નથી, અને તારા જેવી વાસણ માંજવાને

પણ હાથક ન , તો પછી :

હોય ! આખરેલેર લેર બલ. ફરીથી આ બારણાનું દર્શન કરશે નહિ. ક્યાં રાબ લોજ અને ક્યાં ગાંગો તેલી ? ક્યાં કેળ અને ક્યાં ખરસાણી ? ક્યાં મશરૂની તળાઈ અને ક્યાં ફાટીતૂટી ગોઢડી ! બા બા, મ્હારે તારી ઘંટીનું સુખ ન જોઈએ. તારી ઘંટી અને રેંટીઆને ચુલામાં નાંખ ! ”

“ દીકરી ! આમ ગુસ્સો ન કરીએ ! ” ડોશીમાએ પુતળીને શાંત પાડવાના પ્રયત્નો કરતાં કહ્યું, “ નહિ હોય ત્યાં હરેકને પાણી પીવાનો હક છે. પૈસાદારની છોકરી ગરીબને ત્યાં હોય તોજ ચરબીના ભરેલા હાડકાં ઢીલા પડે ! ”

આટલું સાંભળતાં પુતળીનો મિજાજ ગયો અને ગુસ્સામાં પાસેના ચોરડામાંથી લાકડી લઈ આવી કહ્યું, “ બા, બા, બાથ છે કે નહિ, નહિ તો હમણાં કોપરપાક મળશે ! ”

આ સાંભળતાં ડોશી જરા ગભરાઈ, પણ હિંમતથી બોલી, “ ના, મારે તું ન જોઈએ ! પગે લાગે તોએ તને ન લઉં ! તારી સાહ્યબી પર આગ લગાડ ! હે, હું તો મારે આલી. ” એમ કહીને ડોશીએ તો ઘરમાંથી ખૂદાર નીકળી ચાલવા માંડ્યું.

રસ્તે ચાલતાં ડોશીમાએ બળડવા માંડ્યું કે “ તારૂં સત્યાનાથ બાથ ! મારા ઘંટીના ચત્તરને લગોએ કે જેના વડે

મેં મારી આટલી જીંદગી કાઢી ! તારા વૈભવથી તો દેશનું સત્યાનાશ વળ્યું ! વિદેશી કાપડમાં પૈસા નાંખીને દેશને દુર્બળ બનાવ્યો ! અને આવા શબ્દો કહેતાં તને શરમ પણ આવી નહિ ! ” જામ બબડતી બબડતી તે ઘેર પહોંચી.

આ બાબુ ડોશીના ગયા પછી કર્મલાલે પુતળીને કહ્યું, “ બેલ, બહુ ના બોલીએ. આપણા મોટાની જામડૂ એમાં કંઈ જળવાય નહિ. હોય ! સૌના સ્વભાવ કંઈ સરખા હોય છે ? હું તારે લાયકજ વર બેઠશ. તું શા માટે ગભરાય છે ! ” આ પ્રમાણે કહી પુતળીને શાંત પાડી.

બે ચાર દિવસ વિત્યા એટલે એ શહેરના અને એની જાતીના શ્રીમંત શેઠ લક્ષ્મીલાલના પુત્ર પ્રેમીલાલના વિવાહનું માંગુ કરવાને લક્ષ્મીલાલ શેઠનો એક સંબંધી કર્મલાલ પાસે આવ્યો. કર્મલાલે તેને માનપૂર્વક આદરસત્કાર આપી બેસાડ્યો. ચાહ, પાન, પાણી વગેરે આપ્યા પછી આવાગમનનું કારણ પુછતાં કહ્યું કે “ કેમ લાઈ ! આજ રોજ સેવકના ઉપર કંઈ મહેરબાની કરી ? ”

“ શેઠજી, એક કામ નીકળ્યું છે. બે મહારા આવવાથી કંઈ અડચણ પડી હોય તો માફ કરશો. ”

“ વાર, કંઈ નહિ, ઠંડો બેઠએ. ”

આ સાંભળતા પેલા આવેલા ગૃહસ્થે પોતાની વાત શરૂ કરતાં કહ્યું કે “ જુઓ, આપની સાતીના શ્રીમંત શેઠ લક્ષ્મીલાલને એકનો એક પુત્ર છે. તેનું નામ પ્રેમીલાલ છે. પ્રેમીલાલ વિદ્યા, ગુણ, કળા વગેરે સર્વત્ર વાતે નિપુણ છે. વળી પ્રભુની કૃપાથી પૈસે ટકે પણ સુખી છે. મારી આપની એ વિનંતી છે કે જો આપની એકની એક પુત્રી, જેનું નામ પુતળી છે, જે સુવિવેકી અને ચતુર છે, તેનું લગ્ન જો તમે પ્રેમીલાલ સાથે કરો, તો બંને જણા સુખી થાય, અને એ બંનેનું જોડું પણ દીપ્તી નીકળે. મારી આ માંગણી તમને પસંદ છે ? ”

“ હા, તમારી વાત ખરી છે. તમારું કહેવું સર્વ સાચું છે; પરંતુ હું એ બાબતમાં ઘરના સર્વ માણસની સલાહ લઉં અને ત્યાર પછી તમને તે વિષે જવાબ દઉં. થોડીવાર તમો અત્રે બેસો. હું હમણાં પાછો આવું છું. ” એમ કહી કર્મલાલ ઘરમાં ગયા. અને પુતળીની તથા પોતાની સ્ત્રીની એ કામમાં શી મરજી છે તે પુછી. બીજી બધી વિગતો જણાવતાં કર્મલાલે તેઓ બંનેને કહ્યું, “ ઘર પણ સાફ છે. આસામી બે લાખની પુંજવાળો છે. વળી ઘરની આબરૂ પણ સારી છે. સુખની પણ મણા નથી. સર્વ વાતે આ સ્થળ અનુકુળ છે એમ મને લાગે છે. પુતળી પણ સુખી થશે. અને આપણને આશિર્વાદ

આપણે. વળી માડીમાં બેસી ફરવા હરવાનું પણ મળે એમ છે. માલો તમારી શું મરણ છે. બે મરણ હોય તો આગળ વાત ચલાવું, નહિ તો પછી માડી વાળું, અને વિદાય કરું. માટે કહો તમારો શું વિચાર છે ? ”

મધુરીએ કહ્યું, “ એમાં અમને શું પુછો છો ? અમે ભૈરા શું જવાબ દઈએ ? ભૈરાની અક્ષત તો પગની પાની જેટલી હોય છે એ શું તમે નથી જાણતા ? તમે જે કહો તે સર્વ અમારે કબુલ છે. ”

“ કેમ બેન પુતળી ! તારી શી મરણ છે ? ” કર્મલાલે પુતળીને પુછ્યું “ તારો જે વિચાર હોય તે કહી દે, કારણ કે લગ્ન તારે કરવાનાં છે ? ”

“ પિતાજી ! ” પુતળીએ કહ્યું, “ હું પાંચેક કલાક વિચાર કર્યા પછી મારો વિચાર દર્શાવીશ. ”

“ ઠીક ત્યારે હું એટલો વખત એમને વાતમાં બેસાડું છું. પછી તારો નિર્ણય મને કહેજે. ” એમ કહી કર્મલાલે દિવાનખાનામાં ગયો અને બેયું તો અવનિધરલાલને બેઠેલાં બેયાં. તેની સાથે કર્મલાલે વાતો કરવા માંડી.

પુતળી પોતાના એકાન્ત ઓરડામાં જઈ આરામગૈર થઈ પડી અને વિચાર કરવા લાગી કે “ પહેલી માંગણીમાં મવાલી, બીજીમાં ડોકરી અને ત્રીજીમાં આજનો

સલાહ. મવાલીને ત્યાં મારફાડ, ડોરીને ત્યાં ઘંટી અને
આને ત્યાં સર્વ સુખ. વળી ગામમાં એનાં કરતાં બીજો કોઈ
શ્રીમંત પણ નથી. વળી કોઈ એનાથી ચઢતો બીજો કોઈ
ઉમેદવાર પણ નથી. બાપને ત્યાં લાડમાં ઉછરી એટલે
આ શરીરથી કંઈ દુઃખ વેઠાય એમ તો નથીજ ! મનની
ઈચ્છા પાર પડે, તે રસ્તે હંમેશાં જવું જોઈએ, અને તે
આ ઘર સિવાય કશે મળી શકે એમ નથી. વળી પરણ-
નાર ગર્ભશ્રીમંત અને લાડમાં ઉછરેલો હોવાથી અડધો
જેવકુદ છે, એટલે આપણી મરણ મુજબ કામ પણ થાય
એમ છે. કોઈ કાળે એ કુટુંબ નાશ પામે તો ફકીર
થઈ બચલા પિતાજી પણ અમીર થાય ! માટે પિતાજીને હા
કહેવી. ” આમ વિચાર કરી તે દિવાનખાનામાં ગઈ અને
પોતાના પિતાને આંખના ઈંધારાથી પોતાની સંપૂર્ણ મરણ
દર્શાવી.

કર્મલાલે પુતળીનો વિચાર જાણ્યા પછી, પોતાના મિત્ર
અવનિધરલાલની પણ સલાહ લીધી. તેણે પણ સમંતિ
આપી એટલે કર્મલાલ તો ખુશ ખુશ થઈ ગયા, અને
શાંત મુખ મુદ્રા રાખી પેલા પધારેલા શેઠને કહ્યું, “ જુઓ
ભાઈ ! તમારા આન્યાનું પ્રયોજન હું જાળવું છું, અને
તમારા કહેવા પર વિશ્વાસ રાખી હું હા પાડું છું. માટે
આપ રીતસર પહાની વાત કરો. ”

“હા, એમાં ક્યાં આપણે ના છે ? હું હમણાંજ શેઠને અહીં બોલાવી મંગાવું છું.” એમ કહીને તેણે લક્ષ્મીલાલ શેઠ પર એક ચીઠ્ઠી લખી માણસ સાથે મોકલી.

થોડી વારમાં લક્ષ્મીલાલ શેઠ આવી પહોંચ્યા. કર્મલાલે તેમને આદરસત્કાર આપી બેસાડ્યા અને કહ્યું, “બુઓ, શેઠ, મેં આપનું વચન કબુલ રાખ્યું છે. માટે રીતબાતની વાત કરો.”

“હું રૂ. ૨૦૦૧ અંકે બે હબાર ને એકનું પદ્મ અને રૂ. ૫૦૦ અંકે પાંચસોના કપડાં કરીશ. પછી કંઈ છે ? કેમ રાહ છોને ?”

“હા, હું તો રાહ છું, અને હમણાંજ આપને ચાલ્લો કરી શ્રીકૃષ્ણ આપું છું.” એમ કહી કર્મલાલે ગોરને તેડી મંગાવ્યો. દરમ્યાન લક્ષ્મીલાલે પણ માણસ મોકલી રૂપીઆ મંગાવી લીધા.

ગોર મહારાજ થોડી વારમાં આવી પહોંચ્યા. તેમણે કર્મલાલને પુછ્યું, “કેમ, યજમાન રાજા ! શું હુકમ છે ? લક્ષ્મીલાલ શેઠ ! ખુશીમાં છોને ?”

કર્મલાલે કહ્યું, “આવો, મહારાજ ! પધારો. પુતળી બેનનું સગપણ આ શેઠને ત્યાં કરવાનું નક્કી થયું છે, માટે શ્રીકૃષ્ણ આપવાની વિધિ કરવા સાડ આપને બોલાવ્યા છે.”

“ બહુ સાફ. આ વાત સાંભળીને હું બહુ જ ખુશી થયો છું. ”

તરતજ કંકુ, શ્રીફળ અને ગોળધાણાનો દડીયો આપ્યો. ગોર મહારાજે કર્મલાલને, લક્ષ્મીલાલ શેઠને ચાંદલો કરી શ્રીફળ આપવા કહ્યું. કર્મલાલે ચાંદલો કરી શ્રીફળ આપ્યું, એટલે મહારાજે નીચે પ્રમાણે મંત્ર લખવા માંડ્યો:-

॥ મંત્રર્યા સફલારંતુ પૂર્ણાસંતુ મનોરથા ॥

॥ શત્રુનામ બુદ્ધિ નાશવવન્તુ રુદ્રાણામ હૃદયસ્તવ ॥

ઉપર પ્રમાણે મંત્ર લખતાં આશિર્વાદ આપ્યો. સગપણ થયું અને યાવદ્ ચંદ્ર દિવાકરી સુધીનાં બંધારણ બંધાયાં.

“ ગોર મહારાજ ! લગ્ન જોઈ કાઢો. ” લક્ષ્મીલાલે કહ્યું.

ગોર મહારાજે ટીપણ કાઢી મહા સુદ ૫ (વસન્ત-પંચમી) નું લગ્નમહુર્ત આપ્યું. સૌને ગોળ ધાણા આપ્યા, અને આનંદ સહિત સર્વ છુટા પડ્યા. ગોરને દક્ષિણા આપી વિદાય કર્યા.

રસ્તામાં ચાલતાં ગોરને એક હડખાયલા કુતરાએ આવીને બચકું ભર્યું અને તરતજ તે નાશી ગયું. ગોર મહારાજે તો મોટેથી જીમ પાડી, “ ઓ આપરે, મરી ગયો. ”

આ જીમ સાંભળતાં સર્વ દોડે લેગાં થઈ ગયાં અને પાછી લાવી ગોર મહારાજનો પગ સાફ કર્યો. કુતરાનું ઝેર મરી જાય એ કારણથી ચુનો ચોપડી ઉપર ઢાળી મુકી

ખાટો બાંધ્યો, અને રસ્તે જતી એક ભાડુતી ઝાડીમાં બેસાડી ગોર મહારાજને ઘેર પહોંચતા કર્યા. મહારાજ ઘેર જઈ ખાટલામાં પડ્યા.

આ તરફ લક્ષ્મીલાલ શેઠ ખુશ મિનજમાં ઘેર આવ્યા, અને કંસાર રાંધવાનો ભટ્ટને હુકમ કર્યો. જમવા બેઠા, એટલે એક ઘીલોડી, જે છાજ ઉપરથી જતી હતી તેનો ઝેરી ગલ તેમની જમવાની થાળીમાં પડ્યો. તરતજ શેઠે તે ભાણુને ગટરમાં નાંખી દેવાનો હુકમ કર્યો, અને ભાણું ગટરમાં ફેંકી દેવામાં આવ્યું. એટલામાં તો બે બિલાડા લડતા લડતા રસોડામાં આવ્યા, અને તોફાન કરવા લાગ્યા. બેતબેતામાં તો ભારી તોફાન મચાવી જમવાની રસોઈ ભરેલાં વાસણો ઉથલાવી નાંખ્યાં અને બધી રસોઈ ઢાળાઈ ગઈ! લક્ષ્મીલાલે ફરીથી રસોઈ કરવાનો ભટ્ટને હુકમ કર્યો, અને પોતે દિવાનખાનામાં જઈ બેઠા.

દિવાનખાનમાં બનેલા બનાવ માટે શોક કરે છે એટલામાં એક શેરદલાલ લક્ષ્મીલાલ પાસે આવ્યો. તેને ગભરાયેલો બેઠા લક્ષ્મીલાલે કહ્યું, “કેમ, વળી કાંઈ મોકાણના સમાચાર લાવ્યા છે કે શું? તમે આમ ગભરાયેલા કેમ દેખાઓ છો?”

“શું કહું? શેઠજી, “ખાટરફલાય” કંપનીના શેરોના ભાવમાં મોટો ઘટાડો થયો છે. એક શેરમાં પચાસ રૂપિયા

તૂટે છે, અને આપણી પાસે એના પચાસ શેર છે, એટલે અઢી હજાર રૂપીઆ ખોટ બચ છે. ”

શેઠ તો આ સાંભળતાં સડકજ થઈ ગયા, અને બોલી ઉઠ્યા, “આ પણ વળી સ્નાનનાજ સમાચાર ! હુમણાં અપશુકનજ થયાં કરે છે ! જર અને જમણુ બંનેમાં મૈયતના સમાચાર ! ઠીક, ભાઈ ! ખોટ બચ તો કંઈ હરકત નહીં, પણ એ શેરાનો તો જરૂર સોદો કરી નાંખજો. ”

“ ઠીક છે, ” કહીને દલાલ ત્યાંથી નીકળ્યો અને લક્ષ્મીલાલે પોતાને સખત લુખ લાગવાથી સેવ મમરા મંગાવી વા માંડ્યા.

વાંચક ! કર્મલાલના મથા પણ જરા સાંભળી લે ! એના નરીખ કેવા ઉઘટેલાં છે, એ પણ જાણી લે ! કર્મલાલના રસોડાની છાજપર એક મધપૂડો બંધાયો હતો. શેઠ જમવા બેઠા કે તરત મધપૂડો તુટી પડ્યો, અને બધું મધ ઢોળાઈ ગયું ! માખીઓ ઉડવા પાંડી, અને ઘરના સર્વ માણસોને કરડવા લાગી ! તરત એક દુબળાને બોલાવી છુણી કરાવી અને માખીઓ ઉરાડી. પરંતુ રસોડામાં દુબળાને પેંસાડેલો એટલે તે બધી રસોઈ નકામી પડી. તેને ગટરમાં નાંખાવવાનો હુકમ કર્યો ! આ પ્રમાણે કર્મલાલ શેઠની રસોઈએ પણ ગટરના દર્શન કર્યા ! કર્મલાલે પણ બજારમાંથી સેવમમરા મંગાવી સર્વને આપ્યા, અને પોતે પણ કાકવા માંડ્યા !

કર્મલાલ બેઠા બેઠા વિચાર કરે છે કે “ પુતળીના જન્મથી આજ દિને સુધીના સર્વ સંજોગો દુઃખનાજ આવે છે. હલે તે પણ વેઠ્યા વગર છુટકોજ નથી ! ”

પુતળી પણ પોતાના ચોરડામાં જઈ નીરાંતે પલંગ પર સુતી. ‘સુતાં સુતાં વિચાર કરે છે કે “ આજે જરૂર કંઈ અપશુકન થયાં ! ખાવાનું ખરાબ થયું ! એ કાંઈ ભુરાંની આગાહી છે ! એતો ઠીક, પણ આજનો સવાલ તો આખા જવનો છે. સાસરું તો સાડું મળ્યું, પણ પતિ તો અડધો મમાર મળ્યો ! વળી હું તો બત્રીસલક્ષણી બરેલી છું, એટલે સંસારસુખમાં તો વાંધો આવેજ ! બીજા સાથે મહોખ્ખત બેઠવાની પણ જરૂર તો છેજ ! મારા મનલાયક મળે તો તો ઘણુંજ સાડું. મારા મનમાં તો મનુની ધારણા છે; કારણ તે બિચારો જે હજારની નોટ પહેલેથી પદ્મામાં આપી ગયો છે ! સાથે આબરૂથી પણ મારે ખાતર ફળેત થયો છે ? પ્યારમાં ને પ્યારમાં હાડકાના પણ ચુરા થઈ ગયા ! મારો મનમાનતો અને મહોખ્ખતવાળો એ રસિક યુવાન છે ! એની છબી મારા હૃદયમાં કેતરાયલી છે ! ફળેત થયા પછી મળ્યો નથી એટલે ઘણોજ ચીડવાઈ ગયો હશે ! કદાચ તેનું વેશ લેવા પણ ધારતો હશે, પણ મહારા મનનો પ્યાર જ્યારે તે જાણશે, ત્યારેજ તે મારા શુન્હાની મને માફી આપશે. માટે તેનું હીલ તપાસવા લાલ એક પત્ર

લખું એટલે બધું સમજાઈ જશે. ” આમ વિચારી તરત તે ઉઠી અને ટેબલ પરથી એક કોરો કાગળ લઈ તે પર નીચે પ્રમાણે પત્ર લખ્યો:-

“ મહારા બહાલા મનુ,

વિ. વિ. સાથે લખવાનું કે આપે જે દિવસે મહા મકાન ઉપર આવી, મને બે હજારની નોટ આપીને જ વળતે આપને જે ભારી અકસ્માત નડ્યો, તેમજ આપની ક્ષેત્રી થઈ તેને માટે આપની ચરણરજ પુતળી આપ પાસે હજારોવાર ગદગદિત કંઠે માફી માંગે છે. વક્ષા હોવા છતાં આપની પ્રેમ પરિક્ષામાં બેવક્ષાદાર ઠરવાથી કાચની પુતળી સમાન પુતળી લાજી મરે છે, અને જ તના બનાવનાર જગતનિયંતા પાસે વારંવાર માફી માંગે છે, અને કહે છે કે હે પ્રભુ, તું મને મહારા ગુન્હાની મા આપી હૃદયધાર મનુ પાસેથી પણ માફી અપાવ, એ આપના મનમાં મારે વિષે જે કંઈ ખોટા વિચારો હો તે બધા પ્રભુ દુર કરે. હું હમણા એક ધર્મસંકટમાં આ પડી છું. મહારા પિતાજીએ શ્રીમંત પ્રેમીલાલ સાથે મ સગપણ કર્યું છે, અને લગ્નનો દિવસ પણ વસંતપંચમી ઠરાવ્યો છે. હું તો આપની સાથે પ્રેમલગ્ન કરી ચુકી. મહારા જેવી એક નાલાયક સ્ત્રીને ખાતર તમારે દુનીયા ધણું વેઠવું પડ્યું છે. મને પરણનાર પ્રેમીલાલ શ્રી

તથા અઠધો મૂર્ખ છે. એટલે મને આપના સમાન હુનિ-
યામાં બીજો કોઈ દેખાતોજ નથી ! એ વખતે મારી મરણ
લગ્ન મંડપમાં આપની સાથે પ્રેમલગ્ન કરવાની છે, માટે
આપ ત્યાં આગળ આવી સમયસૂચકતા વાપરી આપને
એક હસ્ત મારા હસ્ત સાથે મીલાવશે. એવી મારી અભિ-
લાષા છે. સમય ટુંકો હોવાથી આપને રૂબરૂ મળી શકાય
એમ નથી. માટે આ માણસ સાથે આપના હસ્તક્રમણના
પુષ્પોસમ અક્ષરોનું દર્શન કરાવી આ દાસીને લવેલવની
ભૂમિ કરશે.

લી. આપની કીકરી અને જન્મોજન્મની ઋણી.
પુતળી.

તા. ક:—મારું દેહલગ્ન પ્રેમીલાલ સાથે થશે, પણ
પ્રેમલગ્ન તો આપની સાથે કરેલું છે. ”

ઉપરનો કાગળ તેણે એક કવરમાં બીડી ઉપર મનુના
નામનું સરનામું કરી તે પોતાની માનીતી અને વફાદાર
ઘરડી નોકરડીને આપ્યો, અને તે મનુને પહોંચાડવા કહ્યું.
સ્તામાં ચાલતાં તે નોકરડીને ચક્કર આવવાથી તે સ્તામાં
પડી. તેને શુદ્ધિ આવી, અને તેણે ચાલવા માંડ્યું. થોડીક
વારમાં તે નોકરડી ચુકતીથી મનુને મળી અને પ્રણામ કરી
પેલું પરબીડીનું આપ્યું.

મનુએ પરળીડીનું લઈ આતુરતાથી તે વાંચવા માંડ્યું. જેમ જેમ તે વાંચતો જાય તેમ તેમ તેના મનની શીકર વધતી જાય. તેના મનમાં કેટલું દુઃખ થતું હશે એ તો દુઃખી માણસજ જાણે. કાગળ વાંચ્યા પછી મનમાં ને મનમાં બબડવા લાગ્યો. “અરે નાહાયક ! તું તો પુરેપુરી ભેવફા છે. પૈસા અને ઇજ્જતનું લીલામ તારાથીજ થવા પામ્યું છે વળી તેં અત્યાર સુધી મોઢું પણ બતાવ્યું નથી. આજે કોણ જાણે કેમ તેં આ રસ્તો લીધો હશે ! હું કંઈ તને છોડનાર નહીંતો. પ્રેમલસ કરવાનું ધાર્યું છે એથીજ શુસ્સામાં ઘટાડો થયો છે. એમ છતાં તું ઉઠાવ-ગીર હોય તો પ્રભુ જાણે. વિવાહની વાત મેં જાણી છે. પ્રેમીલાલ અડધો મૂર્ખ છે એ પણ જાણ્યું છે, એટલે આ કાગળ પરથી ભરોસો પડે છે. લાવ, કંઈક જવાબ લખું.” આમ વિચારી તેણે જવાબ લખવાનો વિચાર કર્યો, અને એક કાગળ લઈ આવેલા કાગળનો જવાબ નીચે પ્રમાણે લખવા માંડ્યો:-

“ મારી બહાલી પુતળી !

તારા પત્રમાં તેં જે વિચારો જણાવ્યા છે, તે વાંચી આ મનુ તારા પર ફિદા થયો છે. તારા દુઃખમાં ભાગ લેવા પ્રભુ આ મનુને સહાય કરે. આજ સુધી મને તારા ઉપર ઘણો શુસ્સો હતો, પણ આજના પત્ર ઉપરથી ખાત્રી થાય

છે કે આપણી પ્રેમવાટિકામાં વેરાયલા કાંટાને તેં ઘણી બહા-
દુરીથી એકઠા કરી દૂર કર્યા છે ! લગ્નપ્રસંગે ધારેલું કામ
પાર પાડીશ. તારે પણ એ બાબતમાં સંપૂર્ણ સાવચેત
રહેવું. પૈસા વિષે બે કાંઈ જરૂર પડે તો મને ચેતાવજે.
પૂર્વ જન્મનો આપણો સંબંધ દરેક જન્મે થનાર છે. હું
જરૂર લગ્નમંડપમાં આવીશ, અને કોઈપણ સુક્રિતથી આપણો
ગોઠવેલો પ્રોગ્રામ પાર પાડીશું. પ્રભુ ! તારી ધારેલી સર્વ
આશાઓને પાર પાડે.

લી. ત્યારે પ્રેમનો પાંખી,
મનુ.

તા. ક.:-દેહલગ્ન કરતાં પ્રેમલગ્ન આ દુનિયામાં હંમે-
શને માટે કાયમ રહે છે. ”

કાગળ લખી પરખીડીયામાં મુક્યો અને પેલી બાઈને
આપ્યો. તે નોકરડી ખુશ થતી કાગળ લઈ ચાલતી થઈ.
મનુએ તે બાઈને જતી વખતે બક્ષિસમાં પાંચ રૂપીઆ આપ્યા
હતા. કાગળ લાવી પુતળીના હાથમાં આપ્યો. પુતળી ખુશ
ખુશ થતી તે પત્ર વાંચવા લાગી.

પત્ર વાંચી પુતળી ઘણીજ ખુશી થઈ, અને મનમાં
વિચાર કરવા લાગી, “ વાહ ! હું પણ ખરી ! દુનિયામાં
કોઈએ જે સુક્રિત ન વાપરી તે સુક્રિતમાં મેં બહાદુરી મેળવી

આમ કરવા ધાર્યું ! પ્રભુ ચોરને તેમજ ખુનીને પણ સ્થાય રે છે, તો મને જરૂર માણી બક્ષશે. જો તે દિવસે મેં કમ કર બૂલ કરી ન હોત તો મનુને મનાવવા માટે માટલી બધી તકલીફ ન પડત, પણ “નાદાન હોસ્ત દુશ્મની ગરજ સારે” તે મુજબ મહારાથી બની ગયું. પ્રભુ મેના દિલમાં વસ્યો છે એ સાચું થયું છે. કેટલીક વાર ‘હાથનાં કર્યા હૈયે વાગે’ એ કહેવત મુજબ કદાચ મને પણ દુઃખ ભોગવવું પડત.” આમ વિચાર કર્યા પછી તે ટુંકકાર્ય કરવા મંડી પડી.

મનુ પણ પોતાના મનમાં દરરોજ બુદ્ધા બુદ્ધા ધાટો ગોઠવતો હતો. આરામચેર ઉપર બેઠાં બેઠાં હૃદયમાં કોતરાયેલી પુતળીનું ચિત્ર જોતાં અને તેને યાદ કરતાં વિચાર કરવા લાગ્યો, “અહા નશીબ ! તારી બલીહારી છે ! આવી છુંદર સુક્રમારીના સુભાગ્ય સાથે મારું ભાગ્ય જોડાયું ! જે વસ્તુ માણસ સ્વપ્ને પણ મેળવી શકતો નથી ! તે વસ્તુ માગ્યશાળીને અણધારી આવી મળે છે ! પૈસા ગુમાવતાં અને ફળેત થતાં પણ જ્યારે આ પુતળી હાથ આવી, એટલે તો પ્રભુ આ કામમાં રાજી છે એમજ મનાય !” આના અનેક વિચાર કરતાં અને હબરો તડવિતક એક વતી તે મનમાં ઘણા ખુશી થયો, અને આશામાં આશામાં મના દિવસની વાટ જોવા લાગ્યો.

લક્ષ્મીનો દિવસ પાસે આવ્યો. બંને મકાનોને રંગ રંગાન કરી સુંદર શુશોભિત બનાવવામાં આવ્યા. કાપડી-આચો તરેહ તરેહવાર સુંદર સાડીઓ લાવતા. દરજીઓ પણ અપટુડેટ ફેશનનાં પોલકાં વજેરે સીવીને આવતા. માંડવાવાળાઓ પણ આંટા મારવા લાગ્યા. આખરે સુંદર શુશોભિત કમાનવાળા માંડવાઓ બંને ઘેર બંધાયા, અને ઈલેક્ટ્રીક લાઈટના હુમ્મરો પણ લટકાવવામાં આવ્યા. દરજી સમાં વહાલાઓની તરેહવાર પકવાનો અને મિષ્ટાનોની ન્યાતો જમવા લાગી. કંકોત્રીઓ લખાઈ. વરવહુને પીડી પણ ચોળાઈ. આવી જાતની રોજ ને રોજ અનેક ધામધુમો થવા માંડી.

આજે લક્ષ્મીનો દિવસ છે. સવારથી તેની તૈયારીઓ ચાલી રહી છે. લક્ષ્મીલાલ શેઠને ત્યાં મુરતનું સુંદર અને પ્રખ્યાત રજાકમેંડ લાવવામાં આવ્યું. વરઘોડાનો સમય થતાં સાજન મહાજન પણ એકઠું થયું, અને વરઘોડો નીકળ્યો. વરઘોડો જોવા લોકોના ટોળેટોળાં રસ્તામાં ઉતરી પડ્યા હતા. દાંડખાનું પણ ફેડવામાં આવ્યું હતું.

મુહૂર્તમાંજ અપશુકનનું મંડાણ થયું. વરઘોડો નીકળતી વખતે કાવો સાલ્લો પહેરેલી માથે લક્ષ્મીનો ટોપલો લઈ જોકે રાંડીરાંડ મજુરણ આડી ઉતરી. આ પ્રમાણે જબરા શુકન થયાં ! મનમાં અનેક કુવિચાર થયા, પણ

હર્ષમાં ને હર્ષમાં તે વેગે મુકના પડ્યા. રસ્તે ચાલતાં લાલ્લ અને હાડખાનાના અવાજથી થોડો ભડક્યો, અને વરરાજના માથા પરની પાઘડી અને હાથમાંનું શ્રીફળ નીચે લોંચપર પડ્યાં. તરતજ પાઘડી ધુળવળી થઈ હતી તે સાફ કરી ફરીથી પહેરાવી, અને શ્રીફળ આપવામાં આવ્યું. બાદ વરઘોડો ચાલતો ગયો.

આખરે વરઘોડો કર્મલાલ શેઠના ઘર આગળ આવી પહોંચ્યો. સાજન માંડવામાં એકઠું થયું. સર્વેએ પોતપોતાની જગ્યા લીધી. ગ્રેમીલાલને પોંકરામાં આવ્યા, અને ત્યાર પછી તેને માયરામાં લઈ જવામાં આવ્યા. ધીમે રક્ષીને મનુ પણ માંડવામાં ઘુસી ગયો.

લગ્નમંડપમાં વરરાજ બેઠા છે. વચ્ચમાં અંતરપટ નાંખવામાં આવ્યું છે. પાસે બેઠેલા બ્રાહ્મણોએ એક પછી એક પ્રલોક બોલવા માંડ્યા:—

“તદૈવં લગ્નં સુરિનત દૈવં, તારા બલં ચંદ્રબલં
વિદ્યાબલં દૈવબલં તદૈવ, લક્ષ્મિ પતયતે શૃદ્ધં”

અંતર દર્શનો શ્રમય. “સમય નર્તે સાનવાન” આ પ્રમાણે બીજા બ્રાહ્મણોએ બોલવા માંડ્યું.

હવે મનુ જે બહાર બેઠકતો હતો તેણે પણ અંતર રાજ સાંભળી પોતાનું ધારણું કામ પાર પાડવાનો લાભ

જોવા માંડ્યો. પાછા પ્રાદક્ષણે બીજો શ્લોક બોલવા લાગ્યા:-

કાર્યેષુ મંત્રી, વચનેષુ દાસી, મોહ્યેષુ માતા, શયનેષુ રંભા;
ધર્માનુકુલા સમયાધારિત્રી, ષટ્ગુણ માર્યા કુલ્લમધે ધરંગી.

“અંતર એકનો સમય” શ્લોક બોલ્યા પછી પ્રાદક્ષણે બોલવા માંડ્યું. બીજા પ્રાદક્ષણે બોલ્યા, “સમય વતે સાવધાન.”

“સાવધાન!” મનુષ્યે પોતાના મનમાં કહ્યું “પ્રેમીલાલ હવે તું અને હું બંને સાવધાન; કારણ કે “જાગે તેનો જગ ને હાથે તેનો ડગ!” વળી ‘ચેતતો નર સદા સુખી!’ “એ પ્રમાણે તું પણ સાવધાન રહેજે.”

વળી પાછો પ્રાદક્ષણે શ્લોક લખવા માંડ્યો:-

યેષા ન વિદ્યા, ન તપો ન દાનં જ્ઞાનં ન શિલં, ન ગુણો ન કર્મ.
મૃત્યુલોકે મુંવિ ભારમૂતા, મનુષ્યરુપેણ મૃગાચ્ચરંતિ ॥

આ શ્લોક બોલાયા પછી ઢળી પાછું “સમય વતે” સાવધાન” બોલાયું અને ત્યાર પછી બીજા પ્રાદક્ષણે થાળી વગાડી અને ઢાલીઓ પણ ઢાલ વગાડવા માંડ્યા. અંતર પટ ખેંચી લેવાયું.

બેર મહારાજે વરકન્યાના હાથ મેળવી હસ્તમેળાપ કર્યો. પુતળીએ પ્રેમીલાલનો જમણો હાથ પકડ્યો કે તરતજ તેણે હાથ હાથ પર લેવા મનુને ઇશ્વાર કહી

સ્મિત હાસ્ય કર્યું. તરતજ મનુ ચેતી ગયો અને ચુકતીથી પુતળીએ પોતાનો ડાબો હાથ મનુના જમણા હાથમાં આપ્યો. બે મિનીટમાં પોતાનો હાથ ખેંચી લઈ પોતે આપેલું વચન પાળ્યું, અને પ્રેમલગ્નનો પુરેપુરો દેખાવ કર્યો. “એક સ્થાનમાં બે તરવાર” ની કહેણી ખરી પાડી અને દુનીયામાં ન ભજવાયલો નાટક પોતે ભજવી બતાવ્યો, એ માટે પુતળી પોતાના મનમાં આનંદ પામવા લાગી.

મંગળ દેરા ફરવાનો વખત થયો. વર અને કન્યા ચોરીની આંખુઆંખુ ફરવા લાગ્યાં. એ વખતે સ્ત્રીઓ ગીતો ગાવા લાગી “આગળ મહારા જીવાવર ચાલે પાછળ છાડી ચાલેજી.” એ પ્રમાણે બીજાં ગીતો પણ ગાવા લાગી. વળી નીચેનું ગીત પણ તેમણે ગાયું:—

ચોથું મંગળ વરતાય, શોભા ઘણેરીરે.

જેવી રામ સીતાની ભેડ, શોભા ઘણેરીરે.

જેવી શંકર પારવતી, શોભા ઘણેરીરે.

જેવા રાધાને શ્રી શ્યામ, શોભા ઘણેરીરે.

ઉપર પ્રમાણે ગીત ગાયા પછી ચોથું મંગળ પુરું થયું. મંગળદેરા ફરી રહ્યા પછી જેવાં વરકન્યા માંચરામાં બેસવા ભય છે કે તરતજ માંડવામાં ટાંગેલું ઝુમ્મર અકસ્માત એકાએક તૂટી નીચે પડ્યું! વરકન્યા તરતજ ઉભાં

મહં બયાં. માંડવા ઉપરતું કપડું સળગી ઉઠ્યું ! અને
લોકોમાં હાહાકાર વર્તી રહ્યો. બધા કપડું યુગ્મવવા
એકઠા થયા અને વરકન્યા ઉભા રહ્યાં.

આ તક સાંધી મનુ પુતળી પાસે ગયો અને તરતજ
તેનો જમણો હાથ પકડી ઉભો. ગભરામણમાં આ એક
કોણ બાણી કે સમજી શકે ! મનુ મનમાં કહેવા લાગ્યો,
“ કેમ પ્રેમીલાલ ! આજે કોણ વર ? હું કે તું ? પુતળી
આજે તારી પત્ની છે કે મારી બહાલી છે એનો વિચાર
કરી લે ! તારી હાજરીમાં હું આજે પુતળીનો હાથ બાંધી
ઉભો રહ્યો છું ! પુતળીનો પ્રેમ તારા પર છે કે મારા પર ?
તને તો લગ્નમાં વિદ્વ આન્યું, પણ મને તો લગ્નમાં માલ
મળ્યો ! ” આમ વિચાર કરતાં વળી પાછો હાથ છોડી તે
આઘે જઈ ઉભો અને ફરવા લાગ્યો.

આ બાબુ આગ હોલાઈ ગઈ અને વરકન્યા ગોતરજને
પગે લાગવા ગયાં. પગે લાગતી વખતે પુતળીએ મનમાં
કહ્યું, “ માણ મારા મનુને પણ અમર કરજો અને સુખી
આય એમ વરદાન આપજો. ”

વરકન્યા પગે લાગી ખૂદ નીકળ્યાં, અને ઘરની ડાશી-
માને પગે લાગ્યાં.

પ્રકરણ ૫ મું.

દાહરા.

સતી હોય સતમાં રાજી, એ પણ એક જમાનો છે !
 પુતળી જેવી જુઓ જગતમાં, એ પણ એક જમાનો છે !
 દોસ્ત થઈને જાનજ આપે, એ પણ એક જમાનો છે !
 દોસ્ત કહીને છુરી મારે, એ પણ એક જમાનો છે !
 થડતીમાં ચોક્કઠ મળતાં, એ પણ એક જમાનો છે !
 થડતીમાં કોઈ નહિ આવે, એ પણ એક જમાનો છે !
 બની જેન્ટલમેન ફરવા નીકળે, એ પણ એક જમાનો છે !
 ખીસા ખાલી હોયે પથર, એ પણ એક જમાનો છે !
 પાણીનો પુરો આલડ, એ પણ એક જમાનો છે !
 નીચ હાથની સોડા પીએ, એ પણ એક જમાનો છે !
 ઘરમાં પતિને કદી નહિ પુજે, એ પણ એક જમાનો છે !
 લોકોની નિંદાઓ કરવી, એ પણ એક જમાનો છે !
 હજામ ભાઈઓ ફેરા ફરતા, એ પણ એક જમાનો છે !
 આજ કાલ તો શોપજનીકળી, એ પણ એક જમાનો છે !
 કુળ વધુ થઈ કુળ વધારે, એ પણ એક જમાનો છે !
 કુળ વધુ થઈ કુળ સંહારે, એ પણ એક જમાનો છે !

પુરા માપનો પ્રકાશ.

આજ કાલ કરતાં પુતળીના લગ્નને બે વર્ષ વીતી ગયાં ! છતાં હજી સંતોષની વાત છે કે પુતળીના પ્રપંચ શરૂ થયા નથી ! પરંતુ તેનો સ્વભાવ કંઈ સુધરે એમ તો નહોતુંજ ! એક દિવસ પુતળીની નણદે પુતળીને મ્હેણું મારતાં કહ્યું, “ભાભી ! તમારા રૂપને શું રહે અને કર્મને શું ખાય ! મારા બાઈનો જીવ તો ઠારતાં નથી. અને અંજવાનાં જળથી રાજ થાયો છો ! હવે જરા સમજો ! તમે કંઈ નાનાં નથી કે શીખામણ દેવી પડે ! પારકા તે પારકાજ ને પોતાના તે પોતાનાજ ! ”

“ નખરાળી નણદે ! ” પુતળીએ ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં કહ્યું, “ તમે કેટલા ધણીનાં ઘર માંડ્યાં તે કહોશો ? પારકે ભાણે મોટા લાડુનીજ વાત કરો છો ! તમારી એબની લંકા તમારા પગ તળે બળે છે ! એ તો હું સજાત મા બાપની દીકરી કે કંઈ બોલતી નથી ! તમે બંતે કેટલાં સારાં છો ? માબાપને તો કલંક લગાડો છો ! મ્હારી ફજેતી કરતાં તમારીજ ફજેતી ન થાય ! આ તો ‘ ડાહી રાંડ સાસરે ન બાધ અને ઘેલીને શિખામણ દે ! ’ ઠીક છે વખત આવતાં સૌ માલમ પડશે ! ”

“ એસ એસ, ચીમાવલી ! ” પુતળીની નણદે ગુસ્સામાં કહ્યું, “ એમ નહિ સમજતી ! લૈયાને કહીને હાડકાંજ ભાંગા-વીશ ! એક વાર જવા દઉં છું. જો ફરી પાછું બોલી તો તું તારી વાત સમજ ! જા એક વાર જવા દઉં છું ! ”

“ તેને હુંથે તમારી એવીજ ગતિ થનાર છે. મલ-રામણ શા માટે કરો છો ? રાહના પાણી રહેજ જશે ! ” આટલું બોલી તે ત્યાંથી ખસી ગઈ અને વિચારવા લાગી, “ નણદે જખ મારે છે, મનુ જીવતો રહેજે અને મને મદદ કરજે ! ”

આમ વિચારમાં ને વિચારમાં દિવસ વિત્યા જાય છે. પુતળી સૂઢોચના નણદના ઘાટ કેમ ઘટવા તે ઓઠવ્યા કરે છે. એક દિવસ પુતળી નાહવા બેઠી હતી, એટલામાં ઘરનો લૈયો ત્યાં આગળથી જતો હતો. તેની નજર આ સ્કોમળ નવયૌવના પર પડી. પુતળીને નાખ પ્રમાણે દેખાવ અને ગુણ જોઈને લૈયાજીનું તેના તરફ લક્ષ બેસાયું. તે જરા થોભી ગઈ અને બોલ્યો, “ કયું શેઠાણી ! કયા કર રહે હો ? ”

લૈયાજીને લાગમાં લેવાનો વખત આવેલો જોઈ પુતળીએ પોતાની આંખના ઇશારા કરતાં અને તેના મનનું આર્કષણ

કરતાં કહ્યું, “ક્યા તૂમ દેખતે નહીં હો, મેં જ્ઞાન કરે રહી હું?”

“ખોત દિલ સાફ કરકે નહના!” જોમ કહી લૈયા-
જીએ હસી દીધું.

પુતળી પણ કંઈ હારી જાય તેમ નહોતી, તેણે પણ સાચું હસી દીધું અને કહ્યું, “લૈયાજી! અળી તો તુમ ચલે જાઓ. જખ શેઠ શામકુ ખહાર જાય; ઐર સુલોચના મંદિરકુ જાવે ઐર ઘરમેં કોઈ ન હો તખ તૂમ મુઝકો મીલના. મત ભૂલના.”

“ખોત અચ્છા,” કહી લૈયાજી પોતાના કામે ગયો.

પુતળી તાહીને પોતાના કામમાં લાગી. ઘડિઆળમાં ચારના ટોકરે. ત્યાં સૌ પોતપોતાના રોજના નિયમ પ્રમાણે ખહાર ગયા, અને સુલોચના પણ મંદિરે ગઈ. એટલે લૈયાજીએ પુતળી જ્યાં બેઠી હતી, ત્યાં જઈને હસ્તે મોંઢે કહ્યું, “કયું શેઠાણી, અચ્છે તો હોને? પહલે ક્યા કહેતે થે? મેં તો આપકા તાબેદાર હું.” કહી જરા આંખનો ધંશારો કર્યો.

પુતળીએ એને ખરાખર શીશમાં ઉતારવાનો વિચાર કરતાં કહ્યું, “લૈયાજી, મેરી નણક સુલોચના ઉચ્છ ખાતકો ન જાને. અગર જો વેં જાનેગી તો મેરા મોત હોગા.”

“ ક્યા કહતે હો, શેઠાણી ! ” લૈયાણીએ કહ્યું, “ મેં ઉસકી પરવા નહીં રખતા. ઓ ઓરત મેરી સંગ તીન બરસસે મહોબ્બત રખતી હય. કુછ કહવે તો બાનસે માર કાલુંગા.”

પુતળીએ જોયું કે “ ઘણી મજબુત બાતમી મળી છે. હવે મારા ધારેલા પાસા પોબાર પડશે ! ” આમ વિચારી તેણે કહ્યું, “ લૈયાણી ! અગર તૂમ મેરી સાથ મહોબ્બત રખોએ તો તૂમ બહોત સુખી હોગા. ઓર તૂમારા બચ્ચાંણી સુખી હો જાયગા. ”

“ બહોત અચ્છા, ” લૈયાણીએ ખુશી ખુશી થતાં કહ્યું, “ મુલોચના હમ રી સંગ બચાબર દીક્રા ખોલકે બાત કરતી નહીં હય. હમ ઉરાંડે પાઉંલી જમાતે હય લેકીન વો હમારેસે બેદીલ રહેતી હય. આપ જો મહોબ્બત રખોગે તો મેં ઉસકો છોડ દુંગા. ”

“ લૈયાણી, મહોબ્બત ઇસ તરેહ ન હોગા. પહેલે મેરે કહેને મુજબ કામ કરના પડેગા, લેકીન વો કામમેં લી તૂમકો તો બકા લાલ હોગા. ”

“ અચ્છા, કહો, મેં તાબેદાર હું. ”

“ ઇસ ખીતાલકા પુસ્તક લો. ઓર સોગંદ ખાઓ. તબ મેં બચાબર સમજાઉં. ”

કામાંધ લૈયાળએ કહ્યું, “ બહોત અચ્છા ! મેં સોગંદ ખાનેકુ લી તૈયાર હું.”

પુતળીએ લૈયાળના હાથમાં ઝીતાળ આપી અને સોગંદ ખવડાવ્યા બાદ પુતળીએ કહ્યું, “ પહેલે ઉસકી મહોળખત છોડના. પીછે મેં જો હિકમત બતાઉં ઉસકા ઉપયોગ કરના.”

“ અચ્છા કહ દો. લૈયાળએ કહ્યું, “ મગર મેરેકુ દશ હજાર રૂપીયા દેના ઐર મહોળખત લી રખના. તાબેદાર હુકમ ઉઠાનેકું તૈયાર હય.”

“ તો સુનો, એ છરા લો. વો લેકર રાતકે વકત જખ સુલોચના નિંદમે હો તખ ઉસકે કમરમે બના, ઐર સાવધાનીસે ઉસકા ગલા કાટના ઐર ઉસકા ખાતમી કિસીકુલી ન મીલે એમા કરના.”

“બહોત અચ્છા,” લૈયાળએ મનમાં વિચાર કર્યો. “મગર કામ તો સખત હૈ, લેકિન દશ હજાર રૂપૈયા ઐર નાજનીકા ખ્યાર મીલેગા.” આમ વિચારી પુતળીને કહ્યું, “ દેખો શેઠાની, તુમ ગફલતમેં મત રહેના, છુરા મેરી પાસ તૈયાર હૈ. રાતકુ આપ જાગતે રહેના. આજ કે આજહી બના દઉં.”

“ ઠીક લૈયાળ, અખ ચલે જાઓ. કેઈ આયગા તો જાન જાયગા. લૈયો ચાલ્યો ગયો. અને પોતામેં કામે વળગ્યો.

પુતળી મનુની રાહ જોતી બેઠી. એટલામાં મનુ ત્યાંથી પસાર થતો હતો તેને ઇસારત કરી બોલાવ્યો અને કહ્યું, “મનુ, એક ઝેરની પડીકરી લાવી આવ, પણ તે પડીકરી મને પા કલાક (પંદર મીનીટ) માં મળવી જોઈએ. નહિ તો કામ વાંઢી જશે. તારા અને મહારા ખ્યારની આડે આવનારને આજે યમપુરી પહોંચાડવાનાં છે. તાકીદ કર અને લાવ. બુલતો નહિ.”

“બહુ સારું. હમણાંજ લાવું છું,” કહી મનુ બજારમાં ગયો અને પોતાની માહિતીવળો ઝેરી પદાર્થ લઈ આવ્યો. તેને આવતાં ફક્ત પંદર મિનીટજ થઈ હતી. પડીકું આપી પુતળીને રાતના મળવાનું કહી મનુ ચલતો થયો.

સાંજ પડતાં સહુ પહારથી આવ્યાં, અને વાળુ પાણી કીધાં. દશ વાગ્યા સુધી વાતના ગપાટા ચાલ્યા, અને ત્યાર બાદ સૌ પોતપોતાની એરડીમાં જઈ સુઈ ગયાં. પુતળી પણ સુઈ ગઈ પણ તેને કંઈ ઉંઘ આવે નહિ; કારણ આજ રોજ ખુની ખેલ લજવવાનો હોવાથી તેના મનમાં ગભરામણ અને ચટપટી થવા લાગી. પ્રેમીલાલ પણ સુઈ ગયો. ફક્ત પુતળી અને લૈયાજી બંને જાગ્યા બચતા સુતાં છે.

એટલામાં પાસેના ઘડીઆળમાં અઢીનો ટકોરો વાગ્યો. એટલે લૈયાજીએ ઝોંખારો કર્યો. પુતળી તરતજ ચેતી ગઈ.

લૈયાળુ ધીમે રહીને ઠંઠથો અને કાળી રાત્રે કેર કરવાને
 પાતાનો છરો લીધો. હિંમત રાખી તે મુલોચના જે ઝોર-
 ઝમાં મુટી હતી ત્યાં ધીમેથી ગયો. લૈયાળુને રસ્તો
 શોધવો પડે એમ ન હતું. તે તો દરરોજનો જાણીતો હતો.

અંદર જઈ ચત્તી મુતેલી મુલોચનાની છાતી પર પગ
 ટેકવી એકદમ તેનું ગળું દાબી દીધું, અને તેના પર ઘાતકી
 હુમલો કર્યો. પાસે રાખેલો છરો ગળાની આરપાર થોંચી
 દીધો અને તરત લોહીની ધારાઓ વહેવા માંડી. મુલોચ-
 નાનો પ્રાણ નીકળી ગયો ! બાદ હુકમ પ્રમાણે લૈયાળુએ
 લેની જલ પણ કાપી નાંખી.

આ બધું પુતળી એક નજરે જોયા કરતી હતી. ધાના
 ખટકા થયા પછી તેના મનનો ખટકો શાંત થયો ! આ
 બધું જોઈ પુતળીના જીવને ઠંડક વળી ! અને મનમાં
 કહેવા લાગી, “હાથ, મુલોચના ! તે જે જીલે મને
 મેલેલું માર્કું હતું, તેજ જીલ તારા માનીતા લૈયાને
 હાથે કપાવી તને રામશરણ પહોંચાડી દીધી ! આ જીલેજ
 તારો જીવ લેવડાવ્યો છે અને તે જીવ પણ તારા બહાલા-
 એજ લીધો છે ! મેં પણ નજરેનજર જોયું છે. આ ભવમાં
 તો મળી, પણ આવતા ભવમાં રખે મળતી !”

આ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરી રહ્યા પછી પુતળીએ

લૈયાણને ઈશ્વરત કરી, અને તરત લૈયાણએ હાથ ધોઈ નાંખ્યા. પુતળીએ તેને ઝેરવાળા એક શેર દુધનો લોટો આપ્યો, લોટો આપતા પુતળીએ લૈયાણને કહ્યું, “ખીરા પડો, શાંત થાઓ, હાંફો નહિ, આ દુધ પીઓ અને ટટાર થાઓ, અને પછી આપણે મોજમજા ઉડાવીએ !”

“વાહ, મેરી દિલોબાન, ખેલોત ચચ્છી ગોઠવન કીયા હૈ” કહી લૈયાણ પેલું ઝેરવાળું દુધ ગટગટાવી ગયાં.

બે ચાર મિનીટમાં લૈયાણ ડોલા ખાવા લાગ્યા, અને દશેક મિનીટમાં નાલાયકના ખ્યારમાં ફસાઈ, ખોટાં કામ કરી, ટેહ છોડી પ્રભુના કરબારમાં પહોંચી ગયા.

પુતળી મનમાં ખુશ થઈ પોતાના મનને કહેવા લાગી, “સહવારે ફસાવવાનું તો છેજ નહિ; કારણ કે ખુની અને ખુન હાજરજ છે.”

તરતજ મનુ આવી પહોંચ્યો અને બરણ ઉઘાડી તેને અધારા ઓરડાને કેર બતાવ્યો, અને જણાવ્યું, “મનુ આ લૈયાણને ઉચકીને સુલોચના પાસે મુકાડીયે કે શકાતું કારણજ ન રહે !”

બંને જણાએ લૈયાણના મૃત શરીરને સુલોચનાની પાસે મુક્યું. અને છરો પથ ત્યાં ગોઠવી દીધો. પછી બંને જણા ખંદાર આવી બેઠા.

પુતળી અને મનુ બંને જણ વાતના ગપાટા મારવા લાગ્યાં. વાતમાં ને વાતમાં પુતળીએ મનુને કહ્યું “ કેમ મનુ વચમાં કાંઠે. નડતો હતો તે કેવી યુક્તિથી કાઢ્યો! આ દુનિયામાં તારા ને મારા જેવાં ઘણાંજ થોડા હશે. હવે તું ચાલ્યો જા, એટલે બારણું બંધ કરી દઉં.”

આ સાંભળી મનુ ચાલતો થયો, અને પુતળી બારણું બંધ કરી સુઈ ગઈ.

સહવાર પડતાં શેઠ અને ઘરના સઘળા માણસો ઉઠ્યાં. છેવટે પુતળી પણ મોડેથી ઉઠી. પણ અત્યાર સુધી સુલોચના ઉઠેલી ન હોવાથી તેને જગાડવા જતાં સુલોચના અને ભૈયાને સાથે સુતેલા જોયા. સુલોચનાનું ખુન થયલું માલમ પડ્યું.

સુલોચનાના આ ખુનની હકીકત આખા શહેરમાં ફેલાઈ ગઈ. ઘરમાં તો રડારોળ ચાલી. અને પુતળી પણ સાથે ખોટો ઢોંગ કરી રડવા લાગી. ફ્રેજદાર અને સિપાઈઓ પંચક્યાસ કરવા આવ્યા, અને પેપરવાળાઓ પણ રીપોર્ટ લેવા આવ્યા.

પંચક્યાસ થયો, અને તેમાં ભૈયાજીએ બદ્દાનત કરવા બદલ જીવ લીધો એમ લખાયું. ભૈયાજીને તો પોલીસે ગાંડમાં લઈ જઈ દટાવી દીધા, અને સુલોચનાના મૃત શરીરને પણ ત્રાંચાવઢાલાં તરફથી બાળી નાંખવામાં આવ્યું.

આ તરફ ઉઠમણું થયું, અને લક્ષ્મીલાલને દિવાલો
 દેવા સમઝાલાઓ અને ઓળખીતાઓ વગેરે અવારનવાર
 આવવા લાગ્યાં. આથી તરફ પૂતળી પણ પૂરેપૂરો વેશ
 ભજવવા લાગી. સેવા કુટવામાં તે એવો તો અભિનય
 બતાવવા લાગી કે કોઈને પણ તેના ઉપર શક લાવવાનું
 કારણ મળેજ નહિ. ખડું કહ્યું છે કે “દગલબાજ હુણ નમે!”
 એ કહેવત પૂતળીને અદ્ધરસઃ લાગુ પડતી હતી. આમ
 કરતાં સૂલેચનાના અક્ષાળ મૃત્યુને પણ દસ બાર દિવસ
 વિતી ગયા, અને તે ખુનના સમાચાર દરેકે દરેક વર્તમાન
 પત્રમાં પ્રસિદ્ધ થવાથી લક્ષ્મીલાલલાલનું નામ જગઆશકારા
 થઈ ગયું.

આવી રીતે દીવસ ઉપર દિવસ જવા લાગ્યા. આ અર-
 સામાં મનુ અને પૂતળી પણ પોતાના મનમાં અનેક પ્રકા-
 રના ઘાટ ઘડવા લાગ્યાં. પૂતળીએ મનુને કહ્યું, “જોયું
 મનુ! કેવી ખુબીથી વચમાંથી કાઢો કહાડયો અને તે કાઢો
 કહાડનારનો પણ કેવી ખુબીથી નાશ કર્યો! તારો પણ રોજનો
 ડર હવે તો દૂર થયો ને? હવે તને આવવા જવામાં કોઈ
 બંધાની હરકત કે ડર નથી. સસરાજી અને સાસુજી પણ
 આ બન્ધવથી અર્ધમૂઝાં જેવાં થઈ ગયા છે. અને તેઓ
 હવે વધુ વખત આઠખીલ કરવા રહે એમ મને તો લાગતું.

નથી. માટે જો તું મારા કહ્યાચર રહીશ, અને હરેક રીતે મને સંતોષ આપીશ, તો ભવિષ્યમાં તે તને ફાયદાકર્તાજ થઈ પડશે. ”

મનુષ્યે કહ્યું:—“ હું કેટલેપણ રીતે તારા કહ્યા બહાર નથી એની તારા મનને ખાત્રી રાખજો. અરધી રાત્રે ગમે તેવા જોખમનું કામ બતાવીશ તો આ સેવક તે બજાવવા સદા તૈયારજ છે. ”

“ ઠીક છે. હું પણ જાણું છું કે:—

સૌના મોઢા પડે મુછ છે, સૌના શિરપર પાથ.

વખત આવે જણાય છે, બકરી છે કે વાઘ.

માટે વખત આવશે, ત્યારે બધું માલમ પડશે. ” કહી પુતળી અંદરના ઓરડામાં ચાલી ગઈ, અને મહા પણ ઘેર ચાલી ગયો.

આ બાળુ લક્ષ્મીલાલ શેઠ શોકમાં અને ચિંતામાં દિવસે દિવસે ગળાતા જાય છે. તેમનું શરીર પણ સુકાતું જાય છે. એક દિવસ કર્મલાલ શેઠ તેને ત્યાં આવી પહોંચ્યા. લક્ષ્મીલાલનો ચહેરો જોઈ કર્મલાલે કહ્યું, “ શેઠ શા માટે ચિંતા કરો છો ! આપણે બધા થોડા દિવસ બત્રાએ જઈએ, જેથી સર્વને ગમે અને તમારી તબીયત પણ સારી થાય ! ”

“હા મારી ચક્ષુ એવીજ મરણ છે. મરણ કામકાજ ત્રેમીલાલ અને પુતળી સંભાળશે. મોઢો ક્યારે જવા વિચાર છે ?”

“મધા નહીં કરે ત્યારે,” લક્ષ્મીલાલે સર્વને કહ્યું, “તમે હવે દિવસ નહીં કરો.” આખરે કેટલીક વાતચીત થયા પછી જીવે દિવસે જવાનું નહીં કર્યું, અને ગાંધસા પોટલાં બાંધી એક ગાયી મંગાવી તેમાં ભરી સ્ટેશન તરફ જવા માંડ્યું.

સ્ત્રીમાં જમરાં શુકન થયા ! એક લાકડાનું ભરેલું ગાંડું આડું ઉતર્યું. તે એક પુતળી માડી હતી, “પ્રભુ આ મધાને લાકડાં ભેગાં કરને. એવીજ મારી ખારેલી ઇચ્છા પાર પડશે; કારણ કે—

॥ મકુષ્વ ઈચ્છા યમો નાસ્તિ, દેવ ઈચ્છા પ્રવર્તતે ॥

“દેવની ઇચ્છા મહારા પર મહેરમાન છે, માટે તે મારા પર સીધીજ ઉતરશે અને તે મહારા લાભમાંજ ઉતરશે !”

ગાડીમાં બેસી સેઝ સ્ટેશન પર ગયાં, અને ડિફીટ લઈ ગાડીમાં બેઠાં. ગાડી જવાનો વખત થયો. સ્ટેશન પર ઘંટા વધ્યા, અને ગાડી જપડી. મુઠવા આવેલા સૌ ઘેર પાછા ફર્યા.

આ બત્રાણુઓ એક ને બીજાએ ફરી આનંદથી પસિલ જવા આગમોટમાં મેઠા. પ્રજુની લીલાનો ઠોણ પાર પામે ! દેરીયામાં તોફાન થયું અને નૌકા ડોલવા લાગી ! મુકાનીએ ચતુરાઈથી આગમોટ ચલાવવા માંડી, પરંતુ આગમોટ વધારે ને વધારે ડોલા અને ઝોકા ખાવા લાગી ! અંદર મેઠેલા સર્વ પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ ગસરાવા લાગ્યાં ! કેટલાક ચોંંચાટ અને કોલાહલ કરવા લાગ્યાં ! તે કેટલાક રડવા કંકળવા અને ઇશ્વરની બંદગી કરવા લાગ્યાં !

આખરે આગમોટ ભર દરિયે અદ્રશ્ય અર્થ ગઈ ! આ દુનીયા છોડી સર્વે ખીણ દુનીયામાં આલ્યા ગયાં ! એ બામ-તના માઠા સમાચાર વર્તમાનપત્રોમાં પ્રસિદ્ધ થયા ! પ્રેમી-લાલનું આયુ કુટુંબ નાશ પામ્યું !

આ દુઃખી અને ઢીલગીરીભરેલા માઠા સમાચાર પ્રેમી-લાલને મળ્યા. અને તે સાંભળતાં વારજ તેજું હૈયું ભરાઈ આંસુ, અને પોકેપોક મુકી રડ્યા ! જ્ઞાન કર્યાં અને રઠવા કુટુંબાનું પણ આશું બચું !

દરેક ધર્મમાં દરેક ધર્મના ફરમાન સુજળ મરણ ક્રિયા કરવી પડે છે. એ બંધન આપણા હિંદુ શાસ્ત્રમાં પણ છે. પ્રેમીલાલ પણ એ વિવેક આવતાં ધર્મ ક્રિયા વિધી સહિત કરી, પિતૃઋણમાંથી મુક્ત થયા.

સંસારની સમગ્રી ઉપાધી માથે આવી પડી ! દિવસે દિવસે શરીર સુકાતું ચાલ્યું ! અને ઘરમાં થયલા ખુન અને અને વડિલોના અકાળ મૃત્યુનો ચિતાર પ્રેમીલાલના હૃદયમાં ઘણે ઘણે ખડો થવા લાગ્યો ! આ બધી ચિંતાઓથી તેનું શરીર લથડ્યું !

પુતળી પણ મનમાં વિચાર કરે છે, “આ રૂપીઓ હવે બોટો ઠેરવવાનો છે. પછી જરૂર સ્વતંત્ર થઈશું, અને મનુ સાથે મોજમજા ઉઠાવીશું. અથા તો એક લગ્ન કરે છે, પણ મેં તો બે લગ્ન કર્યાં ! દેહલગ્નના પતિનો નાશ થાય તેની મને ફિકર નથી, પણ પ્રેમલગ્નનો પતિ મનુ જીવતો છે, ત્યાં સુધી મારા મનને નિરાંત છે ! પ્રેમી-લાલનું ગમે તે અય, પણ હું તો આ દુનિયાનો વૈભવ ભોગવીશ; કારણ કે ‘વર મરો કે કન્યા મરો, પણ ગૌરનું તરબાણું ભરો’ એ કહેતી અનુસાર હું તો મારે ફાલી ફૂલીનેજ રહીશ.” આવા આવા તરંગોમાં પુતળીએ આખો દિવસ પસાર કર્યો.

રાત્રી પડતાં વાણુપાણી થયા, અને પ્રેમીલાલ તથા પુતળી અને જણા કેટલોક વખત વાતચીત કરી પોતાના સુવાના ઓરડામાં ગયા, અને વાતના ગપાટા મારતાં નિદ્રાવશ થયા.

મમ્મ રાત્રે એક ભયંકર ઝનાવ બન્યો ! ભૂત આકૃતીના
જે અજસો આગ્યા અને ઉંઘમાં પડેલા બંને જણને ચાણુકે
ચાણુકે મારવા માંડ્યા ! જરાડ પાડે, પણ આંખો ઉઘડે
નહિ ! આ ચાણુકના સપાટા પણ અંભળાયા !

કેટલીક વારે જેમ તેમ કરી આંખ ઉઘાડી, પુતળીએ
જોયું તો ચોરડામાં ઠાંધ ન મળે ! થોડી વારે ઢેકા પડવા
લાગ્યા ! પરંતુ તે પણ ક્યાંથી આવતા હતા તે માલમ
પડ્યું નહિ ! બંને જણા મભરાવા લાગ્યા ! આખરે પ્રેમી-
લાલ એકદમ ઉભો થઈ હાથમાં એક ડાંગ લઈ ઉઠ્યો, અને
ફેશ ખાવા લાગ્યો. પણ તરત તે કાંઈજ દેખાયું નહિ !

પાંચ દશ મિનીટમાં જાણુના ચોરડામાં કંઈક પ્રકાશ
દેખાયો ! તરતજ બંને જણાએ ચમકીને એક નિશાંથી
જોવા માંડ્યું તો લઈમાને હાથમાં ચપ્પુ લઈને ઉભેલો
જોયો, અને સાથે મુલોચનને પણ ઢીઠી ! ઘડીમાં અંધારું
તો ઘડીમાં અજવાળુ થવા લાગ્યું ! અંધારામાં કશું દેખાતું
નહિ, પરંતુ પ્રકાશ થતાં પેલા જે વિદ્વાન પુતળા નજરે
પડતાં.

આ જોતાં પ્રેમીલાલ તો મભરાઈ ગયો ! તેની છાતી
મભરામણથી ભ્રમ પડવા લાગી ! અને મેલાન મધ પડ્યો !

પુતળી પણ ભયભિત થઈ આશ્ચર્ય પામવા લાગી. મનમાં વિચાર કરે છે “ખરેખર આ બે વ્યક્તિનો મેં જીવ લીધો અને તેથીજ એ બે વ્યક્તિઓ આજ રોજ મને ત્રાસ આપે છે. હીક પણ કરવાનું શું છે? એ શું કરનાર છે?”

એટલામાં સામેની બે વ્યક્તિ, જેમાં એક ભયથી હલેલેલે ગુસ્સામાં કહ્યું, “ઓ જલ્દીમ ચોરત! જીવ તનસે મુજકો ફસાકે ઇસ પ્રેત યોનીમાં ફાખલ કીયા, ઉસ તનકા મેંથી વોહી હાલ કડંગા.”

તરતજ બીજી વ્યક્તિ સુલોચના પુતળીને કહેવા લાગી, “કુળને લજવનાર, માતકી, મહાપાપી અને ચાંડાળથી પણ હજારો દરજ્જે હલકી પુતળી! તારા પણ કેવા હાલ થાય છે તે તું જોઈ લેજે તારી નાલાયકીથીજ મારે ડાકજી થઈ ભટકવું પડે છે. અને મ્હારી અસહગતિ થઈ છે! પણ યાદ રાખજે કે ખુનનો ખદલો ખુન! અને ઝેરનો ખદલો ઝેર! નિર્દોષના જાન લેવાથી તારા કેવા હાલ થાય છે એ તું જોઈ લેજે” આમ કહી સુલોચનાએ તરતજ તેનાપર એક છરો ફેંક્યો, પણ નસીબ જોગે તે આવો પડ્યો!

પુતળી એકદમ ગભરાઈને નાશવા લાગી, પરંતુ હિંમત રાખી તે ફરી પાછી તેની સામે ઉભી રહી ખીમેથી બોલવા

લાગી, “ તમે પ્રેત છો, બલા છો, પણ હું જીવાનો ધંધો જાણવાવાળી બૂલી છું. મંત્રના પ્રતાપે તમો બે જણાને ઉભાને ઉભા સળગાવી દર્શા, માટે એકદમ અલોપ થઈ જાઓ નહિ તો ખુરી દશા થશે. ”

તરતજ ધડિયાળમાં ચારના ટકોરા થયા. અને પેલી બે વ્યક્તિઓ શુભ થઈ ગઈ. થોડી વારે પ્રેમીલાલ ઉઠ્યો, પરંતુ તે ગભરાયેલો હતો. પુતળીએ કહ્યું “ શામાટે ગભરાઓ છો ! આપણે જમીને ખંગલે રહેવા ચાલ્યા જઈશું. તેઓ યજ્ઞી શું કરનાર છે ? જરા પણ ગભરાશો નહિ. ”

રહુવાર પડતાં, ચટપટ કામકાજથી પરવારી, જમીને ખંગે જણા ખંગલે જવા તૈયાર થયાં. એટલામાં મનુ આવી પહોંચ્યો. રાતની બનેલી વાત મનુને પુતળીએ કહી સંભળાવી અને કહ્યું કે “ જો તારે જોવું હોય તો આજે રાત્રે અત્રે સુઈ રહેજે. અમે તો આજે અમારા ‘જીલજીલ’ બાગના ખંગલામાં જઈએ છીએ. ”

“ ગભરાશો નહિ ” મનુએ હિંમતથી કહ્યું “ તમને બે ત્રણ દહાડે મળી જઈશ. ”

પુતળી મનમાં વિચાર કરે છે “ મનુ તું ન આવશે, તો ક્યાં જુપાઈ જનાર છે ! દેહલક્ષના પતિની સાથે

પ્રેમલગ્નનો પતિ તો હાજરજ જોઈએ, કારણ મન જાણે પાપ, ને મા જાણે બાપ” આ પ્રમાણે વિચાર કરી રહેતાં તે જમી રહી. તેણે મનને કહ્યું “હમે હવે જમી રહ્યા છીએ માટે તું ગાડી લઈ આવ. અમે તેમાં બેસીને જઈશું, માણસ પાછળ સરસામન લઈને આવશે.”

આ સાંજની મનુ ગાડી લેવા ગયો. ગાડી આવી અને બંને જણાએ પોતપોતાના કપડાલત્તા અને દાગીનાના પોટલા લઈ ગાડીમાં બેસવા માંડ્યું.

ગાડીમાં બેઠાં એટલે એક પહેાંસણ દ્વાથમાં સળગતી સગડી લઈ આડી ઉતરી! ગાડીવાળાએ ગાડી હાંકી. પુતળીએ વિચાર્યું “શુકન પણ સારા થયાં! સળગતી સગડીના શુકન થયા, એટલે પ્રેમીલાલ તો બંગલેજ કુંઢાઈ જવાનો છે.”

મનુએ પણ વિચાર કર્યો, “શુકન તો મારા લાલના છે. જ્યારે પ્રેમીલાલની ચિતા ખડકાશે, ત્યારેજ મારા જીવને ઘેલીસ કલાકનું મુખ થશે.”

ગાડી બંગલે જઈ પહોંચી બંને જણા બંગલો ઉપાડી અંદર ગયા, અને દરેક બાબતની ચોઠવણ કરવા લાગ્યા. મનુ પણ રાત પડી એટલે પ્રેમીલાલ અને પુતળીના મકાનમાં સુતો. મધ્ય રાત્રે આગલી રાત મુજબજ

અનુભૂતિ! મનુ સાધારણ ઉલ્લાસમાં હતો, એટલામાં તેને ફટકા પડવા લાગ્યાં! મોંઢાપર મૂત્રની બરેલી ઢીળ પડી! મનુ અભરામે અને ઉઠી મોં છુલવા લાગ્યો! આમ તેમ જોયું, પણ કંઈ જણાયું નહિ. એક બાબતપર તે ભગતો બેઠો.

એટલામાં એકદમ સામે કંઈક પ્રકાશ થયો! મનુએ ધારી ધારીને જોયું તો પ્રકાશ વારંવાર અદૃશ્ય થતો અને વળી પાછો દેખાતો, આ પ્રમાણે બે ત્રણ વાર થયું, અને તરત પેલી બે કોખી અને વિકરાળ વ્યક્તિઓ દેખાઈ! મનુ નેમને જોઈને જહાવણે ચમકી ગયો! અને તેની છાતી ધડકવા લાગી!

તરતજ તેમાંની એક વ્યક્તિ, જે બધયો હતો તે જાણ્યો. “અય જહમાશ મહં મેરા હાલ એક જોરત કે લીયે એસા ક્રિયા! મેરા જાન લીયા! મેરી અસહગતિ હુઈ! જોર મેં ભટકતા હો ગયા! મેં તેરેકુ કબી નહિ છોડેગા.” આ પ્રમાણે ઘાંત કચકચાવી તેણે અનેક શબ્દો કહ્યા. મનુ અભરાઈ ગયો અને તેની છાતી ધબકવા લાગી. બધયો બોલતો બચ થયો! એટલે મનુને શાંતિ વળી, પરંતુ બીજી વ્યક્તિ સુલોચના પણ તરત બોલી ઉઠી “ઓ કાળા કર્મના કરનાર, ભોળાને ભાવનાર પાપી, નિર્દોષના જાન લેવામાં મહત્ત્વ કરનાર બલીમ, સુખી કુટુંબ પર આક્રમણ મહાન

વાહળ વરસાવનાર મુની, મનુષ્યના દેહમાંથી દુષ્ટ અશૈ-
 ગતિ કરનાર દુષ્ટ ચાંડાળ અને પાપી પ્યારના પાપી પુતળા
 હું તને કહી જોડનાર નથી.” કહી મુલાયના તેમજ
 લેયાએ બારીનો કાચ ભાંગી તે મનુના શરીર પર નાંખ્યો.
 તરતજ તે તેને વાગ્યો અને પુછળ લોહીની ધારા વહેવા
 માંડી ! મનુ બેભાન થઇ જમીન પર પડ્યો !

રહવાર પડતાં મનુ જાગ્યો અને જોયું તો પેલી રાતની
 જે વ્યકતીએ શુભ થયેલી જણાઈ. તરતજ ઉઠીને મનુ
 ઘેર ગયો, અને જમીને પ્રેમીલાલને અંગલે તેઓને
 મળવા ગયો. પ્રેમીલાલ તથા પુતળીએ મનુને જોઈ પુછ્યું
 “ કેમ મનુ શા હાલ થયા ? સ્વાદ ચાખ્યો કે અધુરો
 રહ્યો ? ત્રણમાં કોઈ પણ બાકી રહેવું જોઈએ નહિ ! કહો
 કહો ! શું કહો છો ! ગભરાઓ છો શા માટે ? કહેવાનું
 હોય તે કહી નાંખો. ”

મનુ ગભરાતો કહેવા લાગ્યો “ શું કહું ! જે હાલ
 તમારાં તેજ મારા ! હું કંઈ પહેરામણીમાંથી બાકી રહું
 એમ નથી. આ જુઓ ” કહી મનુએ કાચ લોંકાવાથી
 પડેલા ધા બતાવ્યા.

પુતળી તરતજ ધા જોતાં ઓલી ઉઠી “ અરર ! આ
 શું ! અમે ભાગ્યશાળી કે અમે બગ્યા ! તમે અક્કર્મી કે

ફસ્યા ! ખરે ! શુળીનું વિખ કાંટે ગયું ! આપણને ઠર નથી. એ ઘરને વેચી નાંખીશું. એ કપટી નહુ'ંદે જીવતાં પણ દુઃખ હીધું, અને મરણ પછી પણ દુઃખ દેવા માંડ્યું છે ! તું તારે અંતે રહેજે. આ બંગલો કાંઈ ગોઝારો નથી. ”

એટલામાં પ્રેમીલાલ બહાર બગીચામાં ફરવા નીકળ્યા. મનુએ કહ્યું, “ પુતળી, આ જીંદગીમાં તે' ને મહેં પાપ કરવામાં કરી કસર રાખી નથી. પાપ કરતાં પણ બરાબર દુખ થયું નહીં. ત્યાં સુધી આ પ્રેમીલાલ જીવે છે, ત્યાં સુધી આપણથી નિર્ભયપણે વર્તાય એમ નથી. તેમજ એ ક્યારે મરશે તે પણ કહી શકાય નહીં. એ દુઃખી થાય છે અને આપણે પણ દુઃખી થઈએ છીએ. તેના કરતાં હું કેહું તેમ કર. કારણ કે નવ્વાજી ત્યાં પુરા સો. હવે બાકી શા માટે રાખ્યું !

પુતળીએ કહ્યું. “ હહો. ”

“ સાંભળ. એ બિમાર છે તેથી આપણે માથે આવે એમ નથી. માટે આજે રાતના વાળુ વખતે આવમાં એને મસાલો વાટી નાંખો, કે આખી જીંદગીની ત્હારેને મહારે પિડા ટળી ! ”

“ બહુ સારું, તે દિવસ જેવું પડીકું લાવો. અને આજેને આજે માટ ગોઠવું. ”

“ હમણાં શહેરમાં જઈને તે લઈ આવું.” કહી મનુ પ્રેમીલાલ પાસે ગયો અને કહ્યું, “ભાઈ હમણાં શહેરમાં જઈ આવું છું. ઘરનો બંદોબસ્ત કરવાનો છે.”

“વારૂ ભાઈ પણ બાહુ પાણી પહેલા આવજો.” પ્રેમીલાલે કહ્યું.

“વારૂ” કહી મનુ શહેરમાં ગયો. વાહુ પ્રેમીલાલ કવિના લખ્યા પ્રમાણે તહાઈ તો થયું !

એક દીન શ્રી કૃષ્ણા, આખી રાત ઝોડુલ ગયે.

એક દીન કંસકો પછારો, એક છાંનમેં.

એક દીન અર્જુનકી, ભારત મેં વિજય હુધ.

એક દીન બિલોને, હુંટ લીઓ બનમેં.

એક દીન રાવણે, ચૌદ લોક બશ કીએ.

એક દીન હર્યોશ્મીશ, કટે શીરે બનમેં.

બૈતાલ કહે બિક્રમ મુત, મનુષ્યકી ચલત કહા.

દિન કરહી તીનદશા, હોતી હેં એક દીનમેં.

એજ પ્રમાણે પ્રેમીલાલના પણ હાલ થયા, મનુ થોડી-વારમાં જોરનું પડીકું અને મોજની બાટલી લઈને આવ્યો. ખાવાના અડધા કલાક અગાઉ પુતળીને પેલી પડીકી આપી. અને પુતળીએ તે પડીકી પ્રેમીલાલના ખાવાના દુધમાં નાંખી.

બંને જણા વાણુ કરવા બેઠા. હુંક વખતમાં જમી રહ્યા. શ્રોત્રીવારમાં પ્રેમીલાલને જોઈ ચઢવા માંડ્યું. તે પલંગ પર સુતો. સહેજ ત્રાસપણી બિચારો નિદ્રાપ્રેમીલાલ રામશરણ થયો, અને આ ફાની દુનિયાથી છુટો પડ્યો !

બાદ પુતળીએ કહ્યું “હવે આને ઠેકાણે પાડો.”

“હમણાં રાતનો વખત છે. માટે પડી રહેવા દો.” મનુએ કહ્યું, “સહવાર પડશે ત્યારે બધું થઈ રહેશે; કારણ કે હમણાં આપણે બેજ જણુ છીએ. અને આ કામમાં બીજા માણસની જરૂર. તેથી એ તો સહવાર પર મુલતવી. બસ હવે ઠર ઠાનો છે. આજથીજ આપણો ડિવસ ફેરવાયો ! તેથી એના આમું નજર નહીં કરતાં, આખી રાત મોજ ઉઠાવો.” કહી જ્યાં પ્રેમીલાલની લાસ પડી હતી, ત્યાં આગળ મનુએ ફાફની બાટલી ફેડી, અને પુતળીને કહ્યું “દીલબાન બસ આ પ્રેમનો પ્યાલો લે, અને મને પણ તારા કમળ સરખા હાથથી પીવડાવ; કારણ આ પાપી તો ફાની દુનિયા છોડી બીજી દુનિયામાં ગયો છે. હવે આપણે બંને જણુ વૈભવ ભોગવવાને પુરા ભાગ્યશાળી રહ્યા છીએ, માટે ખુશ દીલથી લે અને મનમાં સ્થાન કરી બેઠેલા મનુને પણ આપ.” એમ કહી બોલેલી બાટલીમાંથી એક

ઐસ દાડ પાણી સાથે મેળવી પુતળીને પોતાના હાથે પીવડાવતાં તે માલવા લાગ્યો :-

પણી માલાવે ત્યારે માંદી પડી,
વાર માલાવે ત્યારે ઢોડા ઢોડી !
મનુની સંગમાં પ્રીતિ બેડી,
મેળની વાતોમાં સમજ થોડી.
હવે રહ છે રાત વણી મોડી,
દાડની બાટલી હાથેજ ફોડી.
પ્રેમી તો પ્રેમને મૂકે છોડી,
દીસે બહાલી તું કાઢી થોડી !

આમ ગીત ગાતાં ગાતાં મનુએ પુતળીને પીવડાવ્યો અને કહ્યું, “ હવે રહીલી તમારા હાથથી મવા દો. કે આ ખ્યાસી કાળજી શાંત થાય અને મન ખુશમાં રહે” તરતજ એક ઐસ દાડ પાણીમાં મેળવી પુતળીએ પણ પોતાને હાથે પાવા માંડ્યો અને કહ્યું :-

પ્રેમની વાતો સાંભળ થોડી,
પુતળીના સંગમાં પ્રીતિ બેડી.
રહીલી રહી છે રસમાં થોડી,
ભાવનાળી સંગ બાદલી ફોડી,

તરતજ મનુ દાડ ગટગટાવી ગયો અને દહેરમાં ઢાલવા લાગ્યો. દાડની દહેરમાં તે બોલ્યો :-

“ બીડી ને ખાતર જોઈએ કાંડી.

પ્રેમને ખાતર જોઈએ પ્રાન્ડી ”

“ કેમ મનુ આંખોમાં કેવો બહાર આવે છે ! ખસ, અહીં સ્વર્ગ પણ રહ છે, અને આજની મેજ પણ હદ છે ! ગલરાતા નહીં તીજેરીમાં પૈસા પણ નગદ છે. મારા દીલના દીલદાર તમે ફરીથી દાડનું એક ગ્લાસ લ્યો. જરૂર લો. તમને મહારા મોગદ છે ”

આમ અવારનવાર બંને જણ દાડ લેતા જાય અને ઢાલતાં જાય, થોડી વારમાં બંને જણા નિશાના બહારમાં જોવાન થઈ પડ્યા, અને ઘસઘસાટ નસકોરાં બોલવા લાગ્યા.

સહવાર પડતાં બંને જણ જાગ્યા. તરતજ દાતણ ક્યાં પછી કોણી બનાવી અને તે પીધી. બાદ પુતળીએ મનુને કહ્યું “ કેમ મનુ ! સુડદા આગળ દાડ પીશો ! મઝા ઉઠાવી ! અને બાકી કોણી રહી હતી તેને પણ ઇન્સાફ આપ્યો ! હવે આ અસાગી હાલપિંજરને અત્રે રાખી શહેરમાં આપણે જેર જઈ મધુ સાચવી આવીએ, તે પછી મુઆની કહેણ કહેવીએ તો સાફ, નહીં તો વળી કોઈ

પિતરાઈ કે કિસ્મોદાર હશે થશે તો જરૂર દુઃખ જશે; માટે પાડોશના મંગલામાં રહેનાર વજેશંકર ભટ્ટને આ મુદ્દું સાચવવાનું સોંપી આપણે માલ્યા જઈએ.”

પાપીને પાપ બળ પાથરતાં આવડતી હતી, એટલે તેણે પોતાના પડોશી વજેશંકરને કહ્યું “કાકાજી જરા તમારા દીકરાને ભેટાં રહેજો. હું એમને માટે દવા છાંડનો બંદોબસ્ત કરવા શહેરમાં જાઉં છું.”

“બારૂ બેટા !” બોળા મનના ભાંગેરી, ગાંગેરી વજેશંકરે કહ્યું “જા પણ બહેલી જાવજે.”

તરતજ પુતળી અને મનુ ગાડીમાં બેઠા, અને શહેર તરફ વિદાય થયા.

શહેરમાં આવી પુતળી પૈસા, તિજોરી વિગેરેનો બરોબર કબજો કરી, હસ્તે મોંઢે પાડોશી સાથે વાતો કરવા લાગી.

આ તરફ પુતળીના જવાને અડધો પેણો કલાક વિલી જવાથી, વજેશંકર પ્રેમીલાલની ખબર કહાડવા મંગલામાં ગયો, અને જોઈું તો નજરે નજર તેને માતને વશ જોયો ! બોળા દિલના વજેશંકરે કહ્યાંત કરવા માંડ્યું, “અરેરે ! પ્રભુ જે માણસની સેવામાં હજારો દાસ દાસીઓ, તે માણસના અંબકાળ વખતે કોઈ નહીં ! જે દિવસમાં ત્રણ વાર અત્તર

સુલાખના પાણીથી ન્હાવાવાળો, તેને મરતી વખતે ટીપુ પાણી પણ નહીં ! જેને પ'ખો નાંખવાને ચાર ચાર માણસ હાજર રહે, તેને બિલાડું મરણું પણ બેનાર નહીં ! કયા મા બાપનો શિક્ષા ! કેને ઘેર ! રાજ્ય વૈભવ ! અરેરેરે ! આખરે તેની આ દશા ! ” આમ બોલતાં તે રહતો જાય, અને છાતી માથાં કુટતો જાય ! થોડી વાર પછી તેણે પોતાને ત્યાંથી પાણી લાવી, સળને નવાડ્યું, અને ગામના છાણનો થોડો કરી તે પર મુવાડ્યું. પોતાની પિછોડી તેના પર ઝોરાદી દીધી. બાદ બજેશંકર એક માણસને પુતળીનું સરનામું આપી તેને શહેરમાં તેડવા મોકલ્યો, અને લગભગ દોઢેક કલાક પછી પાપી પુતળી અને મનુ ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

આવતાં વારજ પુતળીએ વજેશંકર મહારાજના દેખતાં રહવા માંડ્યું “ હાય હાય ભાગ્યજી અને વિયોગી રાખી તમે તો ચાલ્યા ! તમારા વિના મને કેમ ચાલશે ! હું રાંકડીનું હવે કેાણ બેલી ! ” એમ ધ્રુસ્કો મૂકી ખોટું રહવા લાગી. મનુએ તેને કહ્યું “ ગભરાતી નહીં. કાંઈ ગયું નથી. બધુંજ હાજર છે. હમણાં ન્યાતવાળા આવશે. ”

એટલામાં ન્યાતના બીજા માણસો વાંસ દોરડી લઈ આવી પહોંચ્યા. તેના બધાના આગળ પુતળીએ બરાબર નાટક

ભજવયા માંડ્યો, અને મોટેથી રડતાં બોલી “અરે, મને પણ સાથે લેતા જાઓ. તમારા વગર ખાવાનું કેમ જાવશે! બે ઘડી વાતો કોણ કરશે! વહાલી કહી કોણ બોલાવશે!” પાસે બેસેલો મનુ મનમાં બોલવા લાગ્યો “બધુંજ આ તારો ચાર પુરું કરશે, મોજ બેસાવશે, ને નહીં જોયલા રૂખાવો તને બતાવી રાજી રાખશે. બસ નાટક પૂરેપૂરો ભજવી લે.”

એટલામાં તો ઠાઠડી બંધાઈ, અને સ્મશાન તરફ રામનું નામ બોલતાં ડાઘુઓ ઠાઠડી લઈ ચાલ્યા. પુતળી છાતી કુટે પણ છાતીમાં કુલ જેટલું પણ લાગે નહીં! કેમે કર્યા આંસુ પણ પડે નહિ, એટલે તેણે ઘુમટો તાણી રાખ્યો! ફક્ત મોંડેજ બોલતી જાય! થોડી વારમાં ન્યાતની ખાયડી ઓઝો રાજીઓ ગાવા માંડ્યો:-

[રાજીઓ]

હાટે રૂએ હાટ વાણીઆરે, લેને પાડી હડતાલરે,
ઓય બેદા, ઓયરે ઓય.

પાસે કંસારાની ચાલરે, નથી વેચાતો ત્યાં માલરે
ઓય બેદા ઓયરે ઓય.

જીવતે તો કરતે ન્યાલરે, પરજોઈ વેચતે માલરે
ઓય બેદા ઓયરે ઓય.

પુતળી બની બેઠાલ રે, રાખે નહીં કાંઈ ખ્યાલરે
ઓય બેઠા, ઓયરે ઓય.

રાજવી તમારી ઘોડલી, તમારા વિના બની ખોડલી
ઓય બેઠા ઓયરે ઓય.

થોડી વારમાં બાયડીઓ રાજીઓ ગાઈ રહી, અને
થાકી જવાથી જમીન પર બેઠી. તેમાંની એકે પુત-
ળીને ઢિલાસો આપતાં કહ્યું, “બેન હમે શું કીધું, કે તું
કરવાની ! એ તો જે માંડે તેજ રાંડે, અને જે ખવાડે, તેજ
ભાંડે ! લાવ ચુડો ફાડું.” એમ કહી તેણે પથ્થરથી ચુડો
ફાડ્યો. પુતળી મનમાં વિચારે છે કે, “મ્હાઈ સૌભાગ્ય
તો અખંડ છે. પ્રેમીલાલને ફાડ્યો, પણ મનુનો તો કાય-
મજ છે.” બાહ ન્યાતની બધી બાઈઓ નાહી નવાડીને
પોતાને ઘેર ગઈ અને આ તરફ છ કલાકમાં પ્રેમીલાલને
આળી ડાધુ ઘેર આવ્યા.

ન્યાતના સર્વ માણસો પોત પોતાને ઘેર ગયા બહી
મનુએ પુતળીને કહ્યું “પુતળી ! વહાલી પુતળી ! દીલગન
પુતળી ! હવે આપણે બંગલેથી ઘેર જઈએ અને હિંદુ શાસ્ત્ર
આધારે એનો ખર્ચ ક્રિયા કરી એનો છેલ્લો પ્રવેશ પુરો
કરીએ ! ત્યારે ચાલો ગાડી બેઠો,” પુતળીએ કહ્યું. ગાડી
બેઠી બન્ને જણુ ઘેર આવ્યા. સોદો વસાવવા માંડ્યો, બાહ

તેનો ખર્ચ દિવસ આવતાં તે કર્યો, અને પ્રેમીલાલનાં દેહ
લગ્નનો છેલ્લો પ્રવેશ લગ્નવી પુતળી તેમાંથી મુક્ત થઈ.
એ પછી તે પ્રેમલગ્નના પંખી મનુના પ્યારમાં ફરીથી
મહાલવા લાગી; કેમકે,

વિદ્યા, વેલી, નૃપ,
દેખતના કુલ જાત.
જે જામે નિશદીન બસે,
સો તામે લપટાત.

પ્રકરણ છઠું.

જીવન (૦-)

કુદરતનો ઇન્સાફ

પૂત કપૂત, કુલચંદ્ર નાર,
લડાક પડોશી, લગવન સારો;
બ્રાત અદેખો, પુરો હિત લપટ,
લોભી મિત્ર, અતીત ધુતારો;
ચાકર ચોર, નિશાનક ઢોર,
સાહેબ સુખ, દિવાન કુદારો;

મંગા કહે, સુનો શાહ અકબર,
એ ખારેકો, ખાંધકે સમુદ્ર મેં ડારો.

(મંગ કવિ)

વાંચક વર્ગ ! હવે જરૂર બાણવું બેઠાએ કે “પુતળીના હાથમાં પૈસો અને સંપૂર્ણ સત્તા આવી, તેમજ તે નિર્ભય બની, એટલે કોઈને પૂછવાનું રહ્યું નહીં ! તેણે બહાલા મનુને કહ્યું, “હવે હું છુટ પડેરીશ, ચશમા ચઢાવીશ, મોબા પહેરીશ, અને માથા પરના કેશ ઘણાંજ સુંદર રાખીશ, એટલે જરૂર હવે તું મહારા મોહમાં બેભાન !”

“લો વહાલી આજથીજ એ નાટક ભજવવાનો શરૂ કરીએ,” મનુએ પ્યારમાં કહ્યું, “અને તું અને હું બંને જણા નાચ મુજરાનો પણ બહાર ઉડાવીએ ! રાતના વખત પર ગાડી બેડી નાયકાચીટમાં જઈશું, સંગિતના સુંદર સુરો સાંભળીશું, અને દાડ પી મોજ ઉડાવીશું. હવે તો તું મહારી, અને હું તહારો ! બીજો બોલે તે અકારો. બસ ! આજથીજ દરરોજ દૂધ, પુરી, ભજ્યાં, પાંતરાં, ખમણ-ટાકળાં, કચોરી વગેરે ઉડાવીએ. દીલની હરનાર દીલદાર કેમ તહારો શો અભિપ્રાય છે ?”

“દીલના ચોરનાર ચોર મહારો પણ કોઈ અભિપ્રાય છે. બસ, નિર્ભય થઈ બેસો, હું હમણાં રસોઈ તૈયાર કરી

આવું છું” કહી તે રસોડામાં ગઈ.

રસોડામાં જઈ તેણે રસોઈ તૈયાર કરવા માંડી, એ એક કલાકમાં રસોઈ તૈયાર કરી એક સુંદર ચાંદીનો થાળ પિરસી જ્યાં આગળ મનુ બેઠો હતો, ત્યાં આગળ આવી અને બોલી “જીગર આ એકજ થાળામાં પ્રીતિબોજન કરીએ અને દેવને પણ દુર્લભ એવો રંગ ઉડાવીએ.” કહી પુતળીએ પુરીનો એક ટુકડો મનુના મોંઢામાં મૂક્યો. હસતાં જાય, અને અવારનવાર ખવાડતા જાય. અહાહા ! તે વખતે કેવો આનંદ ! જેણે લોગવ્યો હોય, તેજ જાણે !

થોડીવારમાં પ્રેમ બિનોદની વાતો કરતાં તેઓ ખન્ને જમી રહ્યા. પુતળીએ મનુનો હાથ ધીયો અને મનુએ પુતળીનો હાથ ધીયો. અવારનવાર સુંદર સેન્ટ છાંટેલા રૂમાલે મોંઢું લુછ્યું, અને પાનની પટ્ટી પણ અવારનવાર એક બીજના મોંઢામાં મૂકી અરસપરસના પ્રેમનો લાભ લેવાયો. બાદ વાતોના તડાકા મારવા માંડયા.

સાંજ પડી, પુતળીએ “અપટુડેટ” શબ્દગાર સજવા માંડયો. જ્યારે તેણી વસ્ત્રાલંકાર સજી રહી, ત્યારે તે આશમા-નની દુર (પરી) જેવી દેખાવા લાગી. પુતળી બોલી “કેમ રસીક કેવી લાગુ છું?”

“ સરકાર આજે તો ચંદ્રની ચકારી બેલી દીસો છો. જાગી વાળ અને ચશમાંથી તો ખુબસુરત બલા ! અને લેથી આજથી તું મને તન, મન, અને ધન છે ! બાકીની બધી દુનિયા ચકારી છે ! સાંભળ, ‘ પૈસો મ્હારો પરમેશ્વર, મૈરી મ્હારી ગુરૂ, છેકરા મ્હારા શાલીગરામ તો સેવા કેાની કરે ’ માટે જીગર તું મ્હારે મન જગત છે. ”

“ તો ચલો. ગાડી જોડેલી તૈયાર છે. ” પુતળીએ કહ્યું.
 “ ચલો ફરવા જઈએ, પણ દાડની બાટલી લેવાની ભૂલતા નહીં. ”

તરતજ બંને જણુ ગાડીમાં બેસી બજારમાંથી દાડની બાટલી વસાવી, ફરવાબ બહાર ફરવા નીકળ્યા. ગાડીમાંજ દાડની બાટલી ફૂટી, અને રંગ ઉડવા લાગ્યો ! એમ કરતાં રાત્રીના અગીઆર વાગતાં ગાડી “ નાયકાસ્ટ્રીટ ” માં હાંકી.

બોડીવારમાં “ ગુલઝાર ” નામની નાયકાનું ઘર આગળ અને ત્યાં આગળ ગાડી થોભાવી. ઘરમાં બિખડેલ જોડું મળ્યું. ગુલઝારે જોતાં વારજ આવકાર આપ્યો, અને કહ્યું, “ આઈએ મેરે પ્યારે ! બેઠીએ. આજ રોજ હમેરે લીએ ખેડોત તશનીફ લીયા. માલિક આપકુ આબાદ રખે, બેઠો ઉસ્તાદ આતા હય. હો ચીજ હમારી જરૂર સુનો, ઔર આપકા દીલકુ ખેલાવો. ”

એટલામાં ઉસ્તાદ આવ્યા અને સારંગી તબલા મેળ-
 ॥ લાગ્યા. થોડીવારમાં સાજ મળી રહ્યા, એટલે શુલઝારે
 ૧, સુનીએ શેઠજી, જશ આરામસે બેઠીએ એ મકાન
 પકા હય, જૌર મયેની આપકી હું, આવકા લીન બહા
 આ હે. સુનીએ ” એમ કહી, તેણે નીચે પ્રમાણે ગાવા
 ડ્યું:—

બેત.

હે ! માતી તું શીપકા, કહા તપશ્યા લીન;
 કંચન કે ઢગ બેઠિ કે, અધરન ઢો રશ લીન.

જનેઠા બાર બાર ચહ લાએ.

હે કોઈ પ્રજમે હિતુ હમારો.

ચલત ગોપાલ હિ ગખે.

એટલામાં મનુ બોલી ઉઠ્યો “ કયા કહેના, જાની કમાલ-
 દીયા. બસ હયો, શરાબ ઉડાવો ! ” કહી મનુએ તે શુલ-
 રને આપ્યો. શુલઝારે વિવેક ખાતર પુતળીને પાછ દીધો,
 શ્રી મનુએ પીધો અને શુલઝારે તો સુક્રિતથી પોતાનો
 જ ઢાળી દીધો, કારણ કે તે તો મૂર્ખના સરદાર અને
 ॥ કુટા આંધળાને બનાવવાજ બેઠી હતી. શુલઝારે કહ્યું
 ન કયું કહેતે હય. જાની તો આપકી પાસ મે બેઠી હય. ”
 શુલઝારે પુતળીને કહ્યું, “ કયું, બોલો બાઈ મયે જાની કે

આપ ઉસકે બની? ” હું એની બની અને એ મહારા
દિલબન ” ત્યારે મયે કહાંસે ઉસકી બની “હુધ “ શુલઝારે
કહ્યું ” સુનો:—

તુમારે ઘરમે દુસરી નાર,	
હમે કયા વયસી રાખોગે.	તુમારે.
પીનેકે લીએ ગંગાજળ પાની,	
મુઝે કયા ખ્યાચી રાખોગે.	તુમારે.
સોનેકે લીએ મશરૂકી તળાઈ,	
હમકુ કયા જમીનપે રાખોગે.	તુમારે.
ખાનેકે લીએ લોજન બનાયા.	
મૂઝે કયા ભૂખી રાખોગે.	તુમારે.

મનુ એકદમ ખોલી ઉઠયો “ નહીં નહીં. લો આ
સોનાતું ઘડીઆળ અને છેડો, ” કહી મનુએ તે કાઢી
આપ્યો. પુતળીએ પણ હીરાની વીંટી કાઢી આપી. જે
લેતાંજ શુલઝાર ખુશ ખુશ થઈ ગઈ, અને તેણે ફરીથી
ગાવા માંડયું:—

બેત.

અય દિલ દિવાને યહ,
વખત આશ નાઈકા નહીં.

દોસ્ત કાહેકા દોસ્ત હૈ,
 જબ ભાઈ ભાઈકા નહી.
 બંદે મતકર પરવા કિસકી,
 મતમંગ કિસકે પાસ.
 અપને સ્નાહેબકો યાદ કર,
 તેરી પલકમાં પૂરે આશ.

સંગીતની ત્રણ ચીજ થતાં મનુ તથા પુતળીને શરાબની
 નીશા ચડી, તેથી શુભજારે કહ્યું “ અરે કાસમ એ દોનોંકુ
 ગાડીમે’ બેઠાહો.”

તરતજ નીશાને વશ થયલા મનુ અને પુતળીને
 ગાડીમાં ગમે તેમ માળ પરથી ઉતારી બેસાડી દીધા,
 અને ઉપરથી ઇનામમાં મનુને એક ધપ્પો માર્યો,
 તથા પુતળીને ચુંબન કીધું ! વાહ ઇજજતની બેઠજજત !
 અને અકકલના નમુના ! જતાં જતાં કાસમે કહ્યું, “કાલ
 પીછા આના ગદધેકા સરદાર શેઠજી !” શ્યાણા નોકરે ગાડી
 ઘર તરફ હાંકી, અને બન્નેને મુકામ પર પહોંચાડ્યા.
 ગમે તેમ ઘરમાં પેઠા અને બેભાન થઈ પલંગપર પડ્યા
 નોકર ઘરનો બંદોબસ્ત કરી તબેલામાં જઈ સુઈ ગયો.

બીજે દિવસે સહવાર પડતાં બન્ને જણા જાગ્યા, અને
 હાતથપાણી કરી શતની મોજની વાત કરવા લાગ્યા. “કાલે રાત્રે

શું થયું તેની તો મને ખીલકુલ ખબર ન પડી.” પુતળીએ કહ્યું કે “શરણ ખાના ખરાબ, છતાં મોજ તો મધુજ પડી, હવે આપણે આજથી બંગલે રહેવા જઇએ મારા ખ્યારા ! તમારા માટે ગાડી, લાડીને વાડી ત્રણે ચીજ તૈયાર છે.” ખપોર ખતાં બંને જણા ઘરનો બંદોબસ્ત કરી ગાડીમાં બેસી બંગલે ગયા. સાંજ પડતાં બંગલાના બગીચામાં બેસી દાડની બાટલી ખોલવા માંડી અને બંને જણા અવારનવાર શુલાળી રંગના દાડમાં શુભતાન થવા લાગ્યા, લટકુ બનેલી પુતળી બોલવા લાગી :-

પ્રેમી ખ્યાલો હાથમાં, ખીચો મારા નાથ;
ચુંબન કરો ચતુરાઇથી, લાડો મુજને બાથ.
હેતાળ હરી છો માહરા, બાલ્યો તમ હાથ;
સખત લોકમાં આ સુંદરી, રહે આપ સંગાત.

મહા સાંભળતાં પણ બકવા લાગ્યો, સાંભળ કાળજાની
કોર અને ચતુરાઇના ચિતની ચોર ! જરા સાંભળ :-

હું પીવડાવું હેતથી, કરી પ્રેમ પોકાર;
ગાનતાન શુભતાનમાં, સફળ મુજ સંસાર.
કમળમૂળ વિકાસનું, રેકું અમૃત ધાર;
સફળ છાંદગી માનવી, મુંદર નરની નાર.

આમ બોલતાં ખ્યાલામાં રહેલો થોડોક દારૂ મનુએ પુતળીને પાચે.

“મનુ” પુતળીએ કહ્યું આજે કાંઈક નવીજ વાત ને કહું! બે કે તે કહેતાં મારી છાતી ધડકે છે, છતાં મ્હની નીશામાં વજ, થયલા દિલને લીધે હું તે કહી શકું કે.”

“શા માટે ગલરાય છે?” મનુએ કહ્યું, “આ જન મારે માટે હાજર છે. બોલ મ્હારી ખ્યારી શાંત દિલથી બોલ. રસીલી નિડર રહે.”

“તો સાંભળો” કહી પુતળી નીચે પ્રમાણે બોલી:-

પોલી પલંગે પ્રેમદા, ખ્યારા તેની પાસ;

રજની રંગે ગાળતાં, કરતા લોગ વિલાસ.

ચિંતા તો ચિંતામાં નહીં, સમજે ચતુર સુખણ;

ભર નિંદે સ્વપ્નું મળ્યું, કરવા માંગે હાણ.

એટલામાં તો જરા અચકાઈ તેથીએ મનુએ પૂછ્યું

“પછીથી શું થયું?”

“પછી!” પુતળીએ કહ્યું “તો સાંભળો” કહી

આગળ ચાલતાં બોલી:-

ચોરો ચોરવા આવ્યા, સારો કાળ્યા લાગ;

દરવાજો ઉઘાડો દીસે, મળશે ધન અથાગ!

અંધારું અધિક ત્યાં, મીલુનતી બેચાર;
 સળગાવી જુકિત કરી, પાસે ઘણા હથિઆર!
 વળી પાછી તે અટકી ગઈ. મનુષ્યે તેને ધીરજ
 આપતા પાછું બોલવા કહ્યું અને તે બોલવા લાગી:-
 બહાલા માટે બોલતા, ઘડોની આને ઘાટ;
 જગાડવા જુકિત કરી, ઢંઢોળ્યો ત્યાં ખાટ.
 ચોંકી ચતુર ત્યાં ઉઠીઓ, હેબક મનમાં ખાય;
 વિકાળ કાળો દેખીને, છાતી પણ બંધ થાય!
 પાછી અચકાઈ ગઈ છતાં બોલવા માંડ્યું:-
 ચોરો તેને પૂછતાં, ત્રિજોરી ખતલાવ.
 ત્રાસ મૂખથી આપતાં, ગદડા પાટુ સાર.
 ચોંકી નારી ઉઠતી, પડે શરીરે માર
 પાછી અચકાઈ ગઈ છતાં બોલવા માંડ્યું:-
 બૂમ બરાડા પાડતાં, કરગરતાં નિરધાર;
 છોડો હુમોને બાપજી, છો જીવન આધાર.
 કસઈ તો માને નહીં, ઘા કર્યા ત્યાં ચાર;
 લોહીની ધારા વહી, ઓ મારા દિલદાર!
 એમ કહેતાં અચકાઈ ગઈ, છતાં પાછી બોલવા લાગી:-
 કરગરતી ત્યાં કામિની, છતાં જીવ તો જાય;
 રીબાઈ વહેલો જ્યાં મરે, પ્રાણજી ઉડી જાય!

કઠોર હૃદયના પુરૂષો, મુજને આપે ત્રાસ;
 સુકિતથી છટકી ગઈ, કરી ચોર નિરાશ.
 વળી પાછી અચકાઈ ગઈ, છતાં બોલવા માંડ્યું.
 સુંદર વાવ છે પાસમાં, પડવા જીવતો ચાલ્ય,
 ક્યાં કર્મ લોગવવા, દીલ બહુ દુભાય !
 ઇતિહાસ જન્મનો સંભારતા, ઉધામો બહુ થાય,
 એકદમ સાહસ ત્યાં કર્યું, જીવ જળમાં બચ !

એટલામાં મનુ બોલી ઉઠ્યો “ મલરાય છે કેમ ! સ્વ-
 પ્ના તો જૂઠા હોય. સ્વપ્નામાં રાજાને સ્વપ્નામાં ફકીર, એ
 તો મનની નબળાઈ ! હે આ એક ગ્લાસ કે ગમ પડે ”
 કહી ડબલ પાવરના ઢાંચેનો ગ્લાસ આપ્યો. પુતળીએ તે પીધો
 એટલે તે ડોલવા લાગી.

અત્યારે દશ વાગ્યા હતા બંગલામાં જઈ બંને જણા
 સુતા. નીશા વધારે હોવાથી બેબાન થઈ પડ્યા અને
 બારણા ઉઘાડા રહી ગયાં !

આ વખતે દિલ્હીના ચાર ચોર ચોરી કરવાને ઇરાદે
 ફરતા હતા. તેણે આ બંગલો ઉઘાડો જોયો. તેમાં ખુશ
 થતા પેઠા અને દીવાસળી વડે મીઠુબત્તી હતી તે સળગાવી.
 એક બોલ્યો. “ અલ્યા ઉઠાઉગીર જગાડીએ કે મારીજ
 નાંખીએ ? ”

“અલ્યા બનાઉગીર મરદ, જગાડીને ઘા કરે અને સહેલાઈથી મળે તો શા માટે બન લેવો ?” બીબાએ કહ્યું.

બંને જણાએ વિચાર કરી મનુને ઢંઢાડ્યો. તે એક દમ ચોંકી ઉડ્યો, અને જોયું તો ચાર હથિઆરખ વિકાળ માણસો જોયાં. તેમને જોતાં વારજ તે ગલરાઈ ગયો, એટલે પેલાઓએ ગાળ દઈ મારવા માંડ્યો અને પુછ્યું “બો ત્રિજેરી ક્યાં છે ?

“ભાઈ સાહેબ” મનુએ નરમાશથી કહ્યું “અહીં તો કશું નથી. મૌજ કરવા આવ્યા છીએ.”

એટલામાં એકે મનુની છાતીમાં ચપ્પુનો ઘા કર્યો. એટલે ભાઈ સાહેબ ધબ દઈને ચત્તા પાટ પડ્યા ! ધબકારો થતાંજ પુતળી બગી. જોતાં વારજ બેબાકળી થઈ ગઈ ! સપાટા પડવા માંડ્યા, પણ હોય શું કે આપે, મનુ બંદગી કરવા લાગ્યો, “કર્યા કર્મનો બહલો મળે છે, મેં પારકાનું બગાડ્યું ને જીવ લીધો તો મ્હારો જીવ એજ રસ્તે જાય ! ખરેખર ત્હારો ઇન્સાફ છે પ્રભુ ! બચાવ.”

કર્યા કર્મનો બહલો પણ વારમાં પૂરેપૂરો મળ્યો, પણ એટલામાં તો બીબા બે ત્રણ પડ્યા, અને તરતજ લોહીની નદી વહેવા માંડી. દુક સમયમાં પાપી હાલપિંજર છોડી પાપી આત્મા ચમરાજના દરબારમાં ગયો.

પુતળી કસ્મરવા લાગી “ભાઈઓ મહારી પાસે કશું નથી. બચાવો ! છોડો ! અનાથ છું ! તમારે આધારે છું ! સ્ત્રી માણસ છું !”

ઉઠાઉગીર કહે, “આ દારૂના બાટલામાં ગરીબ નથી, આ તહારા ચાર સાથે રંબ ઉઠાવતી વખતે ગરીબ નહીં. લાવ કુચી.”

“ભાઈ નથી.” પુતળીએ કહ્યું.

એટલામાં તો બનાઉગીરે ચપ્પુનો ઘા કર્યો. તરતજ તે બોલી “ઉભા રહો. આપું. મારી સાથે આવશો નહીં.”

પેલાઓએ વિચાર્યું કે, ક્યાં જવાની છે !”

પુતળી તો ધીમેથી પાછલે રસ્તે નીકળી અને દોઢસો કદમ (પગલાં) દૂર એક વાવ હતી. ત્યાં ગઈ અને પડવા વિચાર કીધો. શરીર પર માર, લોહીની ધારા વિગેરે બેઠ પ્રશ્નાતાપ કરવા માંડ્યો. પ્રભુ જન્મ પામતાં મહારા મોંઢામાં કાળ રૂપી દાંત મૂક્યા, ત્યારથી દરેકને દુઃખ દઈ મારવા જન્મ પામી ! બાપના કુટુંબનો નાશ ! સસરાના કુટુંબનો નાશ ! મનુનો નાશ ! ભાતને દુઃખ અને વળી ન્યાતને દુઃખ ! અરે પ્રભુ ! હું સ્ત્રી જાતિમાં ઉત્તમ કુળમાં જન્મ પામવા છતાં મહાન દુરાચારો શીખી ! ન કરવાના કામો કરી, આ દેહ અને આત્માને સ્વરૂપ નર્કનો અધિકારી બનાવ્યો ! પ્રભુ ! તહારી પાસે મહારી એજ નઅ ચાચના છે

કે મહારા જેવા પાપી આત્માઓને કદી પણ જન્મ આપતો નહીં; કારણ કે જુરાનો બદલો મ્હને અને દરેકને મળ્યો છે. આ શરીરના ઘા અત્યારે મને તેનો પુરેપુરો અનુભવ કરાવે છે ! ખરેખર ! જંગ કવિનું વાક્ય સત્ય છે. કે “ મર જાઓ કુલચ્છન નાર. ” તેમ મહારા જેવી મરે તેમાં કોઈ જાતનો ડર નથી. હું મરું છું. મનુની લાસનો સવારે પચ કેસ થશે. ચોર તો નાશી જશે ! બચાવજે ! તારજે ! અને કરેલા કાળા કર્મોની માફી આપજે. હાય પડું છું ! અરે સડું છું ! જુની કર્મોના જુની ભોગ ભોગવું છું ! ખરેખર પડું છું ! કરેલા કર્મોનો બદલો ભોગવું છું ! લે વાવ પાપીને માર્ગ આપ ! મહારો લક્ષ તનેજ આપું છું.” કહી પુતળીએ ધબ દબને ઝંપલાવ્યું. અને પૂર્વના યોગે, કમનશીએ, “ પાપની પુતળી અને પેટમાંના દાંત ” નો અભાગી દુરાચારી આત્મા. આ દુનિયામાંથી હંમેશને માટે ચમરાજના દરબારમાં શિક્ષાને પાત્ર થયો !

મુળમાં સડો, ઠેઠ સડો !

સમાપ્ત.

ડા. યુ. એલ. દેશાઈ.

એમ. ડી. એલ. આર. સી. પી. એલ.

આર. સી. એસ. વગેરે

નવા ૫ રાપપુર—નેપાળના મહારાજા જીતજંગ બહાદુર, નીકામ હેદાઆદના મહારાજા શીવરાજ બહાદુર વગેરેના ખાસ દાકતર. મુલાકાત રવિવારે આખો દિવસ સુરત લીમડાએક રજક બેન્ડ પાસે થશે.

સોમવાર—મંગળવાર—બુધવાર—ગુરુવાર—શુક્રવાર—શનીવાર એટલા દિવસ વ્યાર.માં પોતાના બંગલામાં આખો દિવસ મુલાકાત થશે. તાર અને પત્રવ્યવહાર વ્યારાને શીરનામે કરવો.

સર્વે બચકર રોગોના રહેલાછથી ઉપચાર થશે. મુસકાતની ફી લેવામાં આવતી નથી. ફક્ત દવાનોજ ચાર્જ દરદીની સ્થિતિનો વિચાર કરી લેવામાં આવે છે.

ફેફડે—આંકડી—ગાંડાપણું—સત્રીપાત—સ્રી તથા બન્યાંના રોગો, મગજ તથા જ્ઞાનતંતુના રોગો ખાસ કરીને હર પ્રકારના વાયુ અને ધાતુક્ષય.

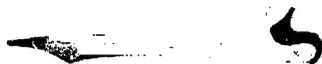
જરૂર પડે દરદીને જોવા બહાર ગામ જઈશું. ફી વાજખી લેવામાં આવશે.

દરીઆ કાંઠે લતાફેર જનારાને વગર ભાડે હમારા ઉમરાકાના બંગલાઓમાં જગ્યા આપશું.

ઉમરાઈ અને હજીરામાં મકાન બાંધવા સાથક જમીનના કટકા સસ્તી કીમતે સંપૂર્ણ માલકી હકથી આપશે. દાકતર દેશાઈને દર રવિવારે સુરતમાં મગલું અથવા વ્યારાને શીરનામ પત્ર લખવા,

ડાકટર યુ. એલ. દેશાઈ એમ. ડી.

અંધારાની આફતમાંથી બચવા શું કરશો ?

જત અમારે ત્યાં પોકેટ લેમ્પશો, સીગાર લાઇટશો,
૩-૩૧-૪-૪૧-૫-૬-૭-૮૧-૯, સુધીના પોકેટ લેમ્પશો
અને બીડી પીવાના સીગાર લાઇટશો ૦૧-૦૧૧-૧-૧૧
સુધીના હંમેશાં સ્ટોક રાખીએ છીએ. સીગનલ લેમ્પ,
લાલ-મદ્રેદ-લીલા કચના કંપલીટ બલબ અને બેટરી સાથે
દીવાસળીની કે ઘાસલેટની જરૂરત નથી, પણ આંપ ખરીદતા
સુંદર રોશની થાય છે. તે રૂા ૨૧ માં તૈયાર.

પોસ્ટેજ વી. પી ૦૮ એકરૂા

બલબ સ્પેર ૦૮-૦૧-૦૧૧

બેટરી સ્પેર ૧ રૂા.

આજેજ ઓર્ડર નોંધાવો

એમ શરાફની કું.

ભાગલગાવ-મુરત.

